SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš. Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Nálepkova 26

OBSAH

Štyridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy . 129
O. Ferianc, O tvorbe niektorých termínov v oblasti praktickej zoológie 168

SPRÁVY A POSUDKY

Dr. Emil Tvrdoň päťdesiatročný. J. Findra . 172
Súpis prác doc. Emila Tvrdoňa za roky 1959—1984. L. Dvonč 174
Správa o valnom zhromaždení Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. J. Mlacek . 179
Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 1982—1983. J. Mlacek 181
Prvý celoštátny seminár o onomastike vo vyučovaní a školskej praxi. P. Žigo 184

ROZLIČNOSTI

O derivátoch slova *kábel*. J. Jacko. 187
Penny a *penca*. L. Dvonč 188
Kocúrkovo — Kocúrkovan, kocúrkovan; Abdéra — Abderita, abderita. L. Dvonč 189
Slovo *generácia* a jeho nový význam. E. Smieškova 191

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 50 — 1985
ČÍSLO 3

ŠTYRIDSAŤ ROKOV ROZVOJA SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY

1. Pred štyridsiatimi rokmi dohorel požiar druhej svetovej vojny, skončilo sa utrpenie miliónov ľudí. Národy Európy s jasotom privítali úsvit nových slobodných dní. Krutovláda hitlerovského Nemecka a fašizmu ako najobludnejšej ideológie bola na hlavu porazená. Vojaci víťaznej Sovietskej armády vztýčili červenú zástavu nad Reichstagom. 9. mája bola podpísaná bezpodmienečná kapitulácia nemeckej armády a nad Európou sa rozhostil draho vykúpený mier. Mier zbraní, mier ťažko skúšaného ľudstva. Na rozvalinách miest, na rozrytých poliach i v doráňaných srdciach ľudí začalo klíčiť semeno pokoja ako prísľub nového, slobodného života.

Aj naša vlasť, naše národy oslobodené od hrôz fašizmu s pocitom nesmiernej vďaky privítali sovietskych vojakov a príslušníkov prvého československého armádneho zboru ako poslov mieru a ako záruku obnovy povojnového života na nových politických a ekonomických základoch po boku Sovietskeho zväzu a v spojenectve s ním a s ostatnými oslobodenými krajinami, ktoré zavŕšili národnooslobodzovací boj národnou a demokratickou revolúciou a postavili sa na cestu socializmu. V obnovenej Československej republike však musela robotnícka trieda na čele s KSČ ešte istý čas zdolávať prekážky politického a ekonomického charakteru, prekonať úklady domácej i zahraničnej reakcie, až napokon svoje víťazstvo korunovala vo februári 1948. Skončila sa dlhá etapa triedneho boja našich národov, dovŕšená bola národná a demokratická revolúcia a položili sa základy socialistického rozvoja, základy nevídaného rastu hmotnej a kultúrnej úrovne našich národov, základy budovania socialistickej spoločnosti.

Tak ako všetky ostatné zložky nášho vedeckého a kultúrneho života aj slovenská jazykoveda sa v novej politickej, ekonomickej a ideovej situácii, priaznivej pre rozvoj všetkých stránok národného života, začala postupne orientovať na základný a všestranný výskum národného jazyka, opierajúc sa o kvalitatívne novú ideológiu a rozvíjajúc kvalitatívne nové pracovné

postupy. Z hľadiska chápania základnej funkcie jazyka v spoločnosti i funkčného postavenia spisovného jazyka v nej sa pre slovenskú jazykovedu začali otvárať doteraz málo poznané pramene: ruská i sovietska jazykoveda s bohatou tradíciou, no najmä s marxisticko-leninskou metodológiou.

O tom, ako sa slovenská jazykoveda a slovenskí jazykovedci vyrovnávali s novými úlohami v novej politickej, kultúrnej a jazykovej situácii v povojnových rokoch, sa písalo vo viacerých článkoch viažúcich sa na okrúhle výročia oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou. Najpodrobnejšie bol jazykovedný výskum prvých 15 rokov predstavený v dvojčísle Slovenskej reči, *25*, 1960, č. 4—5 a v Jazykovednom časopise, *11*, 1960, č. 2. Treba však uviesť, že Slovenská reč (*20*, 1955, č. 5) hodnotila výsledky výskumu slovenského jazyka aj pri 10. výročí oslobodenia, a to v článku E. J ó n u *Slovenská jazykoveda v r. 1945—1955*. Podobne aj pri 20., 25., 30. a 35. výročí oslobodenia priniesli naše časopisy hodnotiace úvodné články, v ktorých sa okrem bilancovania konkrétnych výsledkov jazykovedného výskumu na Slovensku nástojčivo zdôrazňovala vnútorná súvislosť výsledkov jazykovednej práce s celkovými úspechmi budovania socialistickej spoločnosti pod vedením Komunistickej strany Československa (porov. Š. P e c i a r, *K dvadsiatemu výročiu oslobodenia*. SR, *30*, 1965, s. 193—199; E. P a u l i n y, *Dvadsať rokov slovenskej jazykovedy*. Jazykovedný časopis, *16*, 1965, s. 113—119; Š. P e c i a r, *Dvadsaťpäť rokov slovenskej jazykovedy*. SR, *35*, 1970, s. 195—199; Š. P e c i a r, *Tridsať rokov rozvoja slovenskej jazykovedy*. SR, *40*, 1975, s. 65—71; Š. P e c i a r, *Na tridsiate piate výročie oslobodenia*. SR, *45*, 1980, s. 193—199).

Osobitne treba uviesť články bilancujúce jazykovednú prácu na FF UK v zborníku FF UK Philologica, *28*, 1977 (vyšiel v roku 1981): E. P a u l i n y, *Rozvoj jazykovednej slovakistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského* (s. 3—12); Š. O n d r u š, *Minulosť a prítomnosť slovanskej filológie a porovnávacej jazykovedy na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského* (s. 19—34); J. S v e t l í k — G. B a l á ž, *Rusistika na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského* (s. 35—44). V našom časopise nechýbali ani úvahy o tvorení a plnení plánov základného výskumu slovenčiny v rámci celého vedeckého výskumu Slovenskej akadémie vied podľa záverov uznesení zjazdov KSČ (porov. napr. články Š. P e c i a r a *Úlohy slovenskej jazykovedy po XVI. zjazde KSČ*. Slovenská reč, *46*, 1984, s. 257—262 a F. K o č i š a *Odkaz Februára v našej jazykovede*. Slovenská reč, *48*, 1982, s. 65—71). Články tohto druhu sa priebežne uverejňovali aj v časopise Kultúra slova, hodnotili sa v nich najmä úlohy a ciele jazykovednej práce v oblasti jazykovej kultúry. Prácu v jazykovej kultúre naše najvyš-

šie stranícke a štátne orgány vždy pokladali za závažnú a citlivú stránku celého kultúrneho úsilia našej socialistickej spoločnosti (komplexné hodnotenie práce jazykovedcov v oblasti jazykovej kultúry v posledných 40. rokoch prináša článok F. K o č i š a *Štyridsať rokov rozvíjania jazykovej kultúry na Slovensku* v Kultúre slova, *19,* 1985, č. 4).

Možno konštatovať, že oslobodenie našej vlasti Sovietskou armádou a nastolenie ľudovodemokratického zriadenia sa stali historickým medzníkom v živote našich národov a mali rozhodujúci vplyv aj na rozvoj spisovnej slovenčiny a slovenskej jazykovedy. V úvodnom článku Jazykovedného časopisu, *11,* 1960, s. 3—4 *K 15. výročiu oslobodenia Československa* sa píše: „V nových spoločenských podmienkach, ktoré sa po oslobodení u nás postupne vytvorili pod vedením Komunistickej strany Československa, naši jazykovedci, všímajúc si potreby spoločnosti a opierajúc sa o stranícke a vládne dokumenty a smernice pre vedeckú prácu, v zásade opustili špekulatívny a individualistický spôsob práce, charakteristický pre buržoáznu jazykovedu, a usilujú sa predovšetkým kolektívne plniť úlohy, ktoré priamo vyplývajú z kultúrnych potrieb socialistickej spoločnosti. ... nevšedné porozumenie a všestranná pomoc, ktorú našej vede poskytujú stranícke a vládne orgány, túto zodpovednú prácu jazykovedcom uľahčuje". Prehľad štyridsaťročnej systematickej práce vo výskume slovenčiny, ktorý je náplňou tohto rozsiahleho článku, to vari dostačujúcim spôsobom potvrdzuje. Vypracovali sa základné slovakistické diela, publikovali sa početné monografie, ustálil sa primeraný počet jazykovedných časopisov, dosiahol sa rovnomerný výskum všetkých jazykovedných disciplín, výsledky jazykovedného výskumu sa plynulo dostávajú do praxe a primeraným spôsobom sa aj popularizujú, organizácia vedeckého výskumu dostala ustálenú, ale pritom pružnú štruktúru, v posledných rokoch sa kvantitatívne i kvalitatívne rozšírila činnosť vrcholnej organizácie slovenských jazykovedcov Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV atď. V súčasnosti však prebieha istá „výmena stráží" — niektorí tvorcovia súčasnej slovenskej jazykovedy už nie sú medzi nami (J. S t a n i s l a v, E. P a u l i n y, J. Š t o l c), iní už do jazykovednej práce aktívne nezasahujú(Ľ. N o v á k, J. R u ž i č k a), niektorí ostávajú ešte aj pracovne v priamom kontakte so súčasným výskumom (Š. P e c i a r, E. J ó n a, G. H o r á k), niektorí dosahujú zenit svojej výskumnej a publikačnej práce (J. H o r e c k ý, J. M i s t r í k, J. O r a v e c, Š. O n d r u š, V. B l a n á r). Strednej generácii slovenských jazykovedcov ostáva dokončiť začaté projekty (slovníkové i gramatické) a rozvinúť ďalšiu výskumnú prácu podľa súčasných potrieb budovania socialistickej spoločnosti.

Jazykoveda ako spoločenská veda s pomerne veľkým vplyvom na kul-

túru spoločnosti v oblasti používania jazyka a jazykovej výchovy vždy bola spojená s celkovým politickým a kultúrno-spoločenským životom našej spoločnosti a vedecké i spoločenské postoje jazykovedcov sa vždy istým spôsobom prejavovali aj v ideologickej oblasti. Preto aj krízové roky 1968—1969 istým spôsobom poznačili prácu jazykovedcov a odhalili jej slabé miesta v metodológii i v jazykovednej teórii. Celkovú situáciu v jazykovede v týchto rokoch zhodnotil Š. Peciar v úvodnom článku *K výročiu schválenia dokumentu Poučenie* (Slovenská reč, *46*, 1981, s. 3—8). Konštatuje, že v dokumente sa medzi tými spoločenskými vedami, ktoré boli zasiahnuté krízovými javmi po januári 1968, jazykoveda síce nespomína, ale na druhej strane uvádza, že by bolo naivné, keby sme sa nazdávali, že sa v týchto rokoch nevyskytovali v jazykovede negatívne tendencie a odklon od teoretických a metodologických postulátov marxistickej vedy o jazyku. Tento odklon možno celkove charakterizovať takto: a) pokrok vo vývoji svetovej jazykovedy sa hľadal vo formalistických smeroch západnej buržoáznej jazykovedy, b) metodologické postupy týchto smerov sa nekriticky a eklekticky napodobňovali, c) odvádzala sa pozornosť od plnenia spoločensky dôležitých úloh a od tvorivého rozvíjania teoretických otázok marxisticky orientovanej jazykovedy, d) nedostatočne sa kritizovala filozofická báza štrukturalizmu, e) bola oslabená spolupráca slovenských a českých jazykovedcov, f) nastalo isté oživenie puristických tendencií a obranárstva voči češtine.

„Po porážke predstaviteľov pravicového oportunizmu a antisocialistických živlov sa postupne utvárali priaznivé predpoklady na ozdravenie situácie aj v našej jazykovede," píše Š. Peciar v spomínanom článku. Ako sa slovenskí jazykovedci vyrovnali s dočasným ústupom z pozícií marxistickej jazykovedy v krízových rokoch, ukazuje aj bilancia ich práce za ostatných pätnásť rokov vo výskume všetkých rovín jazyka, ktorá je pojatá do nasledujúceho celkového prehľadu jazykovedného výskumu na Slovensku. Na tomto prehľade sa autorsky zúčastnili: J. Bosák (fonetika, fonológia, ortoepia, tvorenie slov), K. Buzássyová (kontrastívny výskum slovenčiny a maďarčiny), L. Dvonč (pravopis, morfológia a bibliografia), J. Horecký (všeobecná jazykoveda), J. Kačala (výskum slovnej zásoby), F. Kočiš (syntax), M. Majtán (dejiny slovenského jazyka a onomastika), J. Mistrík (štylistika), I. Ripka (dialektológia), E. Sekaninová (konfrontačný výskum slovenčiny a ruštiny).

2. Vo výskume zvukovej roviny slovenčiny bola v centre záujmu predovšetkým fonológia, či už synchrónna alebo diachrónna, kým fonetika sa začala rozvíjať až po založení samostatného fonetického pracoviska na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v 50. rokoch. Aj v týchto skromných pomeroch

sa však podarilo vytvoriť významné a základné dielo *Atlas slovenských hlások* (1969; autori J. Dvončová — G. Jenča — Á. Kráľ), sústavný a podrobný opis slovenských samohlások a spoluhlások podľa výsledkov exaktných artikulačných a akustických metód. Atlas slovenských hlások zavŕšil základnú, východiskovú etapu fonetického bádania, no zároveň podnietil a inicioval aj charakter výskumu v ďalších obdobiach. Komplexný fonetický výskum slovenčiny vyvolal zvýšený bádateľský záujem o otázky fonológie v 70. rokoch, stal sa východiskom na riešenie niektorých teoretických otázok marxistickej jazykovedy a v širokom zábere sa orientoval na rečovú prax (ortoepická problematika, patofonetika). Základné teoretické a metodologické otázky fonológie, fonetiky, ale aj ortoepie boli predmetom viacerých podnetných diskusií, hoci sa v nich stretávali celkom protichodné stanoviská.

Ak tradičnej fonetike mohla byť teoretickou oporou fonológia, narastajúce požiadavky na komunikáciu z jednej strany a rozvíjanie semiotiky, teórie informácie a teórie komunikácie z druhej strany vyvolali potrebu skúmať zvukový signál reči aj vo fonetike funkčne. Na skúmaní zvukového signálu reči, jeho podstaty, vlastností priebehu a okolností je postavená monografia Á. Kráľa *Model rečového mechanizmu* (1974). V protiklade ku klasickej fonetike, ktorá bola skôr v postavení externého pozorovateľa komunikácie a nemohla adekvátne interpretovať obrovskú variabilitu rečového signálu, metodologickým východiskom fonetickej analýzy reči v koncepcii Á. Kráľa je komunikant. Autor postavil základy fonetickej pojmovej sústavy na problematike nosiča informácie s tým, že jednotná teória výkladu rečového dorozumievania smeruje k znakovej implikácii. Zdôrazňuje metodologickú nevyhnutnosť nestotožňovať slovo a znak, pretože patria do rozličných úrovní percepčného spracúvania rečového signálu. Všetko, čo sa deje pri rečovom dorozumievaní, deje sa na základe zvukového signálu reči, pričom existuje paralelnosť medzi prvkom jazykového systému a jednotkou rečového signálu.

Nové výskumy a teoretické poznatky našli odraz v *Slovenskej fonológii* E. Paulinyho (1979), v najpodnetnejšom spracovaní všeobecnej i slovenskej fonológie. V podstate ide nielen o novú knihu, ale aj o značné zmeny v jeho predchádzajúcej fonologickej koncepcii (porov. *Fonológia spisovnej slovenčiny*, 1961); fonologické úvahy a analýzy zaraďuje do širokej súvislosti komunikačných javov (prítomnosť znakovej sústavy v komunikácii) a fonologickú teóriu vyvodzuje z toho najvšeobecnejšieho základu, pričom fonologickú interpretáciu slovenčiny podáva na základe novších fonetických údajov (odchýlky od pôvodného inventára dištinktívnych príznakov, príklon k artikulačnému pohľadu). Vychádzajúc z koncepcie Pražskej školy, svoju teóriu naďalej buduje na principiálnom protirečení medzi fonetikou a fonológiou (medzi hláskou a fonémou), zdôvodňovanom novými argumentmi. (Kriticky sa k tejto koncepcii — a v tej súvislosti aj k jednostrannosti štrukturalizmu a jeho dnešnej metodologickej neadekvátnosti — vyslovil vo viacerých diskusných príspevkoch Á. Kráľ.)

Proti oddeľovaniu fonetiky a fonológie svedčí aj ďalšia koncepcia, ktorú jej autor J. Sabol nazval syntetickou teóriou slovenskej fonológie. Po rozsiahlych výskumoch kvantitatívnych zákonitostí (skúmanie kombinačných, distribučných a frekvenčných vzťahov medzi fonémami vnútri vokalického a konsonantického podsystému, frekvencie jednotlivých spoluhláskových typov v rozličných pozíciách slova, fonematického zloženia viacerých typov morfém — relačných, de-

klinačných a pod., neutralizácií a alternácií), publikovaných v desiatkach štúdií a založených na koncepcii moskovskej fonologickej školy, základné zvukové jednotky jazyka (v závislosti od nerovnakej „hladiny" jednotlivého a všeobecného) člení na fóny, fonémy a morfofonémy a pri analýze pracuje s nimi komplexne. Okrem toho J. Sabol skúmal aj suprasegmentálne javy v spisovnej slovenčine.

Všeobecnojazykovedne — či skôr semioticky — boli zacielené príspevky Ľ. Novákа, ktorý teoretickú koncepciu binárnych protikladov v jazyku sústavne overoval na pozadí analýzy v lineárnych jazykových útvaroch (fonologických aj syntaktických). Ďalej rozvíjal, prehlboval a demonštroval „svoje" témy o dominantnosti fonologickej roviny v jazyku, o nulových morfémach, vracal sa k definícii slabiky a jej častí, ako aj k semiológii lineárnych útvarov.

V tejto autorom prehlbovanej symbióze bolo významným činom vyjdenie jeho monografie *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980), napísanej už pred päťdesiatimi rokmi. V dnešnom bádateľskom kontexte je tento sústavný a podrobný výklad o najzávažnejších javoch vo vývine hláskoslovia slovenského jazyka od rozpadu praslovančiny po nárečovú diferenciáciu slovenčiny predovšetkým svedectvom jednotného uplatňovania štruktúrnych postupov pri rekonštrukcii fonologických systémov. Nie je to paradox, ale dialektika vedeckého poznania, že dnes majú lingvisti na niektoré javy iný názor aj zásluhou Novákových priekopníckych prác.

Konkrétnym dôkazom je napr. bádateľské dielo a orientácia R. Krajčoviča, autora vysokoškolskej učebnice *Slovenčina a slovanské jazyky I. Praslovanská genéza slovenčiny* (1974). Ide o prvú časť širšie koncipovaného projektu, v tomto zväzku sa rekonštruuje vývin slovenčiny v predhistorickej fáze. Autor do svojho metodologického aparátu a interpretácií vedome priberá všetky tie stránky a momenty, od ktorých sa abstrahovalo v predchádzajúcich opisoch vývinu slovenčiny. Na rozdiel od deskriptívno-opisnej (mladogramatickej) metódy uplatnenej v Stanislavových Dejinách slovenského jazyka R. Krajčovič vychádza z chápania jazyka ako systému. Ale na druhej strane v protiklade s Fonologickým vývinom slovenčiny E. Paulinyho nielen dôsledne rozlišuje systém a štruktúru, ale hlavne využíva najnovšie výsledky nelingvistických disciplín (najmä archeológie a histórie), argumentuje zemepisnými, etnickými a sídliskovými faktmi, kladie dôraz na priestorovú a chronologickú stratigrafiu izoglos. Okrem tejto metodologickej nadväznosti a súčasne jej dialektického prekonania novým aspektom v skúmaní vývinu slovenčiny je Krajčovičovo slovanské porovnávacie hľadisko, ktoré sa predtým v historických výskumoch slovenčiny nevyužívalo ani systematicky, ani komplexne. R. Krajčovič publikoval aj ďalšie podnetné štúdie z historickej fonológie, a to metodologicky závažný príspevok o uplatnení stability a invariantnosti pri charakteristike fonologického vývinu, o najstarších paralelizmoch vo vývine slovenčiny a východoslovanských jazykov a ďalšie. V zahraničí vyšiel preklad Krajčovičovej monografie pod názvom *A historical phonology of the Slovak language* (1975).

Významné výsledky pri skúmaní zvukovej roviny sa dosiahli nielen v teoretickej, ale aj v praktickej oblasti, pri riešení ortoepickej problematiky a ortoepickej kodifikácie. Kodifikačný akt r. 1953 dobre vystihol dynamickosť hláskovej stavby súčasnej spisovnej slovenčiny a podporil jej ustálenie. Vydanie Pravidiel slovenského pravopisu prispelo nielen k ustáleniu pravopisu, ale značnou

mierou aj k ustáleniu spisovnej výslovnosti. Stále však chýbal teoretický projekt opretý o exaktný organogenetický a akustický výskum spisovnej slovenčiny. Tento projekt mal dobré fonetické zázemie v Atlase slovenských hlások (1969), a tak sa Á. K r á ľ podujal preveriť platnosť tradovaných ortoepických poučiek, ktoré neboli v zhode s novými zmenami v jazyku. V časopise Kultúra slova (1974—1976) uverejnil vyše dvadsať príspevkov pod spoločným názvom *Kapitoly zo slovenskej ortoepie;* išlo o námety predkladané členom Ortoepickej komisie JÚĽŠ SAV. Predkladané riešenia vyvolali ďalšiu diskusiu. Podľa E. P a u l i n y h o východiskom ortoepickej kodifikácie nemôžu byť fonetické, ale fonologické (resp. fonematické) hľadiská, teda nielen zacielenie na podávateľa, ale rovnako aj na prijímateľa jazykového oznámenia.

Svoju individuálnu koncepciu ortoepie uplatnil potom Á. K r á ľ v *Príručnom slovníku slovenskej výslovnosti* (1979, 2. vyd. 1982). Ako východisko mu slúži tzv. explicitná výslovnosť, t. j. výslovnosť primerane rozvinutá a zvukovo komunikatívna. Zvukové prostriedky na jednej strane charakterizuje ustálenie a upevňovanie, ale zároveň sa aj výraznejšie diferencujú v dôsledku demokratizácie jazyka, preto Á. Kráľ rozlišuje vo výslovnosti viaceré štýly. Základná je rovina fonicky neutrálnych spisovných prejavov — rovina neutrálneho štýlu spisovnej výslovnosti. Keď si jazykové situácie vyžadujú osobitné fonické a artikulačné vypracovanie reči (napr. výraznejšie zdôrazňovanie hraníc morfém a slov), ide o vyšší štýl. Napokon nižší štýl charakterizuje istá uvoľnenosť artikulácie (teda väčší rozsah asimilácií). Napätie medzi štýlmi je odrazom synchrónnej dynamiky spisovnej normy.

Prvou oficiálnou kodifikačnou príručkou slovenskej spisovnej výslovnosti sú *Pravidlá slovenskej výslovnosti* (1984), ktoré pripravil Á. K r á ľ s Ortoepickou komisiou JÚĽŠ SAV. V slovníkovej časti je ortoepický opis vyše 30 000 tých slov, v ktorých sú rozdiely medzi pravopisom a výslovnosťou. V textovej časti sú zhrnuté doterajšie poznatky o zvukovej stavbe a zvukových normách spisovnej slovenčiny.

Lingvisticko-fonetické zistenia našli praktické uplatnenie aj v logopédii. Zakladateľ logopédie a patofonetiky J. L i š k a (1917—1982) podal komplexný opis ortoepicko-logopedickej problematiky v Logopedickom zborníku *(Základy slovenskej ortofónie a ortoepie pre logopedickú prax,* 1972); r. 1971 založil po vyše dvadsaťročných skúsenostiach v tejto oblasti Slovenskú logopedickú spoločnosť.

Výsledky fonetických výskumov úspešne prenáša do praxe aj J. D v o n č o v á. Roku 1975 vydala (spolu s V. N á d v o r n í k o v o u) publikáciu *Fonetika a metodika nápravy chybnej výslovnosti (s obrázkovými testmi).* Potom pripravila podnetnú monografiu *Fyziologická fonetika* (1980) venovanú rečovej činnosti, ako aj analýze základných fonetických poznatkov a pojmov. V poslednej knihe (spoluautorka V. N á d v o r n í k o v á) *Diagnostika a odstraňovanie dyslálie* (1983) na rozdiel od tradičných logopedických prác venuje zvýšenú pozornosť práve jazykovednému aspektu logopedickej práce z interdisciplinárneho hľadiska.

Pre úplnosť treba ešte spomenúť knižku *Úvod do fonetiky slovenčiny* O. K a j a n o v e j - S c h u l z o v e j (1970), ktorá slúži ako prehľadná učebnica.

Oprávnene možno konštatovať, že predchádzajúcich pätnásť rokov vo výskume zvukovej roviny slovenčiny bolo mimoriadne úspešných. Vznikli pozoruhodné teoretické diela a projekty s dosahom pre globálnu lingvistickú teóriu aj s inter-

disciplinárnym presahom, pričom sa teoreticky vychádzalo aj z iných zdrojov, ako bol úzko orientovaný a jednostranný štrukturalizmus. Po prvý raz dostali používatelia slovenčiny pravidlá spisovnej výslovnosti (individuálne aj kolektívne), ktoré zaiste prispejú ku kultivovaniu jazyka. Tieto výsledky treba oceniť o to viac, že sa dosiahli za minimálnych technických, materiálnych a kádrových podmienok. V istom zmysle sa vo výskume zvukovej roviny slovenčiny znovu zavŕšila jedna etapa, pretože už prichádza počítačovo orientovaný výskum.

3. V slovenskej jazykovede sa hneď po skončení druhej svetovej vojny začalo intenzívne pracovať aj vo výskume pravopisu spisovnej slovenčiny. Naštojčivo sa začala znovu presadzovať požiadavka jeho dôslednejšej úpravy, chápanej ako jeden z prejavov celkovej demokratizácie nášho verejného života. Tieto hlasy nezapadli, ale naopak našli úrodnú pôdu. Komisia na vypracovanie nového vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* v krátkom čase splnila svoju úlohu, takže už v roku 1953 vyšli nové Pravidlá, ktoré priniesli rad závažných zmien v slovenskom pravopise (išlo najmä o jednotné písanie predpôn *s-/z-/zo-* podľa výslovnosti, používanie predložiek *z/zo* v genitíve a *s/so* v inštrumentáli a jednotné písanie slovesných tvarov na *-li*, predtým *-lí/-ly*).

Po vydaní Pravidiel z roku 1953 práca v oblasti pravopisu pokračovala naďalej. Písalo sa o nej v osobitnom príspevku (porov. napr. *Kapitoly o slovenčine*, 1976). V tomto prehľade zaznamenávame knižné práce a štúdie alebo články, ktoré vyšli od začiatku 70. rokov zväčša v Slovenskej reči a v Kultúre slova, v menšej miere v časopise Slovenský jazyk a literatúra v škole, v Jazykovednom časopise, v zborníku Studia Academica Slovaca, príp. inde.

V roku 1971 vyšlo 11. vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu*. Odvtedy Pravidlá slovenského pravopisu nevyšli. V súčasnosti sa preto pociťuje naliehavá potreba vydať novú základnú kodifikačnú príručku slovenského pravopisu. V Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV odznelo už niekoľko prednášok, v ktorých sa podalo odôvodnenie prípravy nových Pravidiel slovenského pravopisu a predložila sa ich koncepcia. Publikované boli príspevky J. Kačalu (1984) a F. Kočiša (1984) a tézy prednášok L. Dvončа a J. Mistríka (Zápisník slovenského jazykovedca, 1984). Nepriamo sem patrí aj príspevok Ľ. Nováka (1981), v ktorom autor ako známy zástanca pravopisnej reformy znovu nastoľuje potrebu zásadnej reformy slovenského aj českého pravopisu.

Celkový prehľad vývinu slovenského pravopisu podal Š. Peciar (1977). O základných princípoch slovenského pravopisu novšie písal J. Sabol (1978, 1983). Vzťahu pravopisu, výslovnosti a ortoepickej kodifikácie sa dotýka Á. Kráľ (1971). O slovenskom pravopise a výslovnosti z hľadiska školy písal J. Jacko (1971, 1972) a novšie Á. Kráľ (1974).

Početné príspevky sa zaoberajú jednotlivými špeciálnymi otázkami slovenského pravopisu. Vo viacerých príspevkoch sa venovala pozornosť otázke písania slov cudzieho pôvodu v spisovnej slovenčine. Zvyčajne sa pritom riešila otázka výslovnosti a pravopisu takýchto slov, pretože pravopis slov v slovenskom pravopise, v ktorom vedúce postavenie má fonologický princíp, úzko súvisí s výslovnosťou. Niektoré príspevky sa týkajú skloňovania slov s rozdielom medzi výslovnosťou a pravopisom. Aktuálna bola v minulých rokoch aj otázka používania mien niektorých osobností z dejín Slovenska v inojazyčnej (najmä maďarskej) alebo aj slovenskej pravopisnej podobe (Uhlár, 1973). Širšie zameraný príspevok o úprave priezvisk historických rodov, resp. o úprave ich písania uve-

rejnil historik J. Novák (Slovenská archivistika, 1979). Podrobne sa touto problematikou zaoberala Komisia pre historickú terminológiu pri Historickom ústave SAV (dnešnom Ústave historických vied SAV) a jej užšia pracovná skupina. Po zvážení všetkých návrhov zásady písania rodových mien a priezvisk rozpracoval a sformuloval člen komisie a pracovnej skupiny P. Horváth (Slovenská archivistika, 1980), podrobnú informáciu s pripomienkami k niektorým návrhom podal V. Uhlár (1982).

O písaní niektorých spojení slov spolu či oddelene písal v príspevku *O niektorých aktuálnych problémoch slovenského pravopisu* Š. Peciar (1983), o vzniku nových neohybných slov z predložkových spojení (písaných dohromady) L. Dvonč (1984). Tejto problematike je venovaných aj viacero drobných príspevkov.

Z pravopisných otázok v popredí je stále problematika písania veľkých písmen. Otázkou č. 1 je nesporne písanie veľkých písmen vo vlastných menách. Písanie veľkých písmen tu závisí od chápania istého slova alebo spojenia slov ako vlastného mena alebo oficiálneho názvu, preto sa vždy musí riešiť otázka, či v istom konkrétnom prípade ide alebo nejde o vlastné meno (čo je vlastne lexikologický problém). Nad všeobecnými zásadami písania veľkých písmen vo viacslovných vlastných menách, ktoré sú formulované v Pravidlách slovenského pravopisu, sa kriticky zamýšľal L. Dvonč (1981), po ňom sa tejto problematiky dotýka Š. Peciar (1983) v príspevku o aktuálnych problémoch slovenského pravopisu. Viaceré príspevky sa týkajú problému písania veľkých písmen vo viacslovných vlastných menách a v skrátených pomenovaniach typu *Bratislavský hrad — Hrad, Matica slovenská — Matica* a i. Veľká pozornosť sa stále venuje aj tvoreniu a používaniu skratiek a značiek, pri ktorých je dôležitá aj ich pravopisná stránka. O akronymách písal J. Horecký (1980), pričom sa dotýka aj ich pravopisu. Akademické tituly a ich skratky sú predmetom článku L. Dvonča (1981), v ďalšom príspevku hovorí autor o vedeckých hodnostiach a ich skratkách (1981); znovu o akademických tituloch a vedeckých hodnostiach a ich skratkách písal J. Horecký (1983). M. Považaj (1984) informuje o spracovaní skratiek a značiek v *Krátkom slovníku slovenského jazyka*, ktorý je pripravený na vydanie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV.

Pomerne bohatá je od roku 1970 literatúra týkajúca sa používania interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine. Ich celkový prehľad podal L. Dvonč (1982), ten istý autor písal o využívaní rozdielnych podôb interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine (1984) a o ekvivalentnosti niektorých interpunkčných znamienok (1984). Štylistickej stránky interpunkcie sa týka príspevok J. Mistríka (1984), o písaní bodky, výkričníka a čiarky písal L. Dvonč (1975), o písaní čiarky vo viacnásobných výrazoch J. Oravec (1972), Š. Peciar (1979) uvažoval o písaní čiarky pred spojkou *čiže*, ako aj o pravidlách písania čiarky vôbec (1983), o písaní čiarky za názvami podnikov L. Dvonč (1981). Niekoľko príspevkov sa týka písania spojovníka: v zložených adjektívach J. Horecký (1977), v menách typu *Jozef Gregor-Tajovský* L. Dvonč (1982, 1984), J. Horecký (1982). Š. Peciar v príspevku o niektorých aktuálnych problémoch slovenského pravopisu venuje veľkú pozornosť aj písaniu zložených výrazov so spojovníkom. Nad písaním niektorých takýchto výrazov sa najnovšie zamýšľali F. Kočiš a F. Sabol v príspevkoch, ktoré boli publikované v jazykovej rubrike Slovenčina naša v časopise Nedeľná Pravda (1983). O využití úvodzoviek v beletrii a periodickej tlači písal E. Tvrdoň (1972).

V uplynulých 70. a 80. rokoch značnú pozornosť pútala otázka prepisu do latinky (používanej v spisovnej slovenčine) z iných grafických sústav. Najväčší počet príspevkov sa týka prepisu z azbuky do latinky. O prepisovaní z ruštiny do slovenčiny písala E. Kučerová (1971), V. Dorotjaková 1974), U. Fecaninová (1978), novšie M. Čabala (1983). K. Palkovič a I. Lučyc-Fedarec (1982) publikovali príspevok o transkripcii z bieloruštiny, E. Kudlička a K. Palkovič (1980) o transkripcii z bulharčiny do slovenčiny. Publikovaný bol aj návrh ČSN *Transliterácie cyriliky* (1974); norma, ktorá obsahuje tabuľky transliterácie zo slovanských jazykov s cyrilikou, resp. azbukou do slovenčiny a češtiny, vyšla v slovenskom znení vo vydavateľstve Úradu pre normalizáciu a meranie v Prahe (1977). Vyšiel aj príspevok K. Sekventa (1979) o prepise francúzskych mien do ruštiny. V slovenskej jazykovede sa novšie venovala značná pozornosť aj otázke prepisu z gréckeho písma do latinky. Uverejnený bol príspevok K. Palkoviča o transkripcii zo starej a novej gréčtiny do slovenčiny (1981), ten istý autor písal aj o transkripcii latinských a gréckych mien (1982). Transkripcie antických mien sa ďalej týka príspevok D. Škovieru (1982) a čiastočne príspevok J. Horeckého o gréckych a latinských vlastných menách v slovenčine (1982). O prepisovaní z ruštiny a niektorých ázijských a afrických jazykov prebieha od r. 1983 diskusia v časopise Revue svetovej literatúry (s príspevkami prekladateľov a jazykovedcov).

Niektoré novšie príspevky sa týkajú dejín slovenského pravopisu (M. Ivanová-Šalingová, 1971; M. Marsinová, 1973).

Celkový pohľad na výskum slovenského pravopisu v povojnových rokoch a na jeho využitie v kodifikácii slovenského pravopisu a pri spracúvaní základných pravopisných príručiek, najmä podrobnejší prehľad literatúry o slovenskom pravopise od začiatku 70. rokov ukazuje, že sa tu vykonalo veľa vedecky a spoločensky závažnej práce. Výsledky tohto výskumu, predovšetkým výsledky výskumu z ostatných rokov, o ktorých sme tu hovorili podrobnejšie, bude možné s úžitkom využiť pri práci na ďalšom spresňovaní a ustaľovaní slovenskej pravopisnej sústavy. Základné princípy a hierarchia týchto princípov sú už dobre osvetlené. Je nanajvýš potrebné, aby sa pri ďalších úpravách slovenského pravopisu, ktorých potreba sa aj dnes nastoľuje v odborných jazykovedných kruhoch aj v širokej kultúrnej verejnosti (najmä v radoch školských pracovníkov), vychádzalo z celkovej vývinovej línie v slovenskom pravopise, ktorou je zbližovanie slovenskej výslovnosti a pravopisu, resp. čo najužšie spojenie pravopisu s výslovnosťou, pričom sa zároveň bralo do úvahy aj jednotné písanie niektorých morfém ako najmenších významových jednotiek, častí slov pri zmenách, ktoré prebiehajú v prúde reči (spodobovaní niektorých spoluhlások). Ide o uplatnenie fonologického a morfologického princípu, pri ktorých sa berie ohľad na formu a obsah jazykových jednotiek (zaznamenávacia a vybavovacia funkcia pravopisu). Týka sa to najmä písania *i* a *y*, ktoré je jedným z najťažších bodov nášho pravopisu. Veľmi dôležité je aj písanie veľkých písmen, a to predovšetkým vo vlastných menách. Bude potrebné presnejšie ako doteraz určiť, kedy v jednotlivých prípadoch ide alebo nejde o vlastné mená (a podľa toho ich písať s veľkým alebo malým začiatočným písmenom) a bude potrebné znovu uvážiť odôvodnenosť doterajších pravidiel o písaní veľkých písmen vo viacslovných vlastných menách. Dôležitá je aj otázka používania jednotlivých interpunkčných znamienok, najmä písania čiarky. Vyriešenie ťažkostí, ktoré sa

už dlhší čas pociťujú, by malo priniesť pripravované nové vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu.*

4. Vo výskume slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny značilo skoncipovanie a vydanie *Slovníka slovenského jazyka* I—VI (1959—1968) uzavretie jednej, a to významnej etapy. Prvý úplný výkladový slovník slovenčiny umožnil ďalší prehĺbený výskum parciálnych otázok slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, pričom nemožno zabúdať ani na to, že tento slovník šírkou svojho záberu a systematickosťou spracovania poskytol a poskytuje dobré možnosti aj na výskum niektorých gramatických otázok. Tým umožnil okrem iného aj užšie spojenie lexikológie a gramatiky, najmä syntaxe.

Pravdaže, slovná zásoba, systém, sémantika lexikálnych jednotiek, ich najrozmanitejšie stránky a vlastnosti zostali aj po vydaní Slovníka slovenského jazyka naďalej predmetom všestrannej výskumnej pozornosti tak v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV ako základnom slovakistickom pracovisku, ako aj na filozofických a pedagogických fakultách na Slovensku. Preukazné doklady o tom donášajú mnohé príspevky v časopisoch a zborníkoch, ako aj ďalšie pracovné výsledky vrátane usporiadaných vedeckých podujatí.

Vedecká konferencia o slovníku spisovnej slovenčiny r. 1965 v Smoleniciach (materiál vyšiel v Slovenskej reči, *31,* 1966 s. 3—44, 76—119) dala popud na kritické preskúmanie hodnotenia istej časti slovnej zásoby slovenčiny v Slovníku slovenského jazyka. Výsledky zistené kolektívnou kritickou revíziou I. dielu slovníka sa uverejňovali v Kultúre slova (1967—1973) pod názvom *Čítame Slovník slovenského jazyka.* Na túto prácu nadviazala činnosť ústavnej kodifikačnej komisie, ktorá v druhej polovici 70. rokov komplexne zhodnotila oprávnenosť, resp. platnosť kodifikačných zásahov publikovaných v 30. rokoch v Slovenskej reči (záverečnú správu o činnosti kodifikačnej komisie publikoval J. Kačala v Slovenskej reči, *43,* 1978, s. 295—302). Zároveň v 70. rokoch skoncipoval lexikografický kolektív Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV pod vedením G. Horáka *Česko-slovenský slovník* (1979, 1981), ktorý konfrontuje živú slovnú zásobu súčasnej spisovnej češtiny so živou slovnou zásobou súčasnej spisovnej slovenčiny a tým zároveň plní v našej spoločnosti aj významné kultúrno-politické poslanie.

Veľa pozorovaní o slovnej zásobe súčasnej slovenčiny je obsiahnutých v jazykových rubrikách uverejňovaných po dlhé roky v Československom rozhlase v Bratislave a v dennej tlači. Tieto rubriky zároveň značili pohotové prenášanie výskumných poznatkov o slovenčine a o jazyku vôbec medzi široké vrstvy používateľov spisovnej slovenčiny a priniesli zvýšenie celkovej jazykovej kultúry u nás.

Všetky uvedené výskumné podujatia našli svoje uplatnenie v rukopise *Krátkeho slovníka slovenského jazyka,* ktorý sa v polovici r. 1985 odovzdáva do tlače. Tento slovník podáva spracovanie najpoužívanejšej časti slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny (v rozsahu asi 50 000 slov) na základe najnovších poznatkov slovakistiky nielen z okruhu slovnej zásoby, ale aj gramatiky, štylistiky, výslovnosti a pravopisu.

Do radu lexikografických diel pripravených v uplynutom období patrí aj *Frekvencia slov v slovenčine* (1969) a *Retrográdny slovník slovenčiny* (1976) od J. Mistríka, ďalej špeciálne slovníky: *Malý synonymický slovník* (1972, 1978, 1983) od M. Pisárčikovej — Š. Michalusa, *Malý frazeologický slovník*

(1974, 1978, 1983) od E. Smieškovej a niekoľko typov slovníkov cudzích slov, na ktorých má najväčšie autorské zásluhy M. Ivanová-Šalingová (posledný, rozsahom najväčší v spoluautorstve so Z. Maníkovou — 1979, 1983). Z rozpracovaných lexikologických projektov sa žiada spomenúť aspoň projekt *Dynamika slovnej zásoby slovenčiny*, ktorý svojou tematikou (výskum dynamiky súčasného stavu jazyka) značí v lingvistickej orientácii pozoruhodné nóvum.

Osobitne treba spomenúť výskum slovenskej frazeológie, ktorému prehĺbenú pozornosť venuje najmä J. Mlacek. Jeho štúdie sú známe aj v slavistických reláciách. Základné poznatky svojho výskumu zhrnul do monografie *Slovenská frazeológia* (vyšla v dvoch vydaniach — 1977, 1984).

Paralelne s tvorbou lexikografických diel (a vlastne ako východisko pre ne) prebiehal teoretický výskum slovnej zásoby, ktorý za ostatné obdobie zaznamenal najväčší kvalitatívny a kvantitatívny rozmach. V súhlase s celosvetovým trendom sa lexikologický výskum sústreďoval na sémantiku a svojimi výsledkami prispel k prehĺbeniu pohľadu na sémantiku, na sémantické javy v jazyku vo všeobecnosti. Prehlbovanie sémantického prístupu presvedčivo ukazujú najmä štúdie V. Blanára a jeho monografia *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984) ako zhrnutie výsledkov výskumu nielen slovenskej historickej lexiky, ale aj lexiky slovenských nárečí a spisovného jazyka, pričom je toto zhrnutie dobre podopreté všeobecnojazykovednými poznatkami a popudmi získanými v zahraničnej jazykovede a najmä marxistickou teóriou odrazu. Orientáciou na lexikálnu sémantiku sa vyznačujú aj štúdie J. Dolníka publikované v ostatných rokoch najmä v Jazykovednom časopise a v Slovenskej reči. Viaceré štúdie sa venovali lexikálnej synonymii, polysémii a homonymii, osobitná pozornosť sa venovala štúdiu vrstvy hovorových a knižných lexikálnych jednotiek. Takto zacielený výskum slovnej zásoby pomáha čoraz presvedčivejšie odhaľovať systém v slovnej zásobe, a to práve na základe čoraz hlbšieho a čoraz systematickejšieho odkrývania veľmi rozmanitých sémantických vzťahov lexikálnych jednotiek.

Osvetleniu mnohých závažných teoretických a praktických otázok lexiky spisovnej slovenčiny a jej opisu slúžili viaceré vedecké konferencie a pracovné zasadnutia Medzinárodnej komisie pre lexikológiu a lexikografiu pri Medzinárodnom komitéte slavistov, na ktorých sa výraznou mierou zúčastnili aj bádatelia v slovakistike. Z vedeckých konferencií treba spomenúť najmä dve: lexikologicko-lexikografickú konferenciu z r. 1970 (materiál p. v zborníku *Slovo a slovník* z r. 1973) a konferenciu o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny z r. 1983, ktorá zaradila výskum lexiky spisovnej slovenčiny do kontextu výskumu lexiky celého národného jazyka (materiál je zhrnutý v zborníku *Obsah a forma v slovnej zásobe* z r. 1984). Solídne výsledky slovenskej lexikológie sa prezentovali aj na pracovných zasadnutiach Medzinárodnej komisie pre lexikológiu a lexikografiu (spomenieme tu aspoň zasadnutie v Libliciach r. 1979 a v Moskve r. 1984).

Osobitne treba uviesť, že lexika súčasnej spisovnej slovenčiny, najmä lexikálna sémantika, sa študovala aj z hľadiska jej využitia, resp. uplatnenia v gramatike, v syntaxi. Tento výskum bol sústredený najmä na sémantiku slovesa, a to predovšetkým na tú jej črtu, ktorá sa v slovenskej lingvistickej tradícii označuje ako intencia slovesného deja a ktorá má bezprostredný dosah na sémantickú aj gramatickú štruktúru vety. Do tohto prúdu, ktorý má takisto oporu v zahraničnej lingvistike, patria najmä viaceré štúdie J. Kačalu o séman-

tických vlastnostiach slovesa v relácii k sémantickej a gramatickej stavbe vety. Tým sa vlastne spájal lexikologický výskum s gramatickým, resp. syntaktickým, tak ako to už r. 1943 anticipoval E. Pauliny v práci *Štruktúra slovenského slovesa* (s podnadpisom *štúdia lexikálno-syntaktická*) a tak ako v ostatných desaťročiach prebieha tento výskum aj vo svetovej lingvistike. Tento výskum prispeje aj k tvorbe kolektívnej syntetickej Syntaxe slovenského jazyka.

Z tohto krátkeho prehľadu o výskume slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny v ostatných desaťročiach sa ukazuje, že výskum mal prevažne kolektívny ráz a také sú i jeho výsledky. Napokon možno pripomenúť, že istú syntézu tohto výskumu predstavuje publikácia *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* z r. 1980, ktorú napísali autori P. Ondrus — J. Horecký — J. Furdík ako vysokoškolskú učebnicu. Krátky prehľad lexikologickej problematiky obsahuje aj *Slovenská gramatika* z r. 1981 od E. Paulinyho.

Na záver tejto časti prehľadu možno konštatovať, že sústredený výskum slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny, ktorá sa v ostatných desaťročiach výrazne kvalitatívne mení, kvantitatívne obohacuje a štylisticky diferencuje, umožnil spresňovanie jej kodifikácie v slovníkových príručkách. (Do tohto prehľadu sme nezahrnuli výskum odbornej terminológie, ktorému je venovaný osobitný príspevok I. Masára publikovaný v časopise Kultúra slova.)

Na výskume slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a na jej lexikografickom spracovaní sa najzreteľnejšie prejavovalo chápanie a výklad teórie spisovnej slovenčiny, čiže chápanie a výklad jej normy a kodifikácie, kritérií spisovnosti, stratifikácie národného jazyka, vzťahu spisovného jazyka a nespisovných útvarov atď. Tieto otázky boli vždy citlivým miestom vo výskume slovenského jazyka, a tak sa im venovala náležitá pozornosť aj v posledných 40 rokoch.

Už v r. 1955 sa konala celoštátna konferencia o norme spisovného jazyka (porov. Slovenská reč, *20,* 1955, s. 193—279), na ktorej sa objasňovali pojmy jazykovej normy a jej kodifikácie. Výsledky tejto konferencie sa do istej miery aplikovali v koncepcii Slovníka slovenského jazyka. Ďalšia konferencia o teórii spisovného jazyka a jazykovej kultúre bola v r. 1962 (porov. Jazykovedné štúdie, 7. 1963). Konferencia o slovníku spisovnej slovenčiny (1965), na ktorej sa posúdili štyri zväzky Slovníka slovenského jazyka (I—IV), sa sústredila najmä na štýlovú charakteristiku slovnej zásoby a na problém rozlišovania hranice medzi spisovným jazykom a nespisovnými prostriedkami (porov. Slovenská reč, *30,* 1965, s. 352—354; Slovenská reč, *31,* 1966, s. 3—44, s. 76—119). Konferencia o kultúre spisovnej slovenčiny v r. 1966 sa vyznačovala najmä tým, že sa na nej formulovali kritériá spisovnosti, vymedzili sa pramene poznania normy a kodifikácie, definoval sa pojem úzu, jazykového systému a jazykovej situácie, vymedzil sa pojem jazykovej kultúry (porov. zborník *Kultúra spisovnej slovenčiny,* 1967). Roku 1976 sa opäť konala konferencia o teórii spisovného jazyka, na ktorej sa kriticky zhodnotili doterajšie vymedzenia jazykovej normy a kodifikácie a predložila sa nová teória o stratifikácii národného jazyka a o mieste spisovného jazyka v nej (porov. zborník *Z teórie spisovného jazyka,* 1979). *Krátky slovník slovenského jazyka,* ktorý je v tomto čase pripravený do tlače, bude istým spôsobom odrážať súčasný stav v chápaní teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry. Diskusia o teórii spisovnej slovenčiny naďalej pokračuje, hľadajú sa také kritériá na jej vypracovanie, ktoré by čo najadekvátnejšie vystihovali funkciu spisovnej slovenčiny v našej socialistickej spoločnosti. Aj preto sa

v tomto roku v apríli konala konferencia o jazykovej politike a jazykovej kultúre.

5. Na začiatku hodnoteného obdobia v oblasti tvorenia slov stálo druhé, čiastočne modifikované a doplnené vydanie *Slovotvornej štruktúry slovenčiny* od J. Horeckého (1959), tentoraz ako vysokoškolská učebnica pod novým názvom *Slovenská lexikológia. Tvorenie slov I* (1971). Tento prvý súborný opis slovotvorného systému slovenčiny (podstatné meno, prídavné meno, sloveso) prostredníctvom slovotvorných typov zhŕňa výsledky dosiahnuté v predchádzajúcom desaťročí a naďalej slúži ako východisko pri riešení parciálnych problémov.

Za týmto základným dielom vyšli dve monografie, ktoré mali hlbší záber a sústredili sa na také dimenzie slovotvorného systému, ktoré nemôže brať do úvahy súhrnný opis. J. Furdík v práci *Zo slovotvorného vývoja slovenčiny* (1971) si postavil za cieľ preskúmať, ako sa v spisovnej slovenčine formoval a vyvíjal čiastkový systém podstatných mien patriacich primárne do transpozičnej onomaziologickej kategórie spredmetnenia deja. (Predtým v štúdiách analyzoval štúrovské obdobie a matičné roky, v monografii opisuje iba martinské obdobie, teda roky 1881 až 1918.) Autor tu podal plastický obraz, ako sa od začiatkov spisovného jazyka, keď cieľom slovotvornej aktivity bolo predovšetkým nahromadenie lexikálnych jednotiek, dospelo postupne k funkčnej diferenciácii jednotlivých derivátov i slovotvorných typov a k ustaľovaniu vnútorných proporcií čiastkového systému slovotvornej kategórie spredmetnenia deja, a okrem toho aj demonštroval, ako aplikovať vytýčené metodologické zásady (najmä vzťah synchrónie a diachrónie). Metodologická čistota a originálnosť charakterizuje aj ďalšie, síce nepočetné, ale o to významnejšie štúdie J. Furdíka o analogickej slovotvorbe, o slovotvornej motivovanosti slovnej zásoby, a najmä o skúmaní motivačných vzťahov v slovotvornom systéme.

Aj monografia K. Buzássyovej *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív* (1974) je originálna vo viacerých aspektoch. Analýzou derivačných možností slovenského slovesa v nadväznosti na domácu tradíciu ukázala na metodologickú plodnosť pojmu intencia slovesného deja ako konštitutívneho prvku slovnodruhovej hodnoty slovesa. Na rozdiel od tradície však autorka nebrala za základné triediace kritérium v rámci všeobecných obsahových tried slovotvorný formant, ale v analýze postupovala od slovotvorného základu a skúmala, do akej miery význam fundujúceho slova podmieňuje počet a povahu fundovaných slov. Východiskovým klasifikačným pojmom jej bol slovotvorný význam definovaný ako zväzok sémantických príznakov, z ktorých jeden je kategoriálny a ostatné sprievodné. (Sémantické príznaky vyplývajú z intencie slovesného deja a vystihujú sa nimi členy intenčnej štruktúry.) V tejto hierarchii definovala potom deverbatívnu slovotvornú paradigmu ako triedu slovies, od ktorých sa odvodzujú deriváty s rovnakými kategoriálnymi významami.

Hoci autorka problematiku slovotvornej paradigmy sústavne ďalej nerozvíjala, lebo sa v rozsiahlych štúdiách sústredila na skúmanie rozdielov medzi štruktúrnou (formálnou) odvodenosťou a sémantickou odvodenosťou, na skúmanie názvov deja a názvov vlastností, analýzu motivačných vzťahov a významu derivátov s formantom *-stvo* (spoluautorská časť v Jazykovedných štúdiách 19), na derivačné javy korešpondujúce so syntaxou a i., súčasný vývin (najmä v sovietskej derivatológii) potvrdil a ďalej zvýraznil metodologickú potrebu a užitočnosť pracovať v slovotvornej analýze so slovotvornou paradigmou.

Nový prístup v riešení slovotvornej problematiky prinášali štúdie J. Horeckého, či už išlo o analýzu slov s príponou *-osť*, ďalej deverbatívnych adjektív, o systémovo-štruktúrny opis významového poľa deverbatívnych substantív pomocou súboru dištinktívnych príznakov, náčrt generatívneho opisu slovnej zásoby, analýzu zložených adjektív, skúmanie ekvivalentnosti medzi derivátom a slovotvornou parafrázou a mnohé ďalšie. Jeho práce smerovali však vyššie — k sémantickej a širšie k semiotickej problematike.

Metodologicky sa v oblasti tvorenia slov pracovalo aj na spresňovaní základných pojmov. Vyžadovalo si to nielen postulovanie generatívneho modelu opisu jazyka (viaceré štúdie J. Horeckého), ale aj spresnenie slovotvornej analýzy vo výrazovom pláne, odlíšenie členitosti a odvodenosti slovotvorných tvarov, zavedenie pojmov povrchovej a hĺbkovej štruktúry a pod. Tejto problematike je venovaná monografia J. Bosáka a K. Buzássyovej *Východiská morfémovej analýzy. Morfematika a slovotvorba* (Jazykovedné štúdie 19, 1985).

Problematike tvorenia slov sa venovala sústavná pozornosť vo viacerých oblastiach: z diachronického aspektu (V. Blanár, R. Krajčovič a i.), v nárečovej slovotvorbe (F. Buffa a i.), ako aj v konfrontačnej slovensko-ruskej slovotvorbe (E. Sekaninová, E. Kučerová, M. O. Malíková a i.). Originálnym spôsobom riešila nové slovotvorné a sémantické problémy v slovenčine M. Marsinová. Väčší počet článkov publikoval aj L. Dvonč a J. Jacko (predovšetkým z oblasti tvorenia zemepisných názvov a derivačných vzťahov pri prevzatých slovách), ako aj ďalší autori.

Uplynulých pätnásť rokov v oblasti tvorenia slov charakterizuje síce rozptýlené, ale sústavné hľadanie nových, adekvátnejších metodologických postupov a ich aplikácia na analýzu novo sa uplatňujúcich tendencií a javov v slovnej zásobe slovenčiny. V súčasnom období sa tieto tendencie skúmajú v rámci projektu *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny,* ako aj pri tvorbe nových lexikografických diel. Dnešný stav už nástojčivo signalizuje potrebu synteticky spracovať oblasť tvorenia slov v slovenčine.

6. Výskum morfológie vždy stál v popredí záujmu štúdia slovenských jazykovedcov a tomuto výskumu sa venovala neobyčajne veľká pozornosť aj v povojnových rokoch, o čom sa môžeme presvedčiť v článku *Polstoročie výskumu slovenčiny,* ktorý v roku 1971 uverejnil J. Ružička v Jazykovednom časopise. Vyvrcholením tohto výskumu bolo vydanie *Morfológie slovenského jazyka* (1966) ako jedného z najreprezentatívnejších diel súčasnej slovenskej jazykovedy, na ktoré tvorivo nadväzuje ďalšie bádanie v tejto oblasti, ako aj spracúvanie výkladov o morfológii spisovnej slovenčiny v rozličných príručkách o slovenčine a v školských učebniciach.

V nadväznosti na uvedený príspevok J. Ružičku chceme podať prehľad výsledkov v oblasti výskumu slovenskej morfológie od začiatku 70. rokov. Celkove môžeme povedať, že aj tieto roky predstavujú bohatú výskumnú produkciu. Celkový opis tvarovej sústavy spisovnej slovenčiny sa podáva vo viacerých vysokoškolských učebniciach a iných príručkách (E. Pauliny, *Slovenská gramatika,* 1981; J. Jacko, *Morfológia slovenčiny pre učiteľov,* 1974; J. Oravec — E. Bajzíková, *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia,* 1984).

Prehľadný článok o morfológii spisovnej slovenčiny (o podstate morfológie, o slovných druhoch, morfologických kategóriách a morfologickom type slovenčiny) v rámci série článkov pre potrebu účastníkov postgraduálneho štúdia na pedagogických fakultách podal J. Oravec (1973). O súčinnosti fonolo-

gickej a morfologickej roviny slovenčiny uvažoval J. Sabol (1976). P. Ondrus písal o morfologických kategóriách ako elementoch vnútornej formy slov slovenského jazyka (1979). Ľ. Novák je autorom príspevku o špecifickosti morfologických nulovostí v slovenčine a iných slovanských jazykoch (1983), ten istý autor v príspevku *O výraze monumentalizácie v slovenčine* (1980) hovorí aj o prostriedkoch monumentalizácie z oblasti morfológie. Veľká pozornosť sa venovala dynamike slovenskej morfológie. Hovorí sa o nej v publikácii J. Ružičku *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu* (1974), v jeho príspevku o rozvoji spisovnej slovenčiny v 20. storočí (Československé přednášky pro VII. mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě, 1973), v príspevku o dynamike súčasného stavu spisovnej slovenčiny (1973) alebo v jeho príspevku o dynamike synchrónneho stavu jazyka (Referati sa zasadanja medjunarodne komisije na izučavanje gramatičke strukture slovenskih jezika, 1974). L. Dvonč písal o dvojtvaroch ako o prejave dynamiky v slovenskej morfológii (O slovenčine pre slovenčinárov, 1973), o dvojtvaroch pri skloňovaní podstatných mien (1971/1972), o dynamike v slovenskej deklinácii (Wariancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich, 1977), o dynamike v deklinácii substantív (1983), o zmenách vo využívaní pádových foriem (1979/1980). Najnovšie vyšla jeho knižná monografia *Dynamika slovenskej morfológie* (1984), v ktorej si všíma pohyb v slovenskej deklinácii a konjugácii v súčasnej spisovnej slovenčine po roku 1918 a osobitne po roku 1948. J. Sabol si všímal dvojtvary ako prejav dynamiky pri skloňovaní podstatných mien muž. a žen. rodu v literatúre 80. a 90. rokov 19. stor. (1975).

Početné príspevky sa týkajú slovných druhov. P. Ondrus písal o slovách, ktoré podľa jeho mienky netvoria systém slovných druhov (1971) a venoval pozornosť konverzii medzi slovnými druhmi (1977). V príspevku o vybraných statiach z morfológie (1973) hovorí J. Oravec o klasifikácii čísloviek, zaradení zámen, systéme predložiek a o časticiach.

Z jednotlivých slovných druhov najväčšiu pozornosť pútali podstatné mená (štúdie o rode podstatných mien v slovenčine, o určovaní gramatického rodu a skloňovaní pomnožných substantív, o rode pomnožných miestnych názvov v spisovnej slovenčine, o rode zemepisných názvov z pomenovaní etnických skupín, o gramatickej kategórii mužskej osoby v slovenčine, o rode cudzích osobných mien v slovenčine, o zmene gramatických kategórií pri prevzatých slovách, o sústave pádov v slovenčine, o vzťahu inklúzie v pádovom systéme). Najväčší počet príspevkov sa týkal skloňovania podstatných mien (o tvarotvornom základe podst. mien, o vzoroch podst mien, o variantnosti skloňovania typov podst. mien v spisovnej slovenčine, o frekvencii deklinačných typov feminín a deklinačných typov neutier v spisovnej slovenčine, o osobitných tvaroch podst. mien vo frazeologických jednotkách, o skloňovaní prevzatých slov v príspevku o formálnej stránke prevzatých slov v slovenčine, o slovách anglického pôvodu v slovenčine).

L. Dvonč uverejnil niekoľko príspevkov, v ktorých podal pohľad na jednotlivé vzory podst. mien (o skloňovaní podst. mien vzoru *žena, ulica, gazdiná, srdce, vysvedčenie, dievča*). Výskum skloňovania substantív patrí medzi najsilnejšie stránky najnovšieho výskumu v oblasti slovenskej morfológie a užšie formálnej morfológie.

Viaceré príspevky sa týkajú prídavných mien. K. Buzássyová písala o neutralizácii v kategórii stupňovania a o špecifike stupňovania v slovenčine

(1984). Niekoľko príspevkov sa dotýka problematiky názvov typu *Ostré/Ostrô*. J. Kopina písal o lexikálno-sémantickej diferenciácii adjektív utvorených od zvieracích substantív (1981), V. Uhlár o tvaroch typu *pávom — páviom, pávou — páviou* v príspevku o dvojhláskach a ich kodifikácii (1981).

O klasifikácii a systematickom opise zámen písal P. Ondrus (1973). J. Šikra a J. Furdík uverejnili príspevok o vymedzení a klasifikácii zámen z konfrontačného hľadiska (1983). J. Rybák písal o neurčitých zámenách (1976), G. Horák si všimol používanie tvarov typu *na neho* pri neživotných podst. menách muž. rodu (1984).

Postavenia kvantitatívnych slov v systéme slovných druhov sa týkajú niektoré príspevky P. Ondrusa (Filologičeskije nauki, 1971; Lětopis na serbski ludospyt, 1971).

Popri substantívach sú stredom pozornosti slovesá. O teoretických predpokladoch opisu významovej stavby slovies písal J. Oravec (1984), o spôsoboch zmeny intenčnej hodnoty slovesa J. Kačala (1972), o základných črtách vidového systému v slovenčine Š. Peciar (1978), o tvorení nedokonavého vidu J. Oravec (1975), o slovesnom rode a pasíve v spisovnej slovenčine J. Kačala (1975). Model slovenského časovania podal J. Horecký (1972), vymedzenie časovacieho typu v slovenčine J. Sabol (1980) a rovnako aj morfologickú interpretáciu slovesných relačných morfém (1973). O antepreteritálnych tvaroch slovesa *byť* (1975), o časovom význame tvarov slovenského kondicionálu (1971), o význame imperatívnych tvarov slovesa *ísť* (1974) písal J. Rybák. L. Dvonč podal prehľad tvarov trpného príčastia (1977).

Slovným druhom, ktorému sa veľa pozornosti venovalo v nedávnych rokoch, sú aj predložky. Základného opisu sémantickej štruktúry slovenských predložiek sa týka príspevok J. Oravca (1976), metodologické a teoretické východiská opisu slovenských predložiek podal ďalej E. Horák (1976). J. Oravec písal aj o sémantickej štruktúre slovenských prvotných predložiek (1972, 1973), o systéme prvotných predložiek v slovenčine a iných slovanských jazykoch (1973). Novšie opísal systém prvotných predložiek v slovenčine (1982). E. Horák písal o významovom protiklade smer — miesto v predložkovom systéme slovenčiny (1973), tejto otázky sa ďalej dotýka príspevok J. Oravca (1974). O systéme priestorových predložiek v slovenčine písal J. Rybák (1974). Systém príčinných predložiek si všimol J. Oravec (1971), o invariantnom význame slovenskej predložky *o* písal E. Horák (1977).

Slovenskej morfológie sa týkajú aj viaceré príspevky, ktoré sú zamerané konfrontačne, napr. príspevky J. Ružičku o súčasnej spisovnej slovenčine a jej vzťahu k iným jazykom (1976), o gramatickom systéme slovenčiny v kontexte cudzích systémov (1979), najmä však príspevky E. Horáka o konfrontácii spisovnej slovenčiny a spisovnej srbochorvátčiny (1975), Š. Peciara o konfrontácii slovenčiny a češtiny (1973) a o spoločných črtách vo vývine slovenčiny a češtiny (1975), E. Paulinyho o kontrastívnej analýze slovenskej a českej deklinácie (1975) a slovenskej a českej konjugácie a neohybných slov (1976), Š. Peciara o konfrontácii lužickej srbčiny a slovenčiny (1976), J. Svetlíka o najcharakteristickejších rozdieloch medzi slovenčinou a ruštinou (1972), M. Steca o konfrontácii spisovnej slovenčiny a spisovnej ukrajinčiny (1976), K. Huzássyovej o kontrastívnom skúmaní kategórie určenosti v maďarčine a slovenčine (1972) a príspevky v zborníku *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny* (1977).

7. Základný výskum syntaxe spisovnej slovenčiny po roku 1945 sa prvý raz sumoval v *Slovenskej gramatike* E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca, ktorá vyšla r. 1953. Autorom časti o skladbe bol J. Ružička, ktorý po prechode z FF UK do Ústavu slovenského jazyka SAV sa začal intenzívne venovať výskumu skladby spisovnej slovenčiny, a to v celom jej rozsahu (vetné členy, syntagmatika, veta, jednoduché i zložené súvetie a polovetné konštrukcie). V ďalších vydaniach tejto gramatiky vidieť, ako sa výskum syntaxe spisovnej slovenčiny prehlboval aj ako rástol do šírky. Pravda, o tom, že výskum syntaxe sa začal rozrastať, nie je jediným svedkom iba spomínaná gramatika. Zväčšovala sa najmä časopisecká syntaktická produkcia, začali pribúdať rozsiahlejšie zborníkové štúdie (porov. napr. zborníky *Jazykovedné štúdie* a *Recueil linguistique de Bratislava).* V roku 1958 sa konala v Bratislave konferencia o otázkach slovenskej skladby, na ktorej sa okrem domácich syntaktikov zúčastnili popredni českí jazykovedci, ako aj odborníci zo zahraničia. Materiály z tejto konferencie vyšli v zborníku *Jazykovedné štúdie IV* (1959). Na tejto konferencii sa prerokovali základné otázky skladby na medzinárodnej báze. Vychádzalo sa z úvodného syntaktického expozé J. Ružičku *Základné sporné otázky slovenskej skladby.* Autor v ňom predstavil svoj základný pohľad na vymedzenie skladby, na štruktúru a typy syntagiem, na vetné členy, na typy jednoduchých viet a jednoduchých súvetí. V priebehu rokovania sa už objavil aj kritický pohľad na Trávníčkovu sústavu piatich typov zloženého súvetia (L. Dvonč), ktorý sa neskoršie stal jedným z východísk pri vymedzovaní typov zloženého súvetia v slovenčine. Istý rozpor sa na konferencii ukázal pri klasifikácii vedľajších viet v jednoduchom podraďovacom súvetí. V slovenskej lingvistike sa ujala klasifikácia podľa vetných členov, naproti tomu v českej syntaktickej literatúre a čiastočne aj v sovietskej sa v tom čase, ale aj neskôr pridržali triedenia vedľajších viet na tri základné skupiny: na vedľajšie vety obsahové, vzťažné a príslovkové. Tento rozdiel v triedení vedľajších viet v podraďovacom súvetí ostáva v slavistickej syntaktickej literatúre dodnes, pravda, iba v tradičnej syntaxi.

V nasledujúcich rokoch viacerí autori pokračovali v opise a klasifikácii vedľajších viet podľa jednotlivých spojok (*že, aby, ako, lebo* atď.) a bol načrtnutý aj pokus o ucelenú sústavu vedľajších viet (J. Mistrík, 1962; G. Horák, 1973). Podrobný a sústavný opis vedľajších viet v spisovnej slovenčine však zatiaľ chýba. Ich sústava podľa vetnočlenskej platnosti v *Slovenskej gramatike*, ako aj v novšej vysokoškolskej učebnici *Syntax* od J. Oravca a E. Bajzíkovej (1982) tento opis nemôže nahradiť.

Ani výskum jednoduchých priraďovacích súvetí nie je ukončený. Pomerne podrobne sú opísané jednoduché priraďovacie súvetia so zlučovacím, odporovacím a vylučovacím spôsobom priraďovania. Chýba však materiálové i metodologické spracovanie priraďovacích súvetí s tzv. nepravou parataxou. Veľa hotového textu z výskumu tejto oblasti syntaxe ostáva zatiaľ v rukopise ako súčasť pripravovanej akademickej syntaxe.

Mnoho štúdií sa venovalo problémom jednoduchej vety, jednotlivým typom a variantom jednočlenných a dvojčlenných viet (ich monografické spracovanie od J. Ružičku tiež ostáva v rukopise, pripravené do akademickej syntaxe), menej podrobne sú opísané jednotlivé vetné členy (najviac pozornosti sa venovalo predmetu z hľadiska jeho väzby so slovesom — porov. J. Oravec, *Väzba slovies v slovenčine,* 1967) a príslovkovému určeniu (F. Miko, J. Oravec, J. Kačala, A. Oravcová a i.), menej prívlastku (J. Oravec, J. Niž-

níková, G. Horák). Komplexné spracovanie vetných členov sa očakáva až v akademickej syntaxi. Okrem viacerých štúdií o doplnku (porov. napr. F. Miko, *Transformačná interpretácia tzv. doplnku v slovenčine*, 1971), máme o doplnku monografiu *Doplnok v slovenčine* od J. Kačalu (1971). Vetnočlenské spracovanie neurčitku podal vo svojej monografii *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku* J. Ružička (1956).

Jednoduchej vete v spisovnej slovenčine sa venovalo veľa pozornosti aj z hľadiska intenčnej a valenčnej potencie slovesa. Od prvého opisu intenčných typov E. Paulinyho (1943) sa poznanie tejto stránky vety podstatne prehĺbilo v štúdiách J. Ružičku, J. Oravca, J. Kačalu a i. a v súčasnosti sa stalo dobrým východiskom pri štúdiu sémantickej stránky vety (porov. napr. štúdie J. Kačalu, V Krupu, J. Dolníka, S. Ondrejoviča). Problémy sémantiky syntaxe boli predmetom rokovania aj na vedeckej konferencii o sémantike (porov. materiály z tejto konferencie v *Jazykovedných štúdiách 16*, 1981, s. 45—142).

V 60. rokoch sa v slovenských a českých jazykovedných časopisoch rozvinula diskusia o zloženom súvetí. Bola to jedna z najrozsiahlejších a najplodnejších diskusií o problémoch syntaxe v novšom výskume zložených syntaktických celkov (porov. štúdie F. Kočiša, F. Miku, J. Bauera, K. Svobodu, J. Štěpána v Slovenskej reči, Jazykovednom časopise a v Slove a slovesnosti). V tejto diskusii sa výdatne využíval aj opis zložených súvetí v súčasnej spisovnej ruštine. V roku 1973 vyšla potom monografia F. Kočiša *Zložené súvetie v slovenčine*.

Na základe štruktúrnych typov zložených súvetí v slovenčine sa v slovenskej syntaxi začal aj opis zložených syntagiem, najmä podraďovacích. V tomto opise sa s úžitkom využívajú doterajšie výsledky výskumu jednoduchej syntaxe. Viac štúdií z tejto problematiky uverejnili doteraz F. Kočiš a J. Kačala. Priraďovacie syntagmy podľa jednotlivých vetných členov opísal J. Ružička v štúdii *Viacnásobný vetný člen* (1956). Výskum syntagiem v spisovnej slovenčine však ešte nie je ukončený a rovnako nie je ukončená ani diskusia o forme a obsahu syntagmy, resp. syntaktických jednotiek vôbec, na ktorej sa dosiaľ zúčastnili F. Kočiš, J. Kačala a V. Krupa.

V 70. rokoch sa viacerí syntaktici zaoberali podrobnou analýzou tzv. polovetných konštrukcií. Aj tu sa nadviazalo na starší domáci výskum (porov. J. Ružička, M. Urbančok, J. Kačala), ako aj na štúdie a monografie českých syntaktikov. Najviac štúdií z tohto okruhu výskumu uverejnili G. Mošku, A. Oravcová a A. Appelová, ktorí problematiku polovetných konštrukcií riešili aj vo svojich kandidátskych dizertačných prácach (zatiaľ ostávajú v rukopise).

Výskum výpovednej stránky vety a súvetných syntaktických celkov sa v slovenskej lingvistike nerozvinul naplno. Dominuje tu monografia J. Mistríka *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966) a jeho práca *Kompozícia jazykového prejavu* (1968). Potom už existujú iba príležitostné a čiastkové štúdie E. Paulinyho, J. Ružičku, J. Oravca, J. Horeckého a F. Kočiša. Súhrnné poučenie o aktuálnom členení možno nájsť v *Slovenskej gramatike* E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca, ako aj v *Slovenskej gramatike* E. Paulinyho (1981). O modálnej stránke vety a súvetia je iba niekoľko štúdií, najviac je ich sústredených v zborníku *Otázky slovanské syntaxe III* (1973).

Štatistické metódy pri analýze viet uplatňoval vo viacerých štúdiách J. Mistrík, štruktúrnu a sémantickú stránku priamej reči a vetnej periódy skúmali M. Patáková, M. Pisárčiková, F. Kočiš, nepravidelné syntaktické útvary, resp. petrifikované vetné štruktúry boli predmetom štúdia G. Horáka a J. Ružičku. Štylistickú stránku viet a súvetných celkov skúmali viacerí jazykovedci (porov. zborníky *Štylistické rozbory umeleckých textov*, 1964; *Rozbory umeleckej prózy*, 1967; *Jazyk a štýl modernej prózy*, 1965; *Jazykovedné štúdie VIII; Litteraria* a i.). Syntakticko-štylistickú problematiku literárnych textov obsahujú aj zborníky zo série *O interpretácii umeleckého textu* a, pravdaže, štylistické kompendium J. Mistríka *Štylistika slovenského jazyka* (1970, 1974). Syntaxi frazeologických jednotiek venoval J. Mlacek samostatnú prácu (1972).

Nadvetnej syntaxi sa sústavnejšie venovala E. Bajzíková vo viacerých štúdiách. Ucelený výklad o textovej syntaxi podala vo vysokoškolskej učebnici *Syntax* (1982). Textovú syntax zo stránky adhéznosti viet a funkcie konektorov obsahuje aj monografia J. Mistríka *Kompozícia jazykového prejavu* (1968), resp. jeho viaceré štúdie (porov. napr. *Modálne konektory v slovanských jazykoch*, 1973).

Porovnávacej rusko-slovenskej syntaxi sa v slovenskej jazykovede najviac venuje J. Svetlík. Tri vydania jeho učebnice *Sintaksis russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim* (1966, 1970, 1979) sú nielen učebným textom, ale aj cenným vkladom do teórie skladby ruského a slovenského spisovného jazyka. Konfrontačné syntaktické štúdium slovenských rusistov obsahujú aj viaceré zborníky FF UK *Philologica*.

Okrem organizovania domácich syntaktických konferencií a iných akcií v rámci výskumu syntaxe spisovnej slovenčiny sa slovenskí syntaktici pravidelne zúčastňovali na celoštátnych a zahraničných podujatiach. Jedným z takýchto významných syntaktických podujatí v celoštátnom i slavistickom rozsahu boli viaceré vedecké sympóziá o otázkach slovanskej syntaxe, organizované Univerzitou J. E. Purkyňu v Brne. Materiály z týchto sympózií vyšli v zborníkoch pod názvom *Otázky slovanské syntaxe* — doteraz štyri zborníky, posledný v dvoch zväzkoch z rokov 1979—1980 obsahuje prednášky a diskusie o aktualizačných (pragmatických) zložkách výpovede v slovanských jazykoch. Závažnými referátmi na týchto sympóziách sa predstavili aj slovenskí jazykovedci, najmä J. Ružička, F. Miko, J. Oravec, J. Mistrík, G. Horák, J. Svetlík, P. Ondrus, J. Kačala, F. Kočiš a i.

Iným medzinárodným fórom, na ktorom sa predkladajú aj výsledky slovenského syntaktického výskumu, sú pravidelné pracovné zasadania Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitéte slavistov. Slovenskú jazykovedu na týchto zasadaniach reprezentovali J. Ružička, F. Miko, J. Mistrík ako riadni členovia, J. Oravec, J. Kačala a F. Kočiš ako stáli experti. V súčasnosti sú členmi komisie J. Kačala a J. Mistrík. Základnými témami zasadaní boli problémy jednoduchej vety, jednoduchého a čiastočne aj zloženého súvetia, sémantika vety a súvetia, kategória slovesného vidu, existenciálne vety, vzťah slova a vety, projekty gramatiky národných jazykov atď.

Súhrnný pohľad na dosiahnuté výsledky v syntaktickom výskume slovenčiny do roku 1973, a to nielen s kvantitatívnej, ale najmä z kvalitatívnej stránky,

teda z hľadiska teórie a metodológie, prináša článok J. Kačalu *Syntaktický výskum slovenčiny v ostatnom desaťročí* (Kultúra slova, 7, 1973, s. 262—271), resp. *Výskum slovenskej syntaxe v ostatnom desaťročí* (Kapitoly o slovenčine, 1976).

Na záver ešte uvedieme tie publikácie o skladbe spisovnej slovenčiny, ktoré sme v súhrnnom hodnotení doteraz nespomenuli: J. Orlovský, *Slovenská syntax* (1959); zborníky *O slovenčine pre slovenčinárov* a *Besedy o slovenčine*, ktoré obsahujú aj prednášky o syntaxi spisovnej slovenčiny; P. Ondrus, *Vetný rozbor v príkladoch* (1971); zborníky FF UK v Bratislave *Philologica*, jazykovedné zborníky FF UPJŠ v Prešove, pedagogických fakúlt v Nitre, Trnave, Banskej Bystrici a v Prešove, zborníky *Studia Academica Slovaca* 1—13 (1972—1984).

8. Štylistika je azda najcitlivejšou zložkou jazyka voči vývinu vedy, techniky a spoločnosti. Ak jazyk reaguje na všetko naše dianie, potom závažnú sprostredkovateľskú úlohu tu hrá spôsob, akým túto funkciu vykonáva: hodnotu komunikácie ovplyvňuje štýl vyjadrovania a úroveň jeho interpretácie. Za uplynulé štyri desaťročia nemohla ostať voči prudkému rozvoju našej spoločnosti lahostajná ani štylistika reči a ani teória štylistiky. Jedno i druhé bolo a aj naďalej ostáva v permanentnom vývine. Navyše práve moment oslobodenia znamená výrazný zlom vo vývine slovenskej štylistiky.

Do roku 1945 bola štylistika medzi ostatnými rovinami a či disciplínami jazyka najmenej rozpracovaná. Prvou a jedinou odbornou brožúrkou, ktorá dovtedy vyšla, bola *Slovenská štylistika* Ľ. Šenšela z roku 1921, a aj to nebola štylistika, ale v podstate poetika. Štylistika bola neznáma aj vo vtedajších učebniciach jazyka a literatúry, lebo sa viac-menej stotožňovala s teóriou literatúry, hoci už na rozhraní dvadsiatych a tridsiatych rokov sa v českej jazykovede proklamovala štylistická diferenciácia výrazových prostriedkov a existencia funkčných jazykových štýlov. Neboli však na to ani podmienky, keďže existovala akási synkréza výrazových prostriedkov, žánrov i štýlov. Popri disparátnom familiárnom a klasickom básnickom štýle existoval jediný vecný, unifikovaný odborný štýl, ktorý bol viac opisný ako výkladový.

Tesne po oslobodení sa začínajú diferencovať výrazové prostriedky a prejavy v rovine vecného vyjadrovania — ako špecifický sa formuje publicistický štýl a oproti nemu čistejšiu podobu ako predtým nadobúda odborný štýl, ktorý prijíma črty náučného vyjadrovania. V päťdesiatych rokoch, ale aj potom neskoršie publicistické prejavy postupne preberali nové agitačno-propagandistické funkcie a osvojovali si socialistické metódy spravodajstva. V tom čase ešte splýval rečnícky štýl s direktívnymi žánrami publicistiky. Vtedy sa v štátnoadministratívnej praxi začína vyčleňovať ako samostatný aj rokovací, administratívny štýl. Pri veľkej migrácii obyvateľstva sa otupujú nárečové hranice a veľmi pomaly sa vytvára krehká podoba ešte dosť nehomogénneho hovorového štýlu. Umelecký štýl v povojnovom budovateľskom období naznačuje pozoruhodnejší vývin — vzrušujúca povstalecká, vojnová a funkčná budovateľská tematika prekričali básnické vyjadrovacie formy.

V tomto období, najmä začiatkom päťdesiatych rokov, vzrastá záujem o teoretické otázky štylistiky. Impulzom bola liblická konferencia (1954). Tu E. Pauliny formuloval systém štýlotvorných činiteľov a uviedol klasifikáciu štýlov, ktoré člení trichotomicky na súkromný (hovorový), verejný (odborný)

a umelecký štýl. Výrazové prostriedky člení na individuálne a skupinové a pri interpretácii odporúča vychádzať od prvkov, ktorými sú štýly určené. V časopise Slovo a tvar V. Uhlár sa zaoberá konverzačným štýlom (1950), J. Horecký sa v Našej vede (1957) zaoberá otázkami odborného štýlu a v časopise Čs. novinár i v Slovenskej reči (1955) otázkami novinárskeho štýlu. O podstate štýlového javu v reči a o štylistickej kategórii neurčitosti v Slovenskej reči a v Jazykovedných štúdiách (1956) píše F. Miko. Ten istý autor v článku *Hybné sily slohovej praxe* publikovanom v Sborníku Filologickej fakulty VŠP v Prešove (1958) venuje pozornosť definovaniu štýlu.

Päťdesiate roky sú bohaté aj na teoretické otázky umeleckého štýlu, ktoré sa riešili jednotlivo a príležitostne popri štylistických rozboroch slovenskej umeleckej tvorby. Stredom pozornosti sú texty J. Jesenského, J. G. Tajovského, M. Kukučína, B. S. Timravy, F. Hečku, M. Jančovej, P. Jilemnického, V. Mináča, Ľ. Podjavorinskej, J. Kalinčiaka a ďalších. Rozbory majú prevažne literárnovedný charakter a všímajú si kolorit jednotlivých autorov. V druhej polovici päťdesiatych rokov sa zjavujú už obšírnejšie kapitoly o slohu v učebniciach gramatiky a vychádza aj pomôcka *Kapitoly zo štylistiky a gramatiky slovenčiny* (1956) od J. Horeckého a skriptum *Sloh* od F. Miku (1955).

Obdobie päťdesiatych rokov v teórii štylistiky je obdobím hľadania metód vo výskume a obdobím výrazných pokusov o vytvorenie systému štýlov a systematickej slovenskej štylistiky. V tom istom čase sa živo diskutovalo o otázkach štýlu v Sovietskom zväze i v českej jazykovede (K. Hausenblas, F. Daneš a ďalší) a v českej literárnej vede.

V šesťdesiatych rokoch v oblasti vecnej komunikácie pokračuje diferenciácia v oficiálnych prejavoch v administratíve, vo vede a v publicistike. Vznikali nové inštitúcie, rozširoval sa počet výskumných pracovísk, vznikali ďalšie časopisy, prudko sa rozvinula televízia a nadväzovali sa kultúrne kontakty so zahraničím. To všetko vyžadovalo modernizáciu slovenčiny, čo sa prejavovalo v špecifikácii výrazových prostriedkov i komunikátov. Ďalší rozvoj spoločnosti nepriamo vyvíjal tlak na jazyk a nútil ho k adekvátnemu triedeniu výrazových prostriedkov. Nie menší ruch bol v oblasti literárnej komunikácie. V novej próze sa prejavovali výsledky hľadania nových a uplatňovania módnych postupov. Mladí autori (v próze pre dospelých i pre deti) prichádzali s novými výbojmi najmä v slovníku (slang) a v kompozícii.

Odpoveďou na túto situáciu v oblasti teórie boli jednak vedecké konferencie o jazyku a štýle súčasnej prózy (1964), o jazyku a štýle prózy pre mládež (1965), seminár o jazyku novín (1966) a jednak kolektívne teoretické práce zostavené vtedajšími pracovníkmi Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV: *Jazykovedné štúdie VIII* (1963), zborníky z cit. konferencií (1965, 1966), *Štylistické rozbory* (1964), *Rozbory umeleckej prózy* (1967). Všetky tieto podujatia i práce sa realizovali z iniciatívy J. Ružičku, vtedajšieho vedúceho oddelenia gramatiky a štylistiky. Na konferenciách a v publikáciách sa poukázalo na neustály rozvoj slovenskej štylistiky, na vynachádzanie nových vyjadrovacích prostriedkov a kompozičných postupov. Nemalú úlohu tu zohrali preklady diel pokrokových autorov. V šesťdesiatych rokoch vznikajú systematické príručky a učebnice, najmä *Praktická slovenská štylistika* (1961, 1963) od J. Mistríka, *Slovenská štylistika* (1965) od toho istého autora a *Štylistika* (1965) od M. Šalingovej. V nich sa systemizujú výsledky štylistických výskumov z dvoch desaťročí. Po

vyjdení týchto prác sa začína výrazná divergencia v teórii štylistiky: jeden smer sa orientuje na uplatňovanie exaktných metód pri typológii výrazových prostriedkov, textov a štýlov (J. Mistrík) a druhý smer orientuje svoju pozornosť na literárnu komunikáciu (F. Miko). Mistríkova štylistika je jazykovedná, Mikova štylistika je prevažne literárnovedná. V zásadných veciach si neprotirečia, uplatňujú iba antipodický prístup ku skúmaniu tej istej problematiky. Reprezentantom jazykovednej štylistiky sa stala *Štylistika slovenského jazyka* od J. Mistríka (1. vyd. 1970), reprezentantom literárnovedne orientovanej štylistiky je výrazová sústava F. Miku uplatňovaná v prácach Kabinetu literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky pri PF v Nitre.

Šesťdesiate roky pre slovenskú štylistiku znamenali orientáciu v prúde nových vyjadrovacích spôsobov vo vecnej oficiálnej i súkromnej komunikácii, ako aj orientáciu v experimentálnych a individualizovaných prácach mladých slovenských autorov prózy a poézie. To na jednej strane. Na druhej strane však tieto roky priniesli systematizáciu v teórii štýlov, štylistických prostriedkov a v interpretačných postupoch.

V sedemdesiatych rokoch aj našu štylistiku orientuje jednak celosvetový trend na otázky textu a jednak domáca potreba renesancie rétoriky, ako aj orientácia na žánrovú diferenciáciu štýlov náučnej a publicistickej prózy. Formuje sa encyklopedický štýl, rečnícky a esejistický štýl. V oblasti náučného štýlu čím ďalej tým viac sa polarizuje vedecký a populárny štýl analogicky, ako sa v publicistike polarizujú novinové, rozhlasové a televízne žánre. Literárna komunikácia rieši veci vzťahu medzi autorom a percipientom textu. Je to obdobie, ktorého sa ešte dosť tesne dotýkame, a tak tu chýba istý časový odstup na jeho serióznu charakteristiku z istého nadhľadu. Iba taxatívne možno uviesť, že vznikli väčšie a priebojnejšie práce z jazykovednej štylistiky J. Findru, napr. *Rozbor štýlu prózy* (1971); *Umenie prednesu* (1974); J. Mistríka, napr. *Žánre vecnej literatúry* (1975); *Kapitolky zo štylistiky* (1977); *Rétorika* (1978, 1980); *Dramatický text* (1979); J. Rybára, *Základy rétorickej komunikácie* (1980) a ďalšie. F. Mikovi po vyjdení práce *Estetika výrazu* (1969) vyšli *Text a štýl* (1970), *Od epiky k lyrike* (1973) a ďalšie literárnovedne orientované monografie. Posledné roky sa prezentovali konferenciami o štylistike textu (1981) a o jazyku a štýle publicistiky (1982).

Za štyridsať rokov od oslobodenia sa v štylistike reči i v teórii štylistiky zmenilo veľa. Slovenský jazyk je dnes vo všetkých svojich rovinách už tak bohato štylisticky diferencovaný, že suverénne konkuruje každému modernému jazyku. Základy slovenskej štylistiky sa začali klásť až po oslobodení. Dodnes sa dosiahol taký stav, že slovenská štylistika sa medzi štylistikami slovanských jazykov vo všeobecnosti popri sovietskej pokladá dnes za najviac vypracovanú, modernú a perspektívnu. Má bohatú teoretickú knižnú literatúru, rozsiahly fond čiastkových opisných štúdií — opisy štýlov, žánrov, lexikálnych i gramatických prvkov, štúdie o teoretických otázkach textov, o individuálnych štýloch starších i najmladších autorov prózy, poézie i drámy. Slovenská štylistika sa v období od oslobodenia rozvila do nevídaných rozmerov.

9. Po oslobodení sa naplno rozvinul výskum aj v oblasti dejín slovenského jazyka. Veľká pozornosť sa venovala vnútorným i vonkajším dejinám slovenčiny. Výsledkom mnohoročného bádateľského úsilia a neobyčajnej pracovitosti bolo monumentálne päťzväzkové dielo J. Stanislava *Dejiny*

slovenského jazyka (1956—1973), obsahujúce (v prvom zväzku) úvodnú charakteristiku, periodizáciu a miesto slovenčiny medzi slovanskými a indoeurópskymi jazykmi, vývin pravopisu a vývin hláskoslovia slovenčiny na pozadí praslovančiny, v konfrontácii s ostatnými slovanskými jazykmi, najmä s češtinou a v súvislosti so súčasným stavom v slovenských nárečiach. Rovnakou metódou sa v druhom zväzku spracúva vývin tvaroslovia slovenčiny. Tretí zväzok obsahuje texty charakterizujúce jednotlivé obdobia vývinu slovenčiny: správy o starých Slovanoch, ukážky zo starej slovienčiny, zo starých slovenských jazykových pamiatok písaných po latinsky a obsahujúcich slovenské osobné mená a geografické názvy, súvislé slovenské texty z 15.—18. stor., ukážky zo staročeských pamiatok i ukážky staroslovienskych hlaholských a cyrilských textov. Štvrtý zväzok obsahuje pádovú syntax a piaty zväzok syntax vety a súvetia.

Na Stanislavovu prácu na tomto rozsiahlom syntetickom diele nadviazal modernou bádateľskou metódou E. Pauliny, keď r. 1963 vydal priekopnícku monografickú prácu *Fonologický vývin slovenčiny,* v ktorej fažisko pramennej základne preložil zo starších textov na detailný rozbor vývinu slovenských nárečí a pozitivistické hodnotenie nahradil progresívnymi výsledkami učenia Pražskej školy.

Syntetický a komplexný pohľad na genézu slovenčiny predstavuje prvá časť monografie R. Krajčoviča *Slovenčina a slovanské jazyky. Praslovanská genéza slovenčiny,* ktorá vyšla r. 1974. Autor v nej položil dôraz na geolingvistický aspekt problematiky, na analýzu územnej a chronologickej stratifikácie praslovanských izoglos a štruktúrnym spôsobom spresnil poznatky o divergentnom vývine praslovančiny a jej makrodialektov v súvislosti s mimojazykovými, najmä geograficko-sídliskovými faktormi.

Štvrtým základným dielom pre poznanie vývinu slovenského národného jazyka je monografia Ľ. Nováka *K najstaršim dejinám slovenského jazyka,* ktorá vznikla už v rokoch 1938—1939 (a jej výsledky využil aj E. Pauliny pri práci na Fonologickom vývine slovenčiny), ale knižne vyšla až v roku 1980. Kniha obsahuje prvú ucelenú koncepciu najstarších dejín slovenského jazyka na základe vývinu fonologických systémov slovenských nárečí, najúplnejší a najdetailnejší výklad o najstaršom období vývinu hláskoslovia slovenčiny na základe štruktúrnej analýzy.

Otázky vzťahu slovenčiny a jazykov, s ktorými prichádzali Slováci do kontaktu na svojom území, rozpracoval J. Doruľa v knižnej publikácii *Slováci v dejinách jazykových vzťahov* (1977), ktorá predstavuje súhrn výsledkov autorových štúdií publikovaných v domácich i zahraničných časopisoch a zborníkoch.

Významnú kultúrnopolitickú úlohu plnia publikácie R. Krajčoviča *Svedectvo dejín o slovenčine* (1977) a *Eseje o slovenčine* (1977), vhodne popularizujúce výsledky bádania o dejinách nášho národného jazyka. Prínosom pre poznávanie histórie slovenčiny sú aj Krajčovičove učebnice *Náčrt dejín slovenského jazyka* (1946, 1971) a *Pôvod a vývin slovenského jazyka* (1981).

Celkový pohľad na najstaršie dejiny slovenčiny dokresľuje zborník materiálov z vedeckej konferencie o pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny, ktorá bola v Smoleniciach v decembri 1974 (*Jazykovedné štúdie 14,* 1977), v ktorom sa prvý raz venuje väčšia pozornosť aj vývinu staršej slovenskej lexiky.

Slovnú zásobu slovenčiny predspisovného obdobia má lexikograficky spracovať *Historický slovník slovenského jazyka z predspisovného obdobia*. Príprava tohto slovníka predstavuje realizáciu najvýznamnejšieho projektu z oblasti dejín slovenského jazyka v posledných dvoch desaťročiach. Ukážkový zväzok pôvodne plánovaného *Slovenského historického slovníka* vyšiel roku 1973. Takto široko koncipovaný veľký slovník by v súčasných podmienkach vychádzal desiatky rokov. Preto sa autorský kolektív z oddelenia dejín slovenčiny Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV rozhodol vypracovať stredný typ historického slovníka, ktorý lepšie zodpovedá terajším kádrovým i ekonomickým možnostiam. Na vydanie Historického slovníka slovenského jazyka naša i slavistická kultúrna verejnosť čaká. Tento slovník bude pozitívnym prínosom aj do diskusií o genéze slovenského národa a slovenského jazyka, bude významným kultúrnopolitickým činom, lebo jazyk patrí medzi základné znaky ľudskej spoločnosti, a v tomto slovníku sa predstaví slovenčina z predspisovného obdobia od najstarších čias tak, ako je zachovaná v rukopisných i tlačených slovenských jazykových pamiatkach i v starších latinských písomnostiach (najmä slovenské vlastné mená apelatívneho pôvodu) až po kodifikáciu spisovnej slovenčiny A. Bernolákom na konci 18. storočia.

Vedeckú a politickú aktuálnosť historického slovníka slovenčiny zvyšuje aj to, že občas sa ešte objavujú z minulosti známe názory, ktoré v intenciách buržoáznej maďarskej i československej (čechoslovakistickej) historiografie skresľujú históriu slovenského jazyka a slovenského etnika, slovenského národa, ktorý tento tisícročný vývinový proces završuje nielen novou, národnou formou, ale aj socialistickým obsahom. Preto pripravovaný Historický slovník slovenského jazyka bude mať aj pre súčasnú socialistickú spoločnosť i pre výchovu budúcich generácií nielen vedecký a praktický, ale aj kultúrnohistorický a kultúrnopolitický význam.

Súčasný stav i históriu prác na príprave slovníka ukazujú aj referáty a diskusné príspevky uverejnené v zborníku *Obsah a forma v slovnej zásobe* (1984, s. 333—384, 386—390) a text prednášky V. Blanára na kurze slovenského jazyka pre zahraničných slovakistov (Studia Academica Slovaca, *13*, 1984, s. 95—114).

Základné teoretické lexikologické východiská pripravovaného historického slovníka slovenčiny obsahuje aj monografia V. Blanára *Lexikálno-sémantická rekonštrukcia* (1984). Predmetom práce je problematika významovej stránky malých lexikálno-sémantických systémov ako jedna z centrálnych otázok historickej a synchronickej lexikológie a lexikografie, riešená na materiáli z predspisovného obdobia slovenského jazyka. Staršia práca V. Blanára *Zo slovenskej historickej lexikológie — Slovníkový rozbor počtových kníh z baníckej osady Boce* (1961) prináša rozbor istého okruhu slovnej zásoby na princípe sémantických polí.

Pre štúdium najstaršieho obdobia dejín spisovného jazyka na Slovensku základné dielo predstavuje vysokoškolská učebnica J. Stanislava *Staroslovienský jazyk*, z ktorej doteraz vyšla iba prvá časť (1978), rukopis druhého zväzku autor odovzdal do vydavateľstva tesne pred svojou smrťou v lete roku 1977.

Okrem týchto publikácií vyšli aj dve vysokoškolské učebnice o dejinách spisovnej slovenčiny. Najstaršie dejiny po Štúrovu kodifikáciu spracúva práca

E. Paulinyho *Dejiny spisovnej slovenčiny I* (1966), vývin slovenčiny od matičného obdobia po vznik Československej republiky učebnica V. Blanára, E. Jónu a J. Ružičku *Dejiny spisovnej slovenčiny II* (1974). V. Blanár spracoval obdobie matičných rokov, E. Jóna martinské obdobie a J. Ružička obdobie Československej republiky. Najnovšie dejiny od roku 1918 po súčasnosť predstavujú monografické štúdie J. Ružičku *Spisovná slovenčina v Československu* (1970) a *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu* (1975).

Syntetizujúci pohľad na vývin nášho jazyka prinášajú *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť* od E. Paulinyho, ktoré vyšli r. 1973 tiež ako vysokoškolská učebnica. V tomto syntetickom diele sa spracúva písomníctvo veľkomoravského obdobia, ďalej obdobie 10.—14. storočia (latinčina), 15. storočie (čeština ako spisovný jazyk slovenskej národnosti), kultúrne jazyky slovenskej národnosti v 16.—18. storočí. Epochu kodifikovanej spisovnej slovenčiny predstavuje bernolákovské, štúrovské, matičné, martinské obdobie a obdobie od vzniku Československej republiky po súčasnosť.

Prvá kodifikácia spisovnej slovenčiny je spracovaná v publikácii *Jazykovedné dielo Antona Bernoláka* (1964) a v monografii K. Habovštiakovej *Bernolákovo jazykovedné dielo* (1968). Problematiku štúrovského obdobia spisovnej slovenčiny, obdobia kodifikácie spisovného jazyka stredoslovenského typu analyzuje monografická práca sovietskeho slovakistu A. N. Kondrašova *Vznik a začiatky spisovnej slovenčiny* (1974).

Špecifické problémy tohto obdobia rieši aj monografia Š. Tóbika *Šafárikov a Kollárov jazyk. Príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodenia* (1966).

O diele starších významných jazykovedcov — kodifikátorov M. Hattalu (v Trstenej 1970) a S. Czambela (v Trnave 1969) boli usporiadané vedecké konferencie. Z obidvoch konferencií vyšli tlačou osobitné zborníky. V jazykovedných časopisoch, najmä v Slovenskej reči vychádzali články a štúdie o viacerých popredných jazykovedcoch, hlavne z pera E. Jónu. Knižne vyšla práca E. Tvrdoňa *František Šujanský ako jazykovedec* (1978).

Napokon medzi práce o dejinách spisovného jazyka patrí aj monografia M. Hayekovej *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945* (1979).

Práce z oblasti dejín jazyka za štyridsať povojnových rokov znamenajú časť dlhu, ktorý slovenskí jazykovedci splácajú svojmu ľudu a národu. Je to potešujúci výsledok, ktorý súčasne zaväzuje čo najrýchlejšie pripraviť a vydať Historický slovník slovenského jazyka z predspisovného obdobia.

Do oblasti genetického výskumu slovnej zásoby patrí aj etymologický výskum. Na príprave *Slovenského etymologického slovníka*, prvého slovenského slovníka tohto druhu, intenzívne pracuje Š. Ondruš už takmer dve desaťročia. Veľmi pozoruhodné výsledky predložil v sérii pripravovaných štúdií publikovaných v domácich i zahraničných časopisoch a zborníkoch, i keď sa všetky jeho závery nestretávajú s jednoznačne kladným ohlasom. Základným metodologickým princípom chystaného Slovenského etymologického slovníka sú pozitívne doložené hláskové a významové responzie. To umožňuje autorovi postúpiť ďalej od tradičných etymologických výkladov. O hlavných princípoch a perspektívach slovníka písal autor naposledy v zborníku materiálov z konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. Okrem teoretických štúdií o laryngálnej teórii a o sémantickej responsibilite v slovnej zásobe vyšli série

konkrétne zameraných prác o slovách z apelatívnej lexiky i z propriálnej časti slovnej zásoby v Slovenskej reči, v Kultúre slova, v zborníku Studia Academica Slovaca a vo viacerých zahraničných časopisoch a zborníkoch.

Posledných štyridsať rokov znamenalo aj nevídaný rozmach slovenskej onomastiky. Utvorením Slovenskej onomastickej komisie a onomastického pracoviska v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa podarilo vybudovať organizačnú základňu onomastického výskumu na Slovensku a utvoriť predpoklady kolektívnej a systematickej práce.

Súčasná slovenská onomastika cieľavedome a tvorivo nadväzuje na práce V. Šmilauera (*Vodopis starého Slovenska*, 1932), J. Stanislava (*Slovenský juh v stredoveku*, 1948) a B. Varsika (*Osídlenie Košickej kotliny*, 1964—1977). Základný smer bádania v súčasnosti ukazuje výskumná činnosť V. Blanára, ktorá na prvé miesto kladie funkčný pohľad na vlastné meno a na jeho úlohu v spoločenskej komunikácii a v systéme jazyka. V monografii *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku* (1950) podal V. Blanár po prvý raz celostnú charakteristiku jazykovej výstavby slovenských osobných mien a chotárnych názvov.

Koncepcia onomastického výskumu na Slovensku vychádza z požiadavky, že súčasná onomastika sa musí usilovať o komplexnú analýzu onymických javov, smerujúcu od pomenúvaných reálií k odrazu okolností pomenúvania v designácii vlastného mena a k spôsobu jazykového stvárnenia onymického obsahu. Vlastné meno ako jazykový znak svojho druhu vyžaduje, aby jeho vyčerpávajúca charakteristika, čiže komplexná onomastická analýza okrem jazykovej analýzy obsahovala aj analýzu z hľadiska príslušnej onymickej sústavy. Má teda obsahovať aj analýzu designácie a modelovej hodnoty vlastného mena. Túto koncepciu vybudoval V. Blanár vo svojich štúdiách o špecifike onomastiky (1970), o lingvistickom a onomastickom statuse vlastného mena (1976), o designatívnej stránke osobných mien, o apelatívnej a propriálnej sémantike (1980) a pod. Spomenuté teoretické otázky sú rozvedené v široko koncipovanej monografii V. Blanára a J. Matejčíka *Živé osobné mená na strednom Slovensku* (I. 1. *Designácia osobného mena* — 1978; I. 2. *Distribúcia obsahových modelov* — 1983). Teória designácie osobného mena a metodika klasifikácie antroponymických modelov umožňujú vecne a exaktne charakterizovať úradnú a neúradnú sústavu osobných mien v synchronickom a diachronickom aspekte, umožňujú konfrontačný výskum v príbuzných i nepríbuzných jazykoch.

Z Blanárovej teórie vychádza aj staršia práca Š. Krištofa *Osobné mená bývalej Tekovskej stolice* (1969).

Komplexný prístup pri výskume onymických javov sa zdôrazňuje aj v toponomastických prácach R. Krajčoviča a M. Majtána.

Vo viacerých štúdiách M. Majtána sa zdôrazňuje, že vznik a fungovanie toponyma sú dialekticky späté stránky jeho existencie. Predmetom toponomastických výskumov nemôže preto byť iba etymologický výklad, rekonštrukcia motivácie, pôvodných lexikálnych významov. Rovnakú pozornosť si vyžaduje aj fungovanie toponymie v súčasnej spoločnosti, život názvov v reči, pri spoločenskej komunikácii. Nestačí pritom vychádzať iba z konkrétneho vlastného mena, z jeho jazykovej podoby, treba mať na zreteli aj jeho mimojazykovú stránku, okolnosti pomenúvania, ako aj celú sústavu názvov daného okruhu s osobitným zreteľom na miesto konkrétneho názvu v sústave.

R. Krajčovič pri výskume historickej toponymie zdôrazňuje, že popri tradičných heuristických a explikatívnych údajoch sa musia brať do ohľadu aj modelové údaje (jazykové i mimojazykové vo vzťahu k stavbe, k štruktúre toponyma) a údaje verifikačné (mimojazykové, vo vzťahu k faktu, k objektu).

Teoretické poznatky i výsledky základného výskumu sa využívajú aj v spoločenskej praxi, a to tak pri štandardizovaní slovenských geografických názvov v názvoslovných komisiách Ministerstva vnútra SSR a Slovenského úradu geodézie a kartografie, ako aj pri poradenskej službe v jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a v popularizačných jazykových rubrikách. Nezabúda sa ani na prípravu popularizačných príručiek, ako sú napr. *Zeměpisná jména ČSSR* (I. Lutterer — M. Majtán — R. Šrámek, 1982) a *Meno pre naše dieťa* (M. Majtán — M. Považaj, 1983, 1985).

Najdôležitejšími úlohami v súčasnosti sú syntetizujúce práce o slovenských osadných a terénnych názvoch, monografické spracovanie súčasnej i historickej hydronymie podľa povodí a podľa jednotne vypracovaného programu.

Celkovú orientáciu výskumnej činnosti v oblasti onomastiky, ako aj základný výskum slovenských vlastných mien, ktorý je súčasťou štátneho plánu základného výskumu, usmerňuje a organizuje Slovenská onomastická komisia (správy o činnosti komisie sú uverejnené v Slovenskej reči, *32*, 1967, s. 179—180; *38*, 1973, s. 241—244; *41*, 1976, s. 187—189). Slovenská onomastická komisia vznikla v roku 1964 a v rokoch 1967—1980 zorganizovala v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV a s pedagogickými fakultami v Banskej Bystrici, v Nitre a v Prešove osem vedeckých konferencií so zahraničnou účasťou, na ktorých bolo možné konfrontovať vlastné pracovné výsledky s onomastickými prácami v susedných krajinách. Materiály z konferencií boli publikované v osobitných zborníkoch (1968, 1970, 1972, 1973, 1976, 1980, 1983). Program jednotlivých konferencií bol cieľavedome zameraný na riešenie základných teoretických otázok onomastiky, na jazykovú i mimojazykovú stránku vlastného mena, na spoločenské fungovanie vlastných mien i na ich lexikografické spracovanie.

Uskutočnila sa séria 7 praktických seminárov o heuristickom výskume vlastných mien, spojených s expedíciami a priamym zbieraním onymického materiálu v teréne. Najviac pozornosti sa venovalo metodike terénneho výskumu neúradných, živých osobných mien, chotárnych názvov a súčasnej hydronymie. Materiály z jedného takéhoto seminára sa publikovali v osobitnom zborníku *Metodika výskumu vlastných mien* (red. M. Blicha — M. Majtán, 1975), ktorý bol určený najmä študentom na poučenie o terénnych bádaniach pri príprave diplomových prác.

Publikovali sa aj niektoré výsledky štandardizovania slovenských geografických názvov v sérii 12 zoznamov štandardizovaného geografického názvoslovia, a to zoznamy vžitých slovenských názvov riek a vodných plôch, štátov a krajín, miest (1974) a názvov horizontálneho a vertikálneho členenia zemského povrchu (1975). Vyšiel aj zoznam vžitých slovenských názvov mimozemských objektov (1976), geografické názvoslovie Základnej mapy ČSSR 1 : 50 000 z územia Slovenskej socialistickej republiky (1976—1981) a názvy jaskýň a priepastí na Slovensku (1979).

V posledných rokoch sa začalo publikovať po okresoch názvoslovie Základnej mapy 1 : 10 000 (Bratislava-vidiek — 1983, Trnava — 1985).

Dobré podmienky rozvoja slovenskej onomastiky najmä v posledných dvoch

desaťročiach charakterizuje živá aktivita, aktívna účasť na medzinárodných kongresoch a vedeckých konferenciách v zahraničí, cieľavedomá spolupráca s českou onomastikou pri organizovaní konferencií i pri vypracúvaní spoločných alebo rovnakých teoretických a metodologických východísk, dobrá spolupráca akademického pracoviska s katedrami slovenského jazyka a literatúry na pedagogických i filozofických fakultách, pomerne bohatá publikačná činnosť.

Bibliografia slovenskej onomastiky sa publikovala pravidelne v časopise Onoma (L. D v o n č). Vyšli aj bibliografické prehľady slovenskej onomastiky za roky 1918—1964 (L. D v o n č — M. M a j t á n, 1980) a 1965—1977 (M. M a j t á n, 1978).

10. Pri hodnotení najdôležitejších výskumných výsledkov slovenskej d i a l e k t o l ó g i e v období od oslobodenia dodnes treba vyjsť zo základných teoretických a sociolingvistických predpokladov štúdia nárečí. Nárečie je štruktúrny jazykový útvar, ktorým bežne komunikuje autochtónne obyvateľstvo istej vymedzenej oblasti; je to územný variant národného jazyka, tvoriaci komplexnú lingvistickú, historickú a sociologickú kategóriu. Tradičný dialekt je výsledkom prirodzeného vývinu s nepretržitou historickou kontinuitou. V našom slovenskom kontexte predstavuje nielen jeden zo štruktúrnych pilierov jazykovej situácie (popri spisovnom jazyku), ale je to aj jazykový útvar prinášajúci svedectvo o živelnom vývoji systému. Spätosť výskumov slovenských nárečí a mnohoaspektového výskumu vývoja i súčasného stavu spisovného jazyka je nepochybná; výsledky dialektologických bádaní o územnej členitosti jazykových javov majú navyše zreteľný význam pre slavistiku.

Najvýraznejším projektom slovenskej dialektológie v období po oslobodení bola príprava *Atlasu slovenského jazyka* (ASJ). Toto reprezentatívne dielo slovenskej jazykovedy výrazne dokumentuje bádateľské kvality dialektológie, v ktorých sa spája dlhoročná tradícia s marxisticky orientovaným skúmaním jazykových vzťahov a s koncentrovaným úsilím o hľadanie nových ciest a postupov. Príprava atlasu (zbieranie nárečového materiálu pomocou dotazníkov, výber lokalít do bodovej siete a pod.) je známa z viacerých referatívnych príspevkov publikovaných v akademických periodikách; pri tejto príležitosti možno iba heslovite pripomenúť základné fakty o jednotlivých dieloch ASJ.

I. zväzok Atlasu slovenského jazyka (vyšiel r. 1968 a pripravil ho kolektív pracovníkov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pod vedením J. Š t o l c a) podáva na 303 mapách plastický obraz o hláskovej diferenciácii slovenských nárečí. Atlas tvoria väčšinou symbolové jednojavové mapy, doplnené spravidla izoglosovými syntetickými mapami. Každú mapu výstižne dopĺňa komentár v textovej časti atlasu.

II. zväzok Atlasu (Morfológia, autor J. Š t o l c) bol odovzdaný do tlače r. 1970, no vyšiel — po vyjasnení istých vydavateľsko-technických problémov — so značným časovým odstupom; vydanie komentárovej časti (r. 1978) navyše neúnosne predbehlo publikovanie máp (až v r. 1981 po smrti autora práce). Aj tento zväzok atlasu vychádza z materiálu získaného zo všetkých obcí Slovenska koncom 40. rokov. Zachytáva obraz zemepisnej diferenciácie tvaroslovia nárečí ešte v tej fáze, keď boli dominujúcim prostriedkom komunikácie na vidieku. Pri ohraničovaní (vymedzovaní) oblastí s výskytom skúmaných javov sa — na rozdiel od ostatných troch zväzkov ASJ — používajú lineárne geometrické znaky (izoglosy), príp. sa zistená podoba javu zapisuje priamo na mapu.

III. zväzok Atlasu (Tvorenie slov, autor F. B u f f a) spracúva deriváciu na

424 mapách (táto časť vyšla r. 1981) a interpretuje národné špecifiká v príslušnej komentárovej časti (r. 1978). Autor sa pridržiaval domácej teórie, a preto jeho analýzy dobre zapadajú do príbuzných výskumov v oblasti spisovného jazyka. Pri takomto pohľade je evidentná jednota národného jazyka, lebo sa ukazuje, že v podstate ide o rovnaký slovotvorný systém v nárečiach aj v spisovnom jazyku. Zemepisné spracovanie derivácie na kompletnom dokladovom materiáli je ojedinelé zo širších slavistických hľadísk.

Zavŕšením jazykovozemepisných výskumov slovenských nárečí je vydanie IV. zväzku ASJ (autor A. Habovštiak), venovaného otázkam lexikálnej členitosti dialektov (mapová i komentárová časť atlasu vyšli spoločne vo vydavateľstve SAV Veda koncom r. 1984). Dielo prináša množstvo relevantných údajov dôležitých jednak pre viaceré jazykovedné disciplíny, jednak pre príbuzné spoločenské vedy (národopis, história a i.). ASJ IV ukazuje, do akej miery sa lexikálna diferenciácia (reprezentovaná zväzkami izoglos) zhoduje s gramatickou diferenciáciou, ktorá je základom všetkých doterajších klasifikácií dialektov. Atlas ponúka aj možnosť sledovať a konfrontovať územnú rozdrobenosť starej lexiky a širší výskyt novších výrazov, t. j. študovať dynamické procesy v nárečovej slovnej zásobe.

Slovenskí dialektológovia sa v posledných rokoch výraznou mierou zúčastňovali na príprave veľkých medzinárodných projektov, a to najmä na tvorbe *Slovanského jazykového atlasu* (SJA) a *Celokarpatského dialektologického atlasu* (CKDA). Vďaka dobrej spolupráci Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a Filozofickej fakulty UK v Bratislave i Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove sa vykonal výskum vo vybraných lokalitách a utvorila sa tak materiálová základňa na ďalšie spracúvanie materiálu. Členovia pracovných komisií jednotlivých projektov (A. Habovštiak, I. Ripka, J. Krišššáková, Z. Hanudeľová, J. Gavorová) pripravili niekoľko máp, komentárov a indexov do lexikálnych zväzkov SJA i CKDA.

Významný je aj podiel slovenskej jazykovedy pri organizovaní pracovných zasadnutí medzinárodných dialektologických komisií. Komisia SJA sa zišla dvakrát v Smoleniciach (r. 1967 a r. 1973: o obidvoch podujatiach boli publikované správy) a kolektív CKDA bol na Slovensku trikrát: r. 1974 a r. 1980 v Modre-Pieskoch (z prvého stretnutia pripravil P. Ondrus zborník FF UK — *Philologica* XXVI) a r. 1983 na Zemplínskej šírave.

Začiatkom 80. rokov sa rozbehli aj práce na *Európskom jazykovom atlase*. Z územia Slovenska sa spracúva lexikálny materiál zo 14 lokalít, reprezentujúcich väčšie slovenské nárečové oblasti a enklávy.

Dôležitú a neoddeliteľnú časť súboru slovníkov národného jazyka tvorí celonárodný nárečový slovník, a preto r. 1971 zaradilo vedenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV prípravu *Slovníka slovenských nárečí* do štátneho plánu základného výskumu. Úsilie pracovníkov dialektologického oddelenia sa sústredilo v prvom rade na zabezpečenie systematického i organizovaného získavania nárečovej lexiky. Budovala sa nová vecná (tematická) kartotéka, ktorá sa využíva pri koncipovaní hesiel s bohatými heteronymickými radmi. Pracovníci oddelenia pripravili sériu terminologických dotazníkov (murársky, stolársky, kováčsky, obuvnícky, včelársky, vinohradnícky, súbor dotazníkov skúmajúcich prípravu ľudových jedál a pod.), pomocou ktorých sa získavalo ročne priemerne desaťtisíc lexikálnych jednotiek. Pri excerpcii textov sa kládol dôraz na získa-

vanie lexiky z takých tematických okruhov a z takých oblastí na Slovensku, ktoré boli v kartotékach SSN zastúpené slabšie.

O príprave celonárodného slovníka a jeho koncepcie sa hovorilo na lexikologicko-lexikografickej konferencii r. 1973 v Smoleniciach, viaceré teoretické a metodologické otázky sa riešili na I. medzinárodnej dialektologickej konferencii, konanej v apríli r. 1975 v Prešove (zborník z konferencie vyšiel r. 1980). Na týchto fórach bola príležitosť konfrontovať pracovné postupy kolektívu SSN s postupmi, ktoré sa využívajú na iných pracoviskách (v Sovietskom zväze, Poľsku, NDR), no nijako sa tým nevyčerpali možnosti posúdiť teoreticko-metodologické východiská tohto veľkého projektu slovenskej dialektológie. Tie autori predstavili v ukážkovom zväzku *Slovníka slovenských nárečí* (Veda, 1980), ktorý okrem iného demonštroval základné lexikografické postupy, zvolené v súvislosti s najdôležitejšími cieľmi a úlohami slovníka. Toto dielo sa všestranne a komplexne posúdilo na II. dialektologickej konferencii, konanej v októbri 1981 na Zemplínskej šírave.

Výsledky pokračujúceho výskumu problémov nárečovej lexiky a jej slovníkového spracovania, opierajúce sa o poznatky získané pri koncipovaní a redigovaní I. zväzku SSN (autorský rukopis bol hotový v decembri r. 1984), zúročujú členovia autorského kolektívu v rade parciálnych štúdií. Súčasný stav výskumov syntetizuje príspevok *Výskum a opis nárečovej lexiky* (v zborníku Obsah a forma v slovnej zásobe, JÚĽŠ SAV 1984).

Celonárodný slovník môže a má v plnej miere uplatniť materiálový prínos menších oblastných slovníkov. Takéto slovníky tvorili napr. súčasť monografií F. Buffu o nárečí Dlhej Lúky a G. Horáka o nárečí Pohorelej. Až v 70. rokoch vyšli prvé samostatné slovníkové práce. J. Matejčík vydal najskôr v malom náklade prácu *Slovník východonovohradského nárečia* (1972) a neskôr publikoval rozšírenú, doplnenú a prepracovanú verziu svojej habilitačnej práce pod názvom *Lexika Novohradu* (1975). Aj z územia západného Slovenska získaná nárečová lexika sa spracovala v tematicky organizovanom slovníku, a to vo *Vecnom slovníku dolnotrenčianskych nárečí* od I. Ripku (1981). *Gemerský nárečový slovník* pripravil J. Orlovský (1982).

Základnou a v istom zmysle klasickou formou spracovania nárečového materiálu sú oblastné monografie, prinášajúce nové údaje o diferencovanom výskyte jednotlivých jazykových javov. Po oslobodení pribudli k staršej práci J. Stanislava *Liptovské nárečia* ďalšie oblastné monografie posúvajúce vývin bádania o charakteristických javoch slovenských nárečí. E. Pauliny publikoval r. 1947 monografiu o nárečí zátopových osád na hornej Orave. Pribudli ďalej už citované práce F. Buffu a G. Horáka, monografia A. Habovštiaka *Oravské nárečia* (1965), *Dolnotrenčianske nárečia* od I. Ripku (1975) i *Stredogemerské nárečia* od J. Orlovského (1975). V r. 1971—1975 vyšla monografia F. Buffu *Šarišské nárečia*. Jediná javová monografia z oblasti syntaxe, a to kandidátska práca A. Ferenčíkovej *Časové podraďovacie súvetie v slovenských nárečiach* (skoncipovaná r. 1975) je pripravená na vydanie.

Hneď po oslobodení sa začal sústredený výskum slovenských nárečí jazykových enkláv, ktorý s menšími prestávkami trvá dodnes. Najviac pozornosti sa venovalo slovenským nárečiam v Maďarsku. Slovenskí dialektológovia i domáci slovakisti publikovali viacero prác, prinášajúcich vzácny dokumentárny mate-

riál. J. Štolc pripravil monografiu *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (1946), P. Ondrus prácu *Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike*. R. 1968 vyšla monografia J. Štolca *Reč Slovákov v Juhoslávii*. Z metodologického a interpretačného aspektu na ňu nadväzujú práce zahraničných slovakistov vydané Maticou slovenskou (monografia D. Dudka o nárečí Pivnice v Báčke z r. 1972 a najnovšia práca G. Benedeka o slovenských nárečiach z územia Rumunska).

Slovenská dialektológia tvorí pevnú a neodmysliteľnú súčasť jazykovednej slovakistiky. Jej nebývalý rozvoj v rámci Slovenskej akadémie vied i na pôde vysokých škôl v posledných štyridsiatich rokoch súvisí s novým usporiadaním života v slobodnom štáte. Socialistická spoločnosť vytvorila predpoklady na realizáciu veľkých vedeckých projektov a dialektológia túto možnosť využila. Pri skúmaní súčasného stavu i vývojových tendencií všetkých jazykových rovín sa v poslednom období významnejšie uplatňujú tézy filozofického materializmu a dialektiky poznávania, zdôrazňuje sa v ňom spätosť vývoja jazyka a spoločnosti. Naznačené tendencie charakterizujú knižnú a rozsiahlu časopiseckú produkciu dialektológov v poslednom období.

11. V rozvoji všeobecnej jazykovedy za posledných štyridsať rokov na Slovensku sa črtajú veľmi zreteľne tri etapy: prvá od oslobodenia do začiatku šesťdesiatych rokov, druhá v šesťdesiatych rokoch a napokon tretia v sedemdesiatych až osemdesiatych rokoch.

Prvé zo spomenutých období je charakterizované jednak prežívaním, resp. zámerným oživovaním štrukturalistických koncepcií jazyka, ktoré sa stávali východiskom aj pre konkrétny výskum v slovakistike (všetky práce E. Paulinyho v oblasti fonológie, gramatiky i dejín slovenčiny), v germanistike (práce J. Ružičku), hungaristike (L. Arany) a sčasti aj v klasickej filológii (J. Horecký). V tomto období vyšli aj Kořínkove monografie.

Na druhej strane sa začínajú objavovať poukazy na metódy a výsledky sovietskej jazykovedy: návrat k vete ako základnej jazykovej jednotke (v duchu M. Meščaninova), informácie o Marrovom novom učení o jazyku, ohlas stalinských diskusií o jazykovede. Toto prvé obdobie výstižne charakterizoval Š. Ondruš v článku *Všeobecná jazykoveda a indoeuropeistika na Slovensku* (1960) a v článku *K niektorým prácam z dejín jazykovedy* (1971).

Šesťdesiate roky znamenali zo začiatku umŕtvenie všeobecno-teoretického bádania v slovenskej jazykovede, lebo všetky sily sa venovali spracúvaniu základných syntetických diel o slovenčine. Len okrajovo sa objavujú úvahy o sémantike (Budovičová, *Predmet lingvistickej sémantiky*, 1961; *K teórii jazykového významu*, 1962), postupne sa prechádza od propagácie matematických metód k ich konkrétnemu využívaniu najmä pri výskume slovenčiny (J. Mistrík a niektorí ďalší autori); dôraz na kvantitatívne vzťahy sa kladie aj pri skúmaní systémových vzťahov a v typologických štúdiách (porov. V. Krupa, *On Relations of Structure and System*, 1964; *Quantification of Typology*, 1965). Vyvrcholením týchto tendencií bolo medzinárodné sympózium o algebraickej lingvistike v Smoleniciach r. 1970 (porov. *Recueil linguistique de Bratislava IV*, 1974). Na tejto konferencii sa venovala primeraná pozornosť aj problematike modelovania (porov. J. Horecký, *Teória modelovania v jazykovede*, 1965).

Na sklonku tohto obdobia sa objavujú aj niektoré pôvodné práce využívajúce prvky transformačnej a generatívnej gramatiky. F. Miko dotvára transformačný systém o prvky morfológie flektívnych jazykov, konkrétne pre sloven-

činu a konštruuje generatívny model slovenskej vety (porov. *The Generative Structure of the Slovak Sentence*, 1972). V podobnom zmysle sa dotvárajú generatívne pravidlá pre objekt (J. Horecký, *Objekt v generatívnej gramatike*, 1969) a navrhuje sa generatívny model opisu celého jazyka (J. Horecký, *The Generative Description of Language*, 1972).

Záver šesťdesiatych rokov je však charakterizovaný aj orientáciou na skúmanie teoretických a filozofických otázok jazykovedy. Potvrdzuje sa to aj slovenskou účasťou na celoštátnej konferencii o marxistickej jazykovede v Libliciach 1960 (porov. zborník *Problémy marxistické jazykovědy*, 1962). Slovenskí účastníci konferencie poukázali najmä na vzťah jazyka a myslenia (G. Horák, J. Ružička), jazyka a spoločnosti (E. Pauliny), ale aj na problematiku jazykového znaku.

Liblická konferencia sa stala vlastne predzvesťou kolektívneho spôsobu práce v ďalšom období, resp. manifestáciou úsilia českých i slovenských jazykovedcov budovať základy marxistickej koncepcie jazyka a filozofie jazyka opretej o základné myšlienky marxistickej dialektiky. V najnovšom období boli už tri takéto podujatia: celoštátny seminár o marxistickej jazykovede z podnetu ÚV KSČ v Prahe r. 1973 (porov. zborník *O marxistickú jazykovedu*, 1974), celoštátna konferencia v Olomouci r. 1978 (materiály vyšli v zborníku *K marxistické metodologii v jazykověde*, 1980) a celoštátna konferencia v Smoleniciach r. 1983 (zborník *Princípy marxistickej jazykovedy*, 1985). Ako vidieť, zo všetkých konferencií boli vydané zborníky referátov. Treba pripomenúť, že problematika všeobecnej jazykovedy tvorí od r. 1980 pevnú súčasť štátneho plánu základného výskumu (ako čiastková úloha *Teoretické základy jazykovedy*).

Ústrednou témou všeobecnej jazykovedy v poslednom období sa stáva marxistická koncepcia jazyka ako historicko-spoločenského javu a základného gnozeologického a komunikačného prostriedku (porov. J. Horecký, *O komunikatívnom aspekte vzťahu jazyk — myslenie*, 1971; J. Horecký, *Základy jazykovedy*, 1978; Á. Kráľ, *Z problematiky marxistickej definície jazyka*, 1975), v menšej miere aj problematika vzniku a vývinu jazyka. Sústavná pozornosť sa venuje aj osvetľovaniu funkcie základných dialektických kategórií v jazyku: kategória systému v jazykovede, kategória vzťahu v jazyku (porov. V. Krupa, 1974, 1975), vzťahu obsahu a formy (J. Bosák, *Kategórie marxistickej dialektiky v jazykovede*, 1978; J. Horecký a kol., *Obsah a forma v slovnej zásobe*, 1984), vzťahu jazyka a myslenia, a to aj ako základného vzťahu v problematike terminológie (porov. J. Horecký, *Spôsob jestvovania jazyka*, 1979). Na okraji ostávala problematika vzťahu jazyka a spoločnosti (J. Horecký, *Spoločnosť a jazyk*. Bratislava, Veda 1982).

V strede pozornosti zaslúžene aj naďalej ostávajú otázky semiotiky, najmä problém jazykového znaku, resp. znaku vôbec. Treba tu spomenúť monografiu Á Kráľa *Model rečového mechanizmu* (1974), V. Krupu *Jednota a variabilita jazyka* (1980), ale aj výsledky nitrianskeho tímu (KLKEM — Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnych metód) a semiotického seminára v Bratislave (*Litteraria*, 1984), ako aj pokus osvetliť semiotické základy sémantiky na konferencii o sémantike v Smoleniciach r. 1981 (porov. *Jazykovedné štúdie XVI*, 1973).

Nezabúda sa ani na problémy systému a štruktúry, ako vidieť v štúdiách V. Krupu a J. Horeckého.

Na okraji záujmu ostávajú dejiny jazykovedy. Treba spomenúť pozoruhodné

štúdie Š. Ondruša o najstarších dejinách jazykovedy (Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 78—87, 169—181) a krátky prehľad v učebnici *Úvod do štúdia jazykov* (1984).

Popri úsilí o budovanie základov marxistickej jazykovedy — pravda, v menšom rozsahu — prejavuje sa aj úsilie kriticky sa vyrovnávať s buržoáznymi jazykovednými teóriami. Treba tu spomenúť prehľadovú štúdiu J. Bosáka — J. Horeckého o koreňoch štrukturalizmu (Jazykovedný časopis, *28*, 1977), J. Horeckého o pozitivizme (Jazykovedný časopis, *35*, 1984) a hermeneutike v jazykovede (Jazykovedný časopis, *33*, 1982) a o antropologizme v jazykovede (Jazykovedný časopis, *31*, 1980), V. Krupu o teórii jazykovej relativity (Jazykovedný časopis, *27*, 1975).

Potešiteľné je, že sa prebúdza záujem o jazykovednú problematiku aj u nelingvistov. Filozofi upozorňujú na problematiku gnozeológie (J. Švihran, 1976), kauzality (B. Švihranová, 1978), na problematiku logickej sémantiky (S. Máthé, 1977, 1978, 1979), kým psychológovia obracajú pozornosť na otázky pamäti (I. Šípoš, 1973) a kognitívnych schopností (O. Árochová, 1984).

Ako kladný prínos posudzovaného obdobia treba napokon hodnotiť jednak vypracovanie niektorých učebníc pre vysoké školy (Š. Ondruš — J. Sabol, 1982, 1984; J. Horecký, 1978, 1983) a viacerých skrípt o základoch jazykovedy, jednak dôraz na teoretickú stránku aj v špeciálnych slovakistických prácach najmä u E. Paulinyho a V. Blanára.

Náš krátky, nevyhnutne heslovitý prehľad o rozvoji všeobecnej jazykovedy v oslobodenom Československu zreteľne ukazuje jednu vec: ešte nikdy v dejinách Slovákov, slovenskej vedy a v tom aj slovenskej jazykovedy neboli také podmienky na všestranný rozvoj ako práve v našej socialistickej spoločnosti.

12. Ak treba bilancovať a hodnotiť pracovné výsledky v oblasti rusko-slovenskej lexikografie a lexikológie za obdobie 40 rokov od oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou, musíme konštatovať, že sa dosiahli pozoruhodné výsledky. Za najzávažnejší treba považovať vyjdenie päťzväzkového *Veľkého rusko-slovenského slovníka* (1960—1970). Prípravné práce na tomto slovníku, najmä excerpovanie materiálu a tvorba koncepcie sa začali oveľa skôr. Už v prvých rokoch po oslobodení sa pociťovala potreba veľkého rusko-slovenského slovníka, budovaného na súčasných teoretických základoch a v súlade so súčasnou svetovou lexikografickou praxou.

Na Veľkom rusko-slovenskom slovníku pracoval autorský kolektív v tom istom zložení od začiatku až do ukončenia: V. Dorotjaková, M. Filkusová, E. Kučerová, M. O. Malíková, E. Sekaninová. Redakčná rada sa menila. Najväčší podiel na redakčných prácach mali interní redaktori D. Kollár a E. P. Vasilievová. Celý rukopis čítali externí redaktori J. Horecký a J. Ferenčík.

Časový odstup a preverenie praxou i kladné hodnotenia doma, ako aj v zahraničí ukázali, že Veľký rusko-slovenský slovník vyhovel požiadavkám, ktoré sa naň kládli. Preukazuje aj dnes cenné služby najmä prekladateľom z ruštiny do slovenčiny, ale aj všetkým študujúcim ruštinu. V súčasnosti stále silnejú hlasy volajúce po jeho novom vydaní.

V uvedenom období vyšli viaceré jednozväzkové rusko-slovenské slovníky stredného, malého a vreckového typu pre praktické a školské potreby (spolu

je ich 8, viaceré v niekoľkých vydaniach), ako aj dvojzväzkový *Prekladový slovensko-ruský slovník* (1. zv. 1950, 2. zv. 1957) a neskôr jednozväzkový *Slovensko-ruský slovník* (1976).

Po skončení prác na Veľkom rusko-slovenskom slovníku pristúpil v prevažnej miere ten istý pracovný kolektív k príprave *Veľkého slovensko-ruského slovníka*. Práce na Veľkom slovensko-ruskom slovníku sa začali a prebiehajú dnes v priamej spolupráci s Ústavom slavistiky a balkanistiky AV ZSSR a s vydavateľstvom Ruský jazyk v Moskve. Prvý zväzok VSRS vyšiel r. 1979, druhý r. 1982, tretí je v tlači a na ďalších sa intenzívne pracuje.

Jadro pracovného kolektívu Veľkého slovensko-ruského slovníka tvoria autorky predchádzajúceho slovníka, niektoré (V. Dorotjaková, M. Filkusová) pracujú v autorskom tíme a iné (E. Kučerová, M. O. Malíková a E. Sekaninová, ako aj E. Vasilievová) sú členky vedeckej redakcie. Autorský tím bol rozšírený o nových autorov, sú to: E. Fifiková (1., 2. a 3. zv.), I. Kothaj (1. zv.), A. Španková (1. a 2. zv.), M. Masárová a M. Petrufová (2. a. 3. zv.). Hlavným redaktorom 1. zv. je D. Kollár, 2. a 3. zv. E. Sekaninová.

Uvedené akademické slovníky sú vybudované na zásadách modernej dvojjazyčnej lexikografie, ktoré vychádzajú zo stanoviska, že pri dvojjazyčnom slovníku nejde o konfrontáciu jednotlivostí, ale o konfrontáciu dvoch jazykových systémov, predovšetkým v rovine pomenovania. Na tom je založený celý princíp prekladového slovníka a jeho aplikácia pomocou prekladového ekvivalentu. Tento princíp si vyžaduje rozlišovanie medzi skutočným a kontextuálne podmieneným prekladom slova či slovného spojenia. Ostatné systémy, ako napr. syntaktický, sa konfrontujú len nepriamo v rámci exemplifikácie ako ilustrácie platnosti ekvivalentu. Konfrontácia sa uskutočňuje vo všetkých štylistických rovinách, vo všetkých odboroch ľudskej činnosti a v čo najväčšom množstve voľných a ustálených slovných spojení.

V oddelení slovanských jazykov sa sústavne prehlbuje a zdokonaľuje teória dvojjazyčnej lexikografie, čoho dôkazom sú mnohé teoretické štúdie z tejto oblasti, ako aj postupne vyššia úroveň spracovania slovníkových hesiel. Vychádza sa zo skutočnosti, že jednotky lexikálnych systémov aj geneticky príbuzných jazykov, ako je ruština a slovenčina, sa významovo rozlične prekrývajú. Na tieto skutočnosti má poukázať stavba a štrukturácia slovníkového hesla. Pri konfrontácii lexikálnych jednotiek dvoch jazykov vznikajú rozličné typy symetrickej a asymetrickej ekvivalencie. Na tieto typy ekvivalencie lexikálnych jednotiek a ich spojení, ako aj frazeologických slovných spojení a na ich spracovanie vo Veľkom slovensko-ruskom slovníku sa poukazuje v teoretickom úvode k jeho 2. zväzku (1982).

Rusko-slovenský lexikologický výskum v oddelení slovanských jazykov sa sústreďoval na niektoré parciálne problémy. Dosiahnuté výsledky sú publikované najmä v časopise Slavica Slovaca (od r. 1966), v celoštátnych časopisoch Československá rusistika (od r. 1956) a Ruský jazyk (od r. 1950), ako aj v časopise Ruštinár (od r. 1966), viaceré štúdie vyšli v zborníku *Štúdie z porovnávacej gramatiky a lexikológie* (1974). Pomerne dôkladne je spracovaná problematika predponového tvorenia slovies a vyčlenenia spôsobov slovesného deja v konfrontačnom pohľade, a to v monografii E. Sekaninovej *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine* (1980). Sémantickú analýzu

a konfrontáciu zložených adjektív v ruštine a slovenčine rozpracovala v mnohých štúdiách M. O. Malíková. E. Kučerová sa sústreďovala na teoretický a konfrontačný výskum frazeológie. Vypracovala klasifikáciu slovných spojení a kritériá rozlíšenia lexikalizácie a frazeologizácie slovných spojení, ako aj hodnotenia typov ustálených prirovnaní. Výsledky jej výskumov uverejnené v odborných časopisoch a zborníkoch majú význam nielen z hľadiska teórie frazeológie, ale aj pre praktické spracovanie frazeológie v dvojjazyčnom slovníku.

Nosnosť záverov, ku ktorým sa dopracoval pracovný kolektív Veľkého rusko-slovenského slovníka, bolo možné overiť si na lexikografických konferenciách. Prvá sa konala už r. 1952 v Bratislave (referáty vyšli v *Lexikografickom sborníku*, 1953), druhá bola v Piešťanoch r. 1959 (*Lexikografický sborník*, 1960) a tretia — lexikograficko-lexikologická sa konala v Smoleniciach r. 1970 (referáty vyšli v zborníku *Slovo a slovník*, 1973). Problematika dvojjazyčnej lexikografie bola predmetom aj časti zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov v Smoleniciach r. 1975 (materiály z tohto zasadnutia vyšli v časopisoch, najmä v časopise Slavica Slovaca, *11*, 1976).

Pracovníci oddelenia slovanských jazykov sa aktívne zúčastňovali aj na ďalších domácich, celoštátnych i medzinárodných konferenciách (napr. celoštátne sympózium o konfrontačnom štúdiu jazykov sa konalo v Prahe r. 1973).

Osobitný význam pre overovanie teoretických výsledkov lexikologického výskumu ruského jazyka v pedagogickej praxi má účasť slovenských rusistov na konferenciách a sympóziách Asociácie rusistov na Slovensku, ktoré sa pravidelne konajú na Pedagogickej fakulte v Nitre (posledné sa konalo v máji r. 1984) a na kongresoch Medzinárodnej asociácie učiteľov ruského jazyka a literatúry (MAPRJAL), ktoré sa konajú každé tri roky v niektorej socialistickej krajine (posledný sa konal v Prahe r. 1982). Aktívna účasť na slavistických kongresoch (Praha 1968, Varšava 1973, Zagreb 1978, Kyjev 1983) umožňuje konfrontáciu dosiahnutých výsledkov v oblasti rusko-slovenskej lexikológie s medzinárodnou úrovňou a ich zavedenie do širšieho rámca slavistiky.

Po r. 1945 (no najmä po r. 1948) sa utvorili priaznivé podmienky pre rozvoj rusistiky aj na vysokých školách. Jazykovedný výskum ruského jazyka sa sústreďoval najmä na Katedre ruského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Vznikli tu gramatiky a učebnice ruského jazyka a jazykovedné diela, ktoré boli budované na vedeckej konfrontácii ruštiny a slovenčiny.

Jazykovedná vedeckovýskumná činnosť členov terajšej Katedry rusistiky a teórie prekladu FF UK sa zameriava na rôzne oblasti, a to oblasť gramatiky, najmä morfológie a syntaxe, ďalej paradigmatiky, gramatických kategórií, štruktúrnej a sémantickej analýzy rozličného druhu vetných konštrukcií, modálnej charakteristiky vety a pod. (G. Balážová, J. Svetlík, M. Čabala, S. Šebejová). Predmet výskumu tvorí aj fonetika (U. Fecaninová), lexikológia (Š. Švagrovský) a historická gramatika (P. Šima).

Osobitné ocenenie si zasluhuje práca J. Svetlíka *Sintaksis russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim* (1966, 1970, 1979). Je to práca závažná najmä metodologicky, vychádza zo sovietskej syntaxe, no v konfrontačnom aspekte berie do úvahy výsledky československej rusistiky.

Pre potreby praktického poznávania ruského jazyka vznikla pod vedením J. Svetlíka *Príručná gramatika ruského jazyka pre stredné školy* (autori J. Svetlík, U. Fecaninová, E. Sekaninová, G. Baláž, M. Čabala, E. Kučerová; gramatika vyšla r. 1974; 2. vyd. 1975; 3. vyd. 1977) a *Krátka gramatika ruského jazyka* (G. Baláž, P. Šima, Š. Švagrovský, 1976). Členovia katedry sú autormi alebo spoluautormi viacerých učebníc ruštiny pre základné, stredné odborné a všeobecnovzdelávacie školy a pre gymnáziá (R. Beták, L. Jurzová, S. Šebejová a iní).

Výsledky svojich výskumov publikujú uvedení autori v rusistických a slavistických časopisoch a v osobitných zborníkoch (porov. *Zborník Katedry ruského jazyka a literatúry FF UK k 30. výročiu vzniku katedry*, 1977 a zborník FF UK *Philologica XXXII*, 1983).

Od r. 1959 postupne vznikali rusistické pracoviská na pedagogických fakultách v Nitre, Banskej Bystrici, Trnave, Prešove, ako aj na Katedre ruského jazyka a literatúry FF UPJŠ v Prešove. Najmä Pedagogická fakulta v Nitre sa stáva po r. 1970 významným strediskom rusistického výskumu. Roku 1978 tu vychádza zborník *Lingvistické a metodické štúdie k vyučovaniu ruského jazyka*. Tento zborník je výsledkom vedeckého výskumu sovietskych, českých a slovenských rusistov. Z toho istého roku (1978) je aj práca M. Sotáka *Dejové substantíva v slovenčine a ruštine*, v ktorej sa autor zameriava na morfematickú stránku dejových substantív a rieši otázku radenia týchto substantív k lexikálnym alebo gramatickým javom. R. 1982 vyšla monografia M. Sotáka *Kapitoly zo slovensko-ruských jazykových kontaktov*, v ktorej interpretuje tieto kontakty v širších historicko-politických, ideových a jazykových súvislostiach. Skúmaniu gramatických i lexikologických otázok sa venuje Ľ. Benediková, M. Rohaľ, M. Veselá a iní.

Lexikologické otázky v konfrontačnom pláne sa skúmali i na Pedagogickej fakulte v Trnave (D. Kollár, I. Kothaj), gramatické, osobitne syntaktické otázky v Banskej Bystrici.

Na Katedre ruského jazyka VŠE v Bratislave vznikla monografia A. Sopiru *Skratky a skratkové slová v ruštine a slovenčine* (1975), v ktorej sa spracúvajú otázky abreviácie, skracovania viacslovných pomenovaní ako jav súčasnej ruštiny.

Otázkami odborného štýlu ruštiny v porovnaní so slovenčinou pre potreby vyučovania ruštiny na katedrách ruského jazyka nefilologického smeru sa zaoberali a zaoberajú pracovníci týchto katedier (A. Fogta, E. Beranová, P. Blažek, L. Mikuška a iní).

Výsledky jazykovednej rusistiky na Slovensku sú dôkazom, že po oslobodení vyrástla generácia rusistov, ktorá zvládne náročné úlohy, kladené na ňu doma i v medzinárodných kontaktoch.

13. Pri bilancii jazykovedného bádania za posledných štyridsať rokov treba spomenúť aj konfrontačný (kontrastívny) výskum slovenčiny a maďarčiny, ktorý sa začal výraznejšie rozvíjať v priebehu 70-tych rokov. Vzájomný vzťah slovenčiny a maďarčiny v oblasti lexiky je staršieho dáta a slúžil viac diachronickému a etymologickému výskumu, súčasný konfrontačný slovensko-maďarský výskum sa zameriava na zisťovanie zhôd a rozdielov predovšetkým v synchrónnom fungovaní gramatických, resp. funkčno-sémantických kategórií, slovotvorných, lexikálnych a syntaktických prostriedkov obidvoch po-

rovnávaných jazykov (porov. štúdiu J. Furdíka *O porovnávacom výskume slovenčiny a maďarčiny*. SAS, 5, 1976). Impulzom pre tento výskum boli kontrastívne bádania v zahraničí (napr. srbochorvátsko-maďarské, maďarsko-anglické a pod.), konfrontáciu slovenčiny a maďarčiny však vyvolala aj naliehavá požiadavka vyučovacej praxe — pomoc pri zvyšovaní efektívnosti vyučovania slovenského jazyka na základných a stredných školách s vyučovacím jazykom maďarským. Teoretický aspekt — fungovanie niektorých gramatických kategórií v typologicky rozdielnych jazykoch a sčasti aj aplikatívny aspekt sledujú štúdie uverejnené v zborníku *Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny* (1977), venované kontrastívnej analýze kategórie rodu a zhody (J. Furdík), kategórie určenosti (K. Buzássyová), pasíva (J. Horecký) a kontrastívnemu skúmaniu slovesných väzieb (M. Töröková), záporu (L. Kučera), odbornej terminológie (L. Zeman), lexiky v dvojjazyčných školských slovníkoch (F. Sima) a iných kontrastívnych javov rozličných jazykových rovín (I. Bertók). Všeobecnou problematikou gramatických kategórií v kontrastívnych opisoch a kategóriou osoby a posesívnosti sa zaoberala v časopisecky publikovaných štúdiách K. Buzássyová (Jazykovedný časopis, Slavica Slovaca), slovenské ekvivalenty maďarských kompozít skúmal J. Furdík (porov. Jazykovedný zborník, 4, 1975, s. 169—186), morfematickú štruktúru slovenčiny a maďarčiny kontrastívne skúmal J. Horecký (1982), ktorý venoval pozornosť aj konfrontácii sémantickej štruktúry adjektíva *ostrý* a niektorých typov slovies.

Aplikatívnu zložku kontrastívneho slovensko-maďarského výskumu tvorí autorská a lektorská spolupráca pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a vysokých škôl s Výskumným ústavom pedagogickým a Slovenským pedagogickým nakladateľstvom pri tvorbe učebníc slovenského jazyka pre školy s vyučovacím jazykom maďarským. Aplikatívny dosah majú aj príspevky (zväčša metodického charakteru), ktoré odzneli na dvoch vedeckých konferenciách *Syntax a jej vyučovanie* (Nitra 1979, 1982), ktoré mali aj maďarskú sekciu. Príspevky sa zatiaľ nepodarilo vydať. Niektoré konfrontačné súvislosti so slovenčinou uplatňuje vo svojich početných štylistických štúdiách L. Zeman. Interferenčné javy v maďarskej lexike na Slovensku spôsobené kontaktom so slovenčinou si všíma I. Jakab vo svojich popularizačne a jazykovýchovne zameraných knihách *Nyelvünkről nyelvünkért (O jazyku a za jazyk* — Madách, 1980) a *Nyelvünk és mi (Jazyk a my* — Madách, 1983). O výsledkoch slovensko-maďarského kontrastívneho výskumu sa viackrát referovalo aj na zahraničných fórach.

14. V slovenskej jazykovede sa po roku 1945 venovala a venuje neobyčajne veľká pozornosť aj jej bibliografickému spracovaniu. Už v roku 1950 vyšla knižná publikácia V. Blanára *Bibliografia jazykovedy na Slovensku v rokoch 1939—1947*, ktorá prináša anotovaný súpis prác za takmer jedno desaťročie. Po ňom vydal anotovanú *Bibliografiu slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952* L. Dvonč (1957), ten istý autor aj knižné bibliografie za roky 1953—1956 (1958), 1957—1960 (1962) a za roky 1961—1965 (1970). Matica slovenská pripravuje v súčasnosti na vydanie knižnú prácu L. Dvonča *Slovenskí jazykovedci*, ktorá je biograficko-bibliografickým slovníkom súčasných slovenských slovakistov a slavistov (zachytáva sa v ňom publikačná činnosť jednotlivých slovenských jazykovedcov do konca roka 1975). L. Dvonč uverejňoval viac rokov súpisy prác slovenských jazykovedcov v anglickej ročenke *The Year's Work in Modern Language Studies*, novšie v tejto práci pokračuje anglický slo-

vakista a slavista D. S h o r t. L. D v o n č uverejňoval viac rokov prehľad knižných prác a štúdií slovenských slovakistov a slavistov v krakovskom časopise *Rocznik Slawistyczny*, po ňom túto prácu vykonáva J. S a b o l. V belgickom onomastickom časopise *Onoma*, ktorý vychádza v Leuvene, L. D v o n č pravidelne uverejňuje súpis prác slovenských onomastikov. Bibliografiu slovenskej onomastiky novšie uverejňuje aj v časopise *Onomastický zpravodaj ČSAV*.

V povojnových rokoch bol uverejnený aj veľký počet súpisov prác slovenských jazykovedcov pri ich významných životných jubileách alebo pri iných príležitostiach. Ich autorom je zväčša L. D v o n č, niektoré súpisy zostavil J. S a b o l, resp. príležitostne aj iní autori. Možno ešte spomenúť, že v uplynulých rokoch vyšli aj niektoré osobitné súpisy jazykovedných prác z oblasti rusistiky. Na základe tohto iba stručného prehľadu bibliografie slovenskej jazykovedy možno bez zveličovania povedať, že slovenská jazykovedná produkcia po roku 1945 je bibliograficky spracovaná veľmi spoľahlivo a komplexne.

Redakcii Slovenskej reči!

Ako som v septembri r. 1932 začal učiť, hneď som prišiel do styku so Slovenskou rečou. Za svojho vyše 40-ročného učiteľovania som pochodil tretinu Slovenska. A všade, kde ma osud zahnal, šla so mnou aj Slovenská reč. Ochraňoval som ju ako oko v hlave. Veď jej pričinením dostal som sa z dedinskej jednotriedky na meštiansku školu.

G. Horák v jednom čísle 18. ročníka SR napísal: „Pokrok v jazykovej výchove u nás docielime len cieľavedomou spoluprácou učiteľov-praktikov a jazykovedcov." S jazykovedcami dlhé roky som aj ja spolupracoval. Svedčí o tom zbierka úloh zo slovenského jazyka, ktorú som zostavil s prof. J. Oravcom. A podľa SR som spracoval aj dve metodické príručky pre učiteľov. Po ich kritike v Slovenskej reči mal som sto chutí sa so Slovenskou rečou rozlúčiť. Priateľa (a SR je mojím priateľom už od r. 1932) človek tak ľahko neopúšťa.

No roky letia, sily ubúdajú. Pomaly sa budem musieť rozlúčiť i so svojím priateľom. Pri pohľade na dva regály knižnice (toľko miesta zabrali všetky ročníky SR) mi neraz prídu na um roky prežité pri štúdiu tohoto časopisu. Som zvedavý, koľko nás je tých najvernejších — predplatiteľov od roku 1932. Istotne len nepatrný počet. A aj tá hŕstka sa raz musí rozlúčiť so svojím priateľom. Jeden skôr, druhý neskôr. Ja sa lúčim s ním pri jeho päťdesiatke čiže koncom roka 1985. Časopisu do ďalšej päťdesiatky veľa úspechov želá

Jozef Janek
zaslúžilý učiteľ

Oskár Ferianc

O TVORBE NIEKTORÝCH TERMÍNOV V OBLASTI PRAKTICKEJ ZOOLÓGIE

(Úvaha venovaná 50. výročiu Slovenskej reči)

Na úvod by som rád konštatoval, že od konca druhej svetovej vojny nielen v zoologickom výskume ako vo vedeckom odbore, ale aj v slovenských pojmoch a názvoch, ktorými zoológia v širokom poňatí manipuluje, urobilo sa na Slovensku veľmi veľa. Nemalú zásluhu na tom má Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, ktorý po dlhé roky organizoval odborné jazykové komisie a posielal do nich svojich najlepších odborníkov Takto sa kodifikovali stovky nových slovenských odborných pojmov a názvov (mien), ktoré v slovenskej vedeckej, odbornej i krásnej literatúre umožnili správne sa vyjadrovať po slovensky nielen odborníkom, ale aj prednášateľom, osvetovým pracovníkom v tlači, rozhlase, televízii atď. Pravda, ak máme byť objektívni a pri 50. výročí Slovenskej reči aj trochu bilancovať svoju prácu, musíme zdôrazniť, že sa nám lingvisti do našej odbornej práce neplietli a usmerňovali nás iba tam, kde to vyžadoval duch jazyka. Ja sám som sa usiloval vychádzať z bohatstva ľudovej reči. Pravdaže, vždy a všade to nestačilo. Potom sme tvorili najmä mená živočíchov podľa ich výrazných morfologických, fyziologických, genetických, zoogeografických znakov a tam bola veľmi dôležitá prítomnosť jazykovedca a jeho odborné rady. Pri tvorbe pojmov a názvov sme sa, prirodzene, opierali aj o ekvivalentné inoslovanské názvy, najmä české. No ani tie vždy nebolo možné jednoducho transferovať do slovenčiny. Často sme sa, najmä neskôr, utiekali k latinsko-gréckej nomenklatúre, resp. k znakom, ktoré ich autori použili za východisko pri tvorbe mena. Žiaľ, takto sme sa zapletali do nepekných kompozít, ktoré nie sú ozdobou slovenského zoologického názvoslovia. Chyba sa robila aj v tom, že bolo viac komisií, ktorých polia činnosti sa dotýkali alebo aj značne prestupovali a zástupcovia z nich sa vzájomne nenavštevovali. Je pravda, že jazykový odborník navštevoval viac komisií, ktoré boli z vecného hľadiska dosť blízke, nedalo sa však predpokladať, žeby si mohol zapamätať a vzájomne konfrontovať všetky ich uznesenia. Stalo sa teda, že sme takto vytvorili dve alebo aj viac synoným pre ten istý druh alebo biologický pojem.

Ako ukážku z viacerých prípadov uvediem dva. Pre triedu *Trematoda* (prv sa uvádzala aj forma *Trematodes*) sa používali v reči ľudu výrazy *motolica, motylica.* No obidvoma menami, aj tak málo odlišnými a pochádzajúcimi z toho istého kmeňa, označoval sa aj druh *pásomnice psej*

(Multiceps multiceps). Aby som odstránil heteronymiu a súčasne si zaistil mená pre obidva prípady, pomenoval som triedu *Trematoda motylicami* a druhé meno, *motolicu,* som použil na pomenovania *úhra, coenura pásomnice psej,* ktorý sa vyvíja v mozgu oviec a dosahuje veľkosť slepačieho vajca. Úhor obsahuje zo 500 hlavičiek a zapríčiňuje krutohlavosť oviec, ľudove krúťačku, motolicu. V češtine sa Trematoda nazývajú motolicami, čo sa celkom nekryje s naším vysvetlením slova.

Jazyková komisia pri Helmintologickom ústave SAV sa s pomenovaním *motylica* neuspokojila a triedu *Trematoda* pomenovala *cicavicami.* Meno nie je zlé, je to preklad nemeckého výrazu *Saugwürmer,* ibaže motylice necicajú v pravom zmysle tohto slova. V spojení s názvom červov však zachytáva meno ich určitú vlastnosť, no nie bez neho.

Druhý prípad sa týka označenia *os coccygis* — zrastených chvostových stavcov vtákov. Ľud nazýva túto kosť *trtáčom.* Pomenovanie som zaviedol do odbornej slovenskej literatúry a tak ho publikovalo aj vydavateľstvo SAV Veda. Poľnohospodárske vydavateľstvo však pozná iba výraz *kostrč,* česky *kostřec,* a nepripúšťa inú podobu. Tento termín, predpokladám, je výsledkom práce inej jazykovej komisie. Len pre zaujímavosť udávam, čo o týchto výrazoch píše V. Machek (1975): „trtáč, trtol slc.: kostřec, sem snad i tatrč (tatrč fem.: v myslivecké mluvě ocas tetřeva, tetřívka, dropa nebo krocana. Asi obměna za slov. trtáč kostřec). Příbuzno s něm. Sterz, stang. steort ocas, stisl. stertr ptačí ocas."

Určité nezhodnosti sú dosiaľ neriešené pri viacerých slovách, vzťahujúcich sa na označenie rozmnožovania živočíchov. Im chceme venovať ďalšiu pozornosť.

V slovenskej vedeckej literatúre zrod živočíchov označujeme viacerými termínmi. Zvyčajne sa viažu na spôsob rozmnožovania a na jednotlivé živočíšne skupiny (kmene, triedy atď.). Pučaním alebo delením (teda nepohlavne) vznikajúce indivíduá sa vyvíjajú. Je to síce široký pojem a vyjadrujeme ním proces vývoja aj pri zárodkoch živočíchov, ktoré sa pohlavne rozmnožujú, ibaže pri nepohlavnom rozmnožovaní dokončenie vývoja je súčasne zrodom nového indivídua (nové indivíduum sa tu nerodí — vyvinie sa, vyrastie alebo dorastie). Nové indivíduá sa vyvinú z púčika alebo z časti rozpadnutého materinského živočícha, už či je to pri hubkách, mechúrnikoch, machovkách, ploskavcoch a i. O hmyze vravíme, že sa liahne, a to z vajíčok i z kukiel. Pojem *liahnutie* používame pri všetkých živočíchoch, ktoré znášajú oplodnené alebo aj neoplodnené vajíčka s obalom, bez ohľadu na jeho konzistenciu. Tam, kde zárodok ostáva v materinskom tele a mláďa prichádza na svet viac-menej podobné rodičom, v širšom zmysle hovoríme o *rodení* nových indivíduí (potomstva, mlade). Tento spôsob rozmnožovania je obzvlášť charakteristický pre cicavce, no

živorodosť (viviparita) nie je iba ich privilégiom, vyskytuje sa aj pri iných skupinách živočíchov, napr. pri hmyze, rybách, obojživelníkoch. Narodené mladé sú podobné starým (rodičom) a iba narastú, aby sa im vo všetkom vyrovnali. Napokon aj pri liahnúcej sa mladi je analogický pochod. V odbornej literatúre sa zachovávajú tie isté výrazové formy, rozšírené o množstvo ďalších, ktoré sa vyvinuli v reči ľudu a stadiaľ prenikli aj do odbornej literatúry, resp. aj vedeckej, súvisiacej s praxou.

Cicavce, ako je všeobecne známe, rodia mláďatá okrem podtriedy vajcorodých (Prototheria), ktoré znášajú vajcia a z nich sa liahnu mladé. Ľudová reč — a nadväzuje na ňu aj odborná literatúra — na označenie rodenia cicavcov používa rad diferencovaných pomenovaní: *krava sa telí, kobyla sa žrebí, ovca sa bahní alebo kotí, sviňa sa prasí* a *ostatné domáce aj nedomáce zvieratá* (použité v zmysle cicavcov) *sa kotia.* Nie je nezaujímavé, ako sa odborná literatúra vyhýba tomuto všeslovanskému slovu (Machek, 1957; Bruckner, 1957). R. Váša a F. Trávníček (1941) ho v češtine vysvetľujú, že sa rovná spojeniu *vrhať mláďatá (= vrhati mladé).* Už toto vysvetlenie upozorňuje na menšiu frekvenciu tohto slova v češtine a dnes sa s ním v odbornej literatúre nestretneme. Inak je to u nás. *Vrhať* je dosť málo frekventované slovo a v spojení s procesom kotenia sa vôbec nevyskytuje.

Počas gravidity označujeme cicavce (najmä domáce zvieratá) viacerými výrazmi: *krava je teľná, kobyla žrebná, sviňa prasná* a *ostatné domáce i divé zvieratá sú kotné.* Graviditu samú nazývame *teľnosťou, žrebnosťou, prasnosťou* a *kotnosťou.* Jej trvanie *časom kotnosti* atď.

Analogón kotnosti je sedenie na vajciach u vtákov a vajcorodých cicavcov. Trvá od nasadnutia až do liahnutia (= inkubačný čas). No kým vajcorodé cicavce kŕmia svoje mláďatá výlučkom osobitných mliečnych žliaz, u vtákov sa s čímsi podobným stretávame veľmi zriedka; tu ide o výlučok hrvoľa, nie osobitných žliaz.

Daktoré cicavce sa kotia iba raz do roka, iné viac ráz. Počet kotení by sa dal postaviť do obrátenej paralely s veľkosťou tela, ale neplatí to všeobecne a vonkajšie prostredie tu tiež hrá svoju úlohu.

Pri vyjadrovaní toho, z ktorého kotenia mláďatá pochádzajú, cítiť v odbornej literatúre (ale aj v písomnom styku chovateľov) určité okúňanie. Často sa používa český termín *(mláďatá z prvého* alebo *druhého vrhu,* inokedy *z hniezda*), dakedy sa vyjadrujú opisom: *jarné* alebo *jesenné mačence, štence* a pod. Mne sa vec vidí jasná. Keď vychádzame z deja *kotiť, kotiť sa* je prirodzené, že mláďatá budú *z prvého, jesenného, jarného* alebo *letného kotenia.* Je pravda, že aj cicavce (nie všetky) si robia akési hniezda a že teda použitie slova *z hniezda* má svoje opodstatnenie. No pri slove *hniezdo* všeobecne myslíme vtáčie hniezdo.

V súvislosti s vekom zvierat sa tiež stretávame s určitými rozpakmi v ústnom vyjadrovaní i v písaných prácach: *mláďa sa našlo vtedy a vtedy, mláďa prišlo na svet, mláďa sa vyliahlo.* Nemohli by sme na označenie tohto javu tiež používať slovo *kotiť, kotiť sa?* Pri rodení detí hovoríme, že sa dieťa narodilo v istom dátume. Čiže z nedokonavého slovesa tvoríme dokonavé zvratné. Pri slovese *kotiť, kotiť sa* máme dokonavé tvary *okotiť (sa), vykotiť (sa), nakotiť (sa).* Z nich dva posledné sú vari pejoratívne. Ostáva teda tvar *okotiť sa;* mohli by sme potom hovoriť, že *mača, šteňa, jahňa sa okotilo* v určitom dátume. Slovesný tvar *okotiť sa* v ľudovej reči sa používa ako synonymum so slovesom *kotiť sa,* no nemuselo by tak byť v odbornej literatúre alebo v odbornej reči. Teda *suka, mačka* atď. *kotia štence, mačence* atď., ale *štence* a i. *sa okotia.*

V poslednom čase sa dostali do našich chovov rozličné cudzie plemená hydiny, holubov a exotov, v pomenovaní ktorých sú veľké nezhody. V tomto chaotickom stave názvov by sa naliehavo mal urobiť poriadok a mali by sa uplatniť určité jazykové zásady. Vychádzajú síce odborné knihy, ale viac rozhodujú autori, redakcie a ich stanoviská a úzus. Skrátka, chýba tu norma. Podľa mojej mienky by tu pomohol slovník, zostavený komisiou odborníkov a lingvistov. Opakujem, nejde o vedeckú slovenskú nomenklatúru a odborné slovenské pojmy, ale o odbornú živočíšnu literatúru. V Čechách vyšlo niekoľko diel riešiacich túto problematiku.

Príklady ukážu jasnejšie, o čo ide. Ja som v odbornej holubiarskej literatúre zaujal stanovisko, že prevzaté cudzie meno plemena sa stáva súčasťou vyjadrovania našich chovateľov tým dňom, keď k nám toto cudzie meno preniklo, čiže napr. rumunskú rasu *ciung* máme písať foneticky *čung,* anglické plemeno *tippler — tipler,* ruské — *čilik,* nemecké *Bagdette — bagdeta, carrier — kariér* atď. Tam, kde je jasný pôvod pomenovania, používam slovenský preklad pôvodného názvu, pravda, v takej forme, aká vyhovuje nášmu poňatiu; napr. maďarské plemeno označované ako *magasröptű csepeli hófehér keringö galamb* prekladám ako *čepelský letún,* ale označenie *Braunschweiger Bärtchen-Tümmler* ako *dlhozobý letún briadka.* Neprešiel som s plurálom nominatívu názvu *tipler,* kde som žiadal *tiplere,* no vydavateľstvo, ktoré som už spomenul, ostalo oproti všetkým mojim dôvodom na svojom neoblomnom stanovisku, že to musia byť *tiplery.*

Literatúra

BRÜCKNER, A.: Slownik etymologiczny języka polskiego. 2. vyd. Warszawa, Wiedza Powszechna 1957. 805 s.
FERIANC, O.: Slovenské názvoslovie vtákov. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958.
FERIANC, O.: Príručka holubiara. Bratislava, Príroda 1982.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957. 625 s.
VÁŠA, P. — TRÁVNÍČEK, F.: Slovník jazyka českého. Praha, F. Borový 1941.

Dr. Emil Tvrdoň päťdesiatročný

Naplnený životným optimizmom uprostred tvorivej vedeckej a pedagogickej práce sa začiatkom mája dožíva päťdesiatich rokov doc. PhDr. Emil Tvrdoň, CSc., člen Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici.

E. Tvrdoň sa narodil 8. mája 1935 v Čachticiach v učiteľskej rodine. Svoje detstvo a mládenectvo prežil v Martine, kde aj maturoval. V rokoch 1954—1958 študoval slovenský jazyk a literatúru na Fakulte spoločenských vied Vysokej školy pedagogickej v Bratislave. Po jej skončení pôsobil ako stredoškolský profesor v Oponiciach (okr. Topoľčany), v Bratislave, Malinove, Ivanke pri Dunaji a v Topoľčanoch. V r. 1963—1965 absolvoval dvojročný študijný pobyt v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Počas svojho účinkovania na stredných školách vykonával E. Tvrdoň aj funkciu externého inšpektora v oddeleniach poľnohospodárskeho a lesného školstva KNV v Nitre a v Bratislave i Povereníctva pôdohospodárstva a lesného hospodárstva SNR v Bratislave. Od r. 1971 prednáša ako odborný asistent a neskôr ako docent na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. R. 1984 bol poverený funkciou tajomníka katedry a člena odbornej a metodickej komisie fakulty.

Už od začiatku svojho pedagogického pôsobenia sa jubilant venuje aj výskumnej a publikačnej činnosti. V tomto období je prirodzený jeho záujem o aktuálne otázky stredoškolskej didaktiky. Je spolutvorcom učebných osnov pre stredné poľnohospodárske a lesnícke školy, vydáva stredoškolské skriptá z dejín jazyka, uverejňuje články o vyučovaní slovenčiny na stredných odborných školách atď. K otázkam vyučovania niektorých jazykovedných disciplín sa vrátil aj ako vysokoškolský učiteľ, a to ako autor štyroch vysokoškolských skrípt. Významný je jeho podiel na vysokoškolskej učebnici *Slovenský jazyk a sloh* (1983), v ktorej spracoval zvukovú rovinu jazykového systému. E. Tvrdoň zároveň publikoval a publikuje štúdie a články s rozmanitou odbornou tematikou v Slovenskej reči (od r. 1960) a Kultúre slova (od r. 1967). Vedecko-popularizačné články z oblasti jazykovej kultúry uverejňuje v jazykových rubrikách časopisov a novín, najčastejšie v denníku Banskobystrického kraja Smer.

Po príchode na Pedagogickú fakultu v Banskej Bystrici sa vedeckovýskumná činnosť E. Tvrdoňa zintenzívnila a prehĺbila. Jeho vedecký záujem sa sústreďuje najmä na dejiny slovenskej jazykovedy a neskôr aj na niektoré otázky slovenskej onomastiky. Jeho práce z dejín jazykovedy charakterizuje precízna analýza archívnych prameňov, ako aj interpretácia a výklad jazykových a jazykovedných faktov na pozadí spoločensko-politického kontextu doby. Knižne vydáva doktorskú prácu (PhDr.) *Fratišek Šujanský ako jazykovedec* a celú kandidátsku dizertáciu, v ktorej skúmal a hodnotil vývin slovenskej jazykovedy na

rozhraní 19. a 20. storočia, najmä tzv. Osvaldovu skupinu, publikuje štúdie v Slovenskej reči a v jazykovedných zborníkoch Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Väčšinu svojich onomastických príspevkov E. Tvrdoň tematicky zacielil na vývin slovenskej toponomastiky a na obdobie vymedzené 70. rokmi 19. stor. a druhým decéniom nášho storočia, ktoré je jeho výskumnou doménou.

Vo všetkých svojich prácach z histórie slovenskej jazykovedy a onomastiky E. Tvrdoň dopĺňa obraz slovenského jazyka v časoch jazykových a jazykovedných úsilí S. Czambla a J. Škultétyho. V tomto výskume je skrytá nielen tvrdá heuristická robota, ale aj vedecké poznanie o tom, aký podiel mala slovenská inteligencia koncom 19. stor. a na prahu 1. svetovej vojny na zachovaní štúrovského jazykového a národného dedičstva pre náš socialistický dnešok. V tom je aktuálny zmysel výskumných snažení E. Tvrdoňa, v tom je skrytý aj ich širší kultúrno-spoločenský dosah.

Počas svojho pôsobenia na pedagogickej fakulte bol doc. E. Tvrdoň lektorom viacerých učebných textov, učebných osnov pre učiteľstvo ročníkov 5—12 vysokoškolského štúdia, autorom jazykových expertíz dabovaných filmov a prekladateľom textov učebných pomôcok pri vyučovaní viacerých predmetov na gymnáziách, stredných odborných školách a stredných odborných učilištiach. Zúčastnil sa na riešení výskumnej úlohy *Učiteľská spôsobilosť poslucháčov pedagogických fakúlt z hľadiska ich rečových schopností*. Bohatá je i jeho prednášateľská činnosť v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti, v Krajskom pedagogickom ústave v doškoľovacích kurzoch učiteľov a stredoškolských profesorov slovenského jazyka; r. 1973 bol lektorom SAS v Bratislave. Ako organizátor sa zaslúžil o úspešný priebeh VIII. onomastickej konferencie v Banskej Bystrici a v Prešove a účinne pomáhal pri školení študentov vysokých škôl vo výskume slovenských hydroným. Je členom fakultnej komisie ŠVOČ ako predseda jej jazykovednej sekcie.

Nie nevýznamná je politická a občianska angažovanosť nášho jubilanta. Už na strednej škole bol tajomníkom ŠO ZČSSP a práci v tejto organizácii sa venoval ako člen a funkcionár aj neskôr. Od r. 1973 je predsedom sekcie pre mládež pri SKV ZČSSP v Banskej Bystrici, v r. 1977—1982 členom predsedníctva SKV ZČSSP a jeho aktivistom pre OV ZČSSP. Dodnes vykonáva funkciu člena pléna tohto orgánu, ako aj člena kultúrno-výchovnej komisie. Do svojej choroby pracoval aj v sekcii pre mládež pri SÚV ZČSSP. E. Tvrdoň je tajomníkom pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v B. Bystrici a odborným poradcom názvoslovnej komisie pri odbore vnútra ONV v B. Bystrici. Za svoju prácu pri výchove mládeže bol r. 1975 na slávnostnej schôdzi Federálneho zhromaždenia v Prahe vyznamenaný zlatou medailou Za socialistickú výchovu.

Emil Tvrdoň sa svojou pedagogickou, vedeckovýskumnou a spoločensko-politickou činnosťou už viac ako štvrťstoročie zapisuje do povedomia slovenskej odbornej a kultúrnej verejnosti. Predovšetkým jeho práce z oblasti dejín slovenskej jazykovedy majú celospoločenskú platnosť. Keďže vytrvalosť a precíznosť nášmu jubilantovi nikdy nechýbala, do nasledujúcich rokov mu želáme hlavne dobré zdravie a osobnú pohodu, aby naďalej mohol rozvíjať vedecky a spoločensky užitočnú činnosť.

J. Findra

Súpis prác doc. Emila Tvrdoňa za roky 1959—1983

Bibliografia jazykovedných prác E. Tvrdoňa je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných odborných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tej istej rubrike toho istého ročníka časopisu, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza prekladateľská činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1959

Z dejín slovenského jazyka. (Učebný text pre trojročné diaľkové štúdium poľnohospodárskych technických škôl.) 1. vyd. Oponice, Poľnohospodárska technická škola 1959. 18 s.

1960

O priezviskách zakončených na *-ch* v slovenčine. — Slovenská reč, *25*, 1960, s. 377—378.

1962

Skóre. — Slovenská reč, *27*, 1962, s. 190. — Tamže: *Postavenie mimo hry — mimo hru?* (s. 254).

1963

Niekoľko poznámok k chybám vo výslovnosti. — Ľudové kurzy ruštiny, *11*, 1963, s. 57.
Gól, bod — bránka, kôš. — Slovenská reč, *28*, 1963, s. 254. — Tamže: — *Charta, chartizmus, chartisti* (s. 255.)

1964

S. Urbańczyk, Zarys dialektologii polskiej, Warszawa 1962. — Slovenská reč, *29*, 1964, s. 246—248 (ref.).
Autostop, autostopár. — Slovenská reč, *29*, 1964, s. 117—118.

1965

O štúrovskej próze. [M. Ivanová-Šalingová, Príspevok k štýlu štúrovskej prózy. Štýl prózy Jána Kalinčiaka, Bratislava 1964.] — Učiteľské noviny, *15*, 1965, č. 27—28, s. 6 (ref.).
Sborník Pedagogického inštitútu v Nitre. Spoločenské vedy, Bratislava 1963. — Slovenská reč, *30*, 1965, s. 51—52 (ref.).
Hattrick. — Slovenská reč, *30*, 1965, s. 248—249. — Tamže: *Chozblok* (s. 249). — *Raketník* (s. 367). — *Bistro — Bystro?* (s. 369—370). *Lucerna*, či *„lucerka"?* (s. 370).

1966

Jazykové nedostatky rubriky Otázky a odpovede v časopise Tréner a cvičiteľ. — Slovenská reč, *31*, 1966, s. 367—369.

Cudzie slová. [S. Šaling — M. Šalingová — O. Peter, Slovník cudzích slov, Bratislava 1965.] — Učiteľské noviny, *16*, 1966, č. 25, s. 8 (ref.).
Príspevok k slovenskej štylistike. [1. M. Ivanová-Šalingová, Hľadanie výrazu, Bratislava 1964. — 2. Táže, Príspevok k štýlu štúrovskej prózy. Štýl prózy Jána Kalinčiaka, Bratislava 1964.] — Predvoj, 2, 1966, č. 36, s. 14—15 (ref.).
[O niektorých jazykových nedostatkoch.] — Kultúrny život, *21*, 1966, č. 51, s. 5.

1967

Hotel, botel, rotel — Kultúra slova, *1*, 1967, s. 53—54.

1968

Slovo *úkol* v slovenčine. — Slovenská reč, *33*, 1968, s. 124—125.

1969

Názvy ďateliny v slovenských nárečiach. — Slavica Slovaca, *4*, 1969, s. 75—84.
Štruktúra hodín opráv slohových úloh a jej význam. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *15*, 1968, s. 187—188.

1970

Slovenský jazyk pre SPTŠ — všetky študijné odbory: pestovateľstvo, chovateľstvo, pestovateľstvo-chovateľstvo, záhradníctvo, vinohradníctvo, veterinárstvo, hydinárstvo. MŠ-7309/1970-IV/1. — In: Základné pedagogické dokumenty strednej poľnohospodárskej technickej školy. Všetky odbory. 1. časť. Bratislava, Výskumný ústav pedagogický 1970, s. 5—33 (spoluautor).

Odborné témy na hodinách štylistiky. — Zemědělská škola, 20, 1970, s. 141—142.

1971

Jazykový a slohový výcvik v nových učebných osnovách slovenského jazyka pre SPTŠ. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *18*, 1971/1972, s. 85—88.
Slovensky podľa nových osnov. — Zemědělská škola, *22*, 1971, s. 36—37.
Spolok priateľov žehu. — Kultúra slova, *5*, 1971, s. 359—360.
Slová a my. — Nedeľná Pravda, *4*, 1971, č. 41, s. 6.
O novoročných pozdravoch. — Smer, 18, 12. 1971, s. 4.

1972

Grafický obraz predlžovania hlások v slovenčine. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 293—295.
O využití úvodzoviek v beletrii a periodickej tlači. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 143—145.
Dačo o jazyku krížoviek. — Kultúra slova, *6*, 1972, s. 252—253.

Čo máme vedieť o výslovnosti. — Nedeľná Pravda, *5*, 1972, č. 20, s. 6.
Píšeme list. — Smer, 12. 2. 1972, s. 4. — Tamže: O chybách v liste (19. 2., s. 3). — Poznáte slovo „*Hušták*"? (4. 11., s. 4). — Viete si napísať žiadosť? (23. 12., s. 3).
František Šujanský. — Smer, 20. 5. 1972, s. 4.

1973

Eufemistické pomenovania cintorína. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 240—243.

Poznámky o jazykovej zložke teórie vyučovania slovenského jazyka. [Teória vyučovania slovenského jazyka, red. R. Bottán, Bratislava 1972.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *20*, 1973/1974, s. 90—93 (ref.).

O teórii vyučovania slovenského jazyka. — Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 24, s. 6.

Posudok. — Smer, 24. 1. 1973, s. 3. — Tamže: Zápisnica a protokol (22. 2., s. 3). — Životopis (3. 3., s. 3). — Poznáte zriedkavé nárečové slová? (21. 4., s. 6). — Zmeníme názov Spoločnosti priateľov žehu? (5. 5., s. 6). — Ešte raz o pracovno-politickom hodnotení (2. 6., s. 5). — Odpovede čitateľom (8. 9., s. 6). — Úradný list (15. 9., s. 3). — Kedy nepíšeme podľa PSP (22. 9., s. 6). — Najfrekventovanejšie chyby v našej reči (6. 10., s. 4).

Jozef Kohuth (1. 3. 1882 — 16. 4. 1900). — Smer, 11. 1. 1973, s. 6.

1974

Úvod do jazykovedy. 1. vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1974, 46 s.

Ako zvyšovať svoju jazykovú kultúru? — Smer, 12. 1. 1974, s. 6. — Tamže: Zo študentského slangu (7. 9., s. 6).

1975

Ohlas na metodické príručky. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *21*, 1974/1975, s. 222.

O rodných menách. — Smer, 21. 6. 1975, s. 6. — Tamže: Nové poznatky o výnimkách z rytmického zákona (28. 6., s. 6). — Jazykové slovníky (5. 7., s. 6). — Tzv. formálne slová v slovenskej ľudovej piesni (12. 7., s. 6). — O názvoch ulíc (4. 10., s. 6). — Aktuálne slová (22. 11., s. 6). — O písaní akademických titulov a vedeckých hodností (8. 12., s. 4).

1976

Toponymá v slovenských ľudových piesňach. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 119—124.

Fonetika a metodika nápravy chybnej výslovnosti. [J. Dvončová — V. Nádvorníková, Fonetika a metodika nápravy chybnej výslovnosti, Bratislava 1973.] — Smer na koniec týždňa, 27. 2. 1976, s. 10 (ref.).

Nárečia v Stredoslovenskom kraji. — Smer na koniec týždňa, 6. 2. 1975, s. 10. — Tamže: O dvoch pravopisných úpravách (26. 3., s. 10). — Odpovedáme čitateľom (2. 4., s. 10). — O jazyku v inzerátoch (16. 4., s. 10). — O nespisovnej slovenčine (9. 7., s. 10). — O pôvode zemepisných názvov (16. 7., s. 10). — Poznámka o pravopisných diktátoch (23. 7., s. 10). — O niektorých názvoch v Banskej Bystrici (30. 7., s. 10). — Pýtali ste sa ... (6. 8., s. 10). — Ešte o názvoch ulíc (13. 8., s. 10). — O jazyku Gemerských novín (20. 8., s. 10). — Ešte o jazyku regionálnej tlače (3. 9., s. 10). — K počiatočnej jazykovej výchove detí v rodine (5. 11., s. 10). — Dve poznámky k písaniu veľkých písmen (12. 11., s. 10). — Z rusko-slovenských jazykovedných a jazykových kontaktov (3. 12., s. 10).

Samo Czambel (1856—1909). — Smer na koniec týždňa, 29. 10. 1976, s. 10 (k 120. výročiu narodenia S. Czambela).

1977

Štefan Krčméry a slovenčina. — Kultúra slova, 11, 1977, s. 341—348.
František Šujanský a pokusy o slovenský miestopisný slovník. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Séria spoločenskovedná. Slovenský jazyk a literatúra. 3. Red. J. Findra. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 31—42.

Netradičný pohľad na dejiny nášho jazyka. [R. Krajčovič, Svedectvo dejín o slovenčine, Martin 1977.] — Smer na koniec týždňa, 22. 7. 1977, s. 10 (ref.).
K názvom miest a obcí. — Smer na koniec týždňa, 11. 2. 1977, s. 10. — Tamže: O dlhých spoluhláskach (18. 2., s. 10). — Z najnovšieho výskumu stredoslovenských nárečí (5. 7., s. 10). — Odpovede na otázky o číslovkách (19. 7., s. 10). — O detskej slovnej zásobe (12. 8., s. 10). — O rodinných menách (19. 8., s. 10).

1978

František Šujanský ako jazykovedec. (Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica.) 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 120 s.
Prípravné cvičenia z fonetiky a fonológie. 1. vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1978. 86 s.
Prvý Palkovičov slovníček z r. 1800.— Slovenská reč, *43*, 1978, s. 81—87.

Z dejín jazykových vzťahov. [J. Doruľa, Slováci v dejinách jazykových vzťahov, Bratislava 1977.] — Smer na koniec týždňa, 25. 8. 1978, s. 10 (ref.).
Argot slovenských detí. [P. Ondrus, Sociálne nárečia na Slovensku, Bratislava 1977.] — Smer na koniec týždňa, 11. 8. 1978, s. 10 (ref.).
Vlastné mená ako predmet výskumu toponomastiky. — Smer na koniec týždňa, 28. 7. 1978, s. 10. — Tamže: Slovenská toponomastika pred 100 rokmi a dnes (18. 8., s. 10). — *Prekvalifikácia* (1. 9., s. 10). — *Rogalista* (8. 9., s. 10). — Úloha matematiky v jazykovednom výskume (15. 9., s. 10). — Poštové *smerovacie* alebo *smerové číslo?* (22. 9., s. 10). — K vývinu a významu slovenskej fonetiky a fonológie (29. 9., s. 10).
Ján Stanislav (1904—1977). — Smer na koniec týždňa, 4. 8. 1978, s. 10.
František Pastrnek. — Smer na koniec týždňa, 6. 10. 1978, s. 10.

1979

O Pastrnkovom výskume slovenských nárečí. — Slovenská reč, *44*, 1979, s. 143—148.

Eseje o vývine slovenčiny. [R. Krajčovič, Pri prameňoch slovenčiny. Eseje, Martin 1978.] — Smer na koniec týždňa, 1. 6. 1979, s. 10 (ref.).
J. Findra — M. Patáková. Cvičenia zo štylistiky, 2. vyd., Bratislava 1978. — Slovenská reč, *44*, 1979, s. 375—377 (ref.).

1980

Jozef Kohuth o jazykovednom diele Antona Bernoláka. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Spoločenské vedy. 1. Red. B. Očenáš — M. Olejár. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 67—90.

Slovenská fonológia. [E. Pauliny, Slovenská fonológia, Bratislava 1979.] — Smer na koniec týždňa, 11. 1. 1980, s. 14 (ref.).
Z činnosti Pobočky Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici. — Spravodaj ÚRV [Ústavu regionálneho výskumu] Pedagogickej fakulty, 1980, č. 2, s. 13—14.

1981

Výskum predbernolákovskej slovenčiny v 90. rokoch 19. storočia. — Slovenská reč, *46*, 1981, s. 157—163.
Toponomastické práce Ľudovíta V. Riznera. — Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, *22*, 1981, s. 490—501.

Fyziologická fonetika pre vysokoškolákov. [J. Dvončová, Fyziologická fonetika, Bratislava 1980.] — Kultúra slova, *15*, 1981, s. 56—59 (recenzia).
O názvoch novej športovej disciplíny. — Kultúra slova, *15*, 1981, s. 247—248.

1982

Prvý slovenský pokus o toponomastický slovník Uhorska. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 98—102.
Z dejín slovenskej frazeológie. — Slovenská reč, *47*, 1982, s. 280—285.

Národovec a vedec. — Smer na koniec týždňa, 2. 4. 1982, s. 12 (o F. Šujanskom).

1983

Slovenský jazyk a sloh pre poslucháčov učiteľstva 1. stupňa základnej školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 436 s. (spoluautor).
Texty, študijné úlohy a cvičenia z fonológie. 1. vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1983. 78 s.
Stručný náčrt základov slavistiky. 1. vyd. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1983. 58 s.
Mikuláš Schneider-Trnavský a slovenčina. — Kultúra slova, *17*, 1983, s. 109—112.
F. R. Osvald a jeho výskum slovenčiny. — Slovenská reč, *48*, 1983, s. 84—93.

Prezývkové miestne názvy tvorené od geografických názvov. — In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava — Banská Bystrica — Prešov, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici — Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove 1983, s. 165—169.

Š. Ondruš — J. Sabol, Úvod do štúdia jazykov. Bratislava 1981. — Slovenská reč, *48*, 1983, s. 178—181 (recenzia).

R. Krajčovič, Pôvod a vývin slovenského jazyka, Bratislava 1981. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *30*, 1983/1984, s. 92—93 (ref.).

Prekladateľská činnosť

Rozhovor so stáročiami. — Svet socializmu, *32*, 1982, č. 43, s. 9.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v publikáciách: I. výročná správa PTŠ v Oponiciach. Oponice 1960 (redaktor). — 10 rokov SPTŠ v Malinove, Bratislava (spoluredaktor).

Zostavil *L. Dvonč*

Správa o valnom zhromaždení Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Dňa 14. decembra 1984 sa konalo v budove Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV (SJS). Valné zhromaždenie otvoril a viedol predseda SJS prof. dr. Jozef Mistrík, DrSc. Po otvorení zvolilo valné zhromaždenie SJS volebnú a návrhovú komisiu. Predsedom prvej sa stal dr. Ivor Ripka, CSc., predsedom druhej doc. dr. Ján Svetlík, CSc.

Správu o činnosti SJS za trojročné funkčné obdobie od 15. 12. 1981 do 14. 12. 1984 predniesol vedecký tajomník SJS doc. dr. Jozef Mlacek, CSc. Správu revíznej komisie o hospodárskej činnosti SJS predniesla dr. Klára Buzássyová, CSc. Predseda SJS J. Mistrík potom prečítal valnému zhromaždeniu dodatok k stanovám SJS, ktorý bol schválený vyššími orgánmi a podľa ktorého je SJS pri SAV samostatnou zložkou Jazykovědného sdružení pri ČSAV.

Po uvedených správach valné zhromaždenie na návrh vedenia jednotlivých pobočiek a výboru SJS prijalo nových členov SJS. Sú to: dr. Rokošná, dr. Stašková, dr. Fazekašová, dr. Navrátil, dr. Geletová, dr. Ligoš, CSc., dr. Záhlavová, dr. Lipka a B. Haasová.

V diskusii prof. L. Novák ocenil živú prednáškovú činnosť v SJS, ako aj snahu o rozvíjanie edičnej a vedeckovýskumnej činnosti. Zároveň žiadal, aby SJS hľadala možnosti uplatniť svoj vplyv pri oceňovaní popredných slovenských jazykovedcov. Navrhoval, aby SJS sama vypracovala návrhy na akademikov a členov korešpondentov SAV z radov našich jazykovedcov. Malou poznámkou sa dotkol aj spomínaného dodatku k stanovám SJS. V ďalšom diskusnom príspevku predchádzajúcu myšlienku ďalej rozvíjal, pričom ju doplnil požiadavkami, aby SJS prichádzala aj s návrhmi na nových univerzitných profesorov a docentov, aby podporovala vydávanie jazykovedných zborníkov, aby sa postavila za možnosť ašpirantského štúdia najlepších stredoškolských profesorov slovenčiny, aby sa vyslovila k honorovaniu príspevkov na konferenciách a k roz-

množovaniu separátov štúdií z jazykovedných časopisov a zborníkov. Na záver svojho druhého príspevku sa v súvislosti s cyklom prednášok v SJS o pravopise dotkol aktuálnosti pravopisných otázok a ponúkol na pripravovanú konferenciu o jazykovej kultúre referát o tejto problematike.

V podobnom duchu sa niesli aj dva príspevky J. Oravca, ktorý konštatoval, že práca slovenských jazykovedcov prináša pozitívne výsledky na poli jazykovej teórie i v oblasti jazykovej výchovy a jazykovej praxe, a tak je plne oprávnená aj starostlivosť o spoločenské ocenenie našich jazykovedcov. Väčšiu angažovanosť v tomto smere žiadal aj od SJS. A. Ferenčíková pripomenula, že sa blíži 200. výročie Bernolákovej kodifikácie a vyjdenia jeho gramatických prác. Navrhla, aby SJS využila výročie na zaradenie tejto tematiky do plánov prednáškovej činnosti v nasledujúcom období. K. Palkovič konštatoval, že sa už dlhšie nepokračuje vo vydávaní bibliografií slovenskej jazykovedy. Navrhol, aby SJS vyvinula aktivitu v tom smere, aby sa nadviazalo na predchádzajúce zväzky tejto potrebnej bibliografie.

Diskusiu uzavrel predseda SJS. Na viaceré otázky z diskusných príspevkov podal konkrétne odpovede. Prisľúbil, že podnety na ďalšiu prácu začlení nový výbor do plánu činnosti na nasledujúce obdobie. Zároveň pripomenul, že niektoré námety z diskusie prekračujú možnosti SJS a jej výboru, pretože zreteľne spadajú do kompetencie štátnych a iných spoločenských inštitúcií a ustanovizní.

Voľby nového výboru SJS viedol predseda volebnej komisie I. Ripka. Vo svojom úvodnom slove poďakoval doterajšiemu výboru aj vedeniam pobočiek za rozsiahlu a iniciatívnu prácu v uplynulom funkčnom období a potom predstavil valnému zhromaždeniu návrh na nový výbor. Tajným hlasovaním valné zhromaždenie jednomyseľne zvolilo nový výbor v tomto zložení (abecedne): doc. dr. *Eugénia Bajzíková*, CSc., prom. fil. *Adriana Ferenčíková*, CSc., doc. *Ján Findra*, DrSc., dr. *Gabriela Gotthardová*, dr. *Katarína Hegerová*, dr. *Ján Kačala*, DrSc., dr. *Viktor Krupa*, DrSc., dr. *Eleonóra Kučerová*, CSc., prof. dr. *Jozef Mistrík*, DrSc., doc. dr. *Jozef Mlacek*, CSc., prof. dr. *Ján Oravec*, DrSc., dr. *Štefan Peciar*, CSc., dr. *Ján Sabol*, CSc. Členmi revíznej komisie sa stali dr. *Klára Buzássyová*, CSc., a doc. dr. *Štefan Švagrovský*, CSc.

I. Ripka oznámil výsledok volieb valnému zhromaždeniu a zaželal novozvolenému výboru veľa úspechov v ďalšej práci v prospech celej slovenskej jazykovedy. V mene nového výboru sa za dôveru poďakoval J. Mistrík, ktorý predniesol aj rámcový plán činnosti SJS a jej výboru na nasledujúce obdobie. Plán obsahuje tieto základné úlohy: 1. pokračovať v prednáškovej činnosti v Bratislave aj vo všetkých pobočkách. Prednášky tematicky orientovať na aktuálne úlohy jednotlivých jazykovedných disciplín. Zaradiť do plánu prednášok aj témy, ktorými sa dôstojne pripomenie 40. výročie oslobodenia ČSSR; 2. pokračovať vo vydávaní bulletinu *Zápisník slovenského jazykovedca*, a to v doterajšom zameraní aj v doterajšom rozsahu; 3. zavŕšiť práce na príprave a vydaní *Encyklopédie jazykovedy*; 4. pripraviť vedeckú konferenciu o jazyku a štýle súčasnej slovenskej prózy.

Potom predseda návrhovej komisie J. Svetlík predniesol návrh uznesení z valného zhromaždenia SJS: 1. valné zhromaždenie SJS schvaľuje správu o činnosti SJS v minulom funkčnom období; 2. valné zhromaždenie SJS schvaľuje revíznu správu o hospodárskej činnosti SJS v minulom funkčnom období a udeľuje absolutórium hospodárke SJS dr. K. Matějovej-Hegerovej;

3. valné zhromaždenie SJS prijíma nových členov SJS (ich zoznam porov. vyššie); 4. valné zhromaždenie SJS prijíma rámcový plán činnosti SJS na roky 1985—1987; 5. valné zhromaždenie SJS odporúča výboru SJS, aby sa zaoberal otázkou účasti SJS pri podávaní návrhov na voľbu popredných jazykovedcov za akademikov a členov korešpondentov SAV.

Návrh uznesení valné zhromaždenie SJS jednomyseľne prijalo. Na záver organizačnej časti valného zhromaždenia J. Mistrík poďakoval všetkým prítomným za účasť a diskutujúcim za podnety na ďalšiu prácu SJS a jej výboru.

Vo vedeckej časti valného zhromaždenia SJS odznela prednáška J. Horeckého *O verbálnom správaní.* Po prednáške bola živá diskusia.

Hneď po skončení valného zhromaždenia SJS sa zišiel na svojom prvom zasadnutí nový výbor, aby zvolil svojich funkcionárov. Predsedom SJS sa opäť stal J. Mistrík, podpredsedami E. Bajzíková a J. Kačala, vedeckým tajomníkom J. Mlacek a hospodárkou K. Hegerová. Vedenia pobočiek SJS budú v tomto funkčnom období v takomto zložení: Banská Bystrica — J. Findra (predseda), E. Tvrdoň (tajomník); Nitra — J. Oravec (predseda), O. Hábovčík (tajomník); Prešov — J. Sabol (predseda), J. Krišššáková (tajomníčka); Trnava — G. Gotthardová (predsedníčka), M. Bugárová (tajomníčka).

J. Mlacek

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie 1982—1984

1. Činnosť Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV vo funkčnom období 1982—1984 vychádzala z uznesení a plánov práce prijatých na predchádzajúcom valnom zhromaždení, ktoré sa konalo 15. 12. 1981. Viaceré zložky tejto činnosti sledovali nielen prehlbovanie vlastnej odbornej, vedeckovýskumnej práce členov našej spoločnosti, ale aj starostlivosť o odovzdávanie výsledkov jazykovedného výskumu širšej verejnosti, a tak v našej oblasti zreteľne prispievali k napĺňaniu záverov XVI. zjazdu KSČ.

Celú činnosť Slovenskej jazykovednej spoločnosti viedol výbor, ktorý pracoval v tomto zložení: prof. dr. J. Mistrík, DrSc. — predseda, dr. J. Kačala, DrSc. — podpredseda, doc. dr. E. Bajzíková, CSc. — podpredsedníčka, doc. dr. J. Mlacek, CSc. — vedecký tajomník, dr. K. Matějová-Hegerová — hospodárka, dr. V. Krupa, DrSc., dr. E. Kučerová, CSc., doc. dr. E. Marko, CSc., dr. Š. Peciar, CSc., člen korešpondent SAV J. Ružička — členovia; doc. dr. J. Findra, DrSc., prof. dr. J. Oravec, DrSc., dr. L. Rybár, CSc., dr. J. Sabol, CSc. — vedúci pobočiek Slovenskej jazykovednej spoločnosti. Revízormi boli dr. K. Buzássyová, CSc., a doc. dr. Š. Švagrovský, CSc. Ako tajomníci pobočiek pracovali dr. G. Gotthardová v Trnave, dr. O. Habovčík, CSc., v Nitre, doc. dr. E. Tvrdoň, CSc., v Banskej Bystrici a dr. J. Krišššáková, CSc., v Prešove.

Výbor upustil od predchádzajúcej praxe zvolávať valné zhromaždenie SJS

každoročne. V dôsledku úsporných opatrení sa priklonil k možnosti, ktorú pripúšťajú stanovy spoločnosti, a zvolal iba jedno valné zhromaždenie za celé funkčné obdobie. Naproti tomu sa výbor usiloval aj na základe podnetov z predchádzajúceho valného zhromaždenia a podnetov pobočiek obohatiť činnosť celej spoločnosti o také práce, ktoré v minulosti nebývali náplňou práce SJS. Za celé funkčné obdobie mal výbor 10 zasadnutí. Okrem toho sa na riešenie aktuálnych otázok uskutočnilo 5 zasadnutí užšieho výboru.

Slovenská jazykovedná spoločnosť združuje v súčasnosti 227 členov. V tomto funkčnom období odišiel z našich radov jeden z bývalých predsedov spoločnosti člen korešpondent SAV E. P a u l i n y.

2. Ústredné miesto v práci výboru SJS aj celej spoločnosti mala prednášková činnosť. Výbor aj vedenia pobočiek sa usilovali nielen o pravidelnosť v ich uskutočňovaní, ale aj o ich obsahové zacielenie najmä na metodologické problémy, ďalej na aktuálne teoretické aj praktické otázky jazykovedy. Za celé funkčné obdobie odznelo na pôde SJS v Bratislave a v štyroch pobočkách 141 prednášok: 48 v r. 1982, 46 v r. 1983 a 47 v r. 1984. Tento počet prednášok sa ukazuje ako optimálny, hoci isté rezervy tu ešte existujú. Najvyrovnanejšia situácia bola v r. 1982, kým v ďalších rokoch vždy v niektorej pobočke bolo menej prednášok, ako predpokladal plán. Zo 141 prednášok mali 21 prednášok českí jazykovedci a 7 jazykovedci zo zahraničia (2 jazykovedci z Poľska, po jednej jazykovedci z NDR, ZSSR, MĽR, Juhoslávie a Fínska). Ako vlastného hosťa privítala SJS iba doc. W. G l a d r o w a z NDR, prednášky ďalších zahraničných jazykovedcov sa organizovali v rámci ich hosťovania na pozvanie iných, najmä školských a akademických pracovísk.

Organizovanie prednášok v Bratislave aj v každej z pobočiek má svoje špecifiká. Napríklad v Bratislave sa reagovalo na pripomienky z predchádzajúceho valného zhromaždenia, pozmenil sa čas aj miesto konania prednášok a teraz môžeme konštatovať, že aj pri vyššom počte prednášok sa účasť na prednáškach zreteľne zlepšila. Rozhodujúcu úlohu tu má zaiste obsahová stránka prednášok, ale ani spomínaná organizačná zmena nie je zanedbateľná. V pobočkách riešia svoje špecifické problémy tak, že pri jednom pobyte prednášateľa zorganizujú jeho dve prednášky, prípadne zladia prednášku v pobočke s jeho externými prednáškami na príslušnej vysokej škole.

V tejto správe sa netreba podrobne pristavovať pri tematickom zacielení prednášok v SJS. Všetci totiž získavame aktuálny obraz o celej prednáškovej činnosti zásluhou bulletinu *Zápisník slovenského jazykovedca*, v ktorom sa publikujú jednak tézy väčšiny prednášok, jednak celý prehľad prednášok za každý rok. Upozorníme tu teda iba na niekoľko momentov tejto stránky prednáškovej činnosti:

a) predovšetkým možno konštatovať, že sa celkove zvýšil počet prednášok s metodologickým alebo zásadným teoretickým zameraním. Možno pritom vyzdvihnúť fakt, že s týmito témami vystúpili už nielen naši poprední a najmä starší jazykovedci, ale aj viacerí jazykovedci strednej, ba aj mladšej generácie;

b) v súvislosti s prípravou nových *Pravidiel slovenského pravopisu* zorganizoval sa cyklus prednášok o otázkach pravopisu. Prednášky aj diskusia pri nich ukázali aktuálnu potrebu nielen vydania nových Pravidiel slovenského pravopisu, ale aj riešenia niektorých parciálnych pravopisných otázok. Možno dodať, že niektoré z týchto prednášok odzneli aj v pobočkách;

c) osobitné miesto v celej prednáškovej činnosti majú prednášky jubilujúcich členov spoločnosti. Hoci sa niekedy vymkýnajú z rámcového tematického zamerania prednáškovej činnosti, sú aspoň skromnou príležitosťou, aby sme si neformálne, pracovne pripomenuli životné jubileum svojich kolegov, spolupracovníkov a priateľov. Tieto prednášky sa tešili veľkej pozornosti členstva bez ohľadu na to, či sa organizovali v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV alebo na tradičnom mieste prednášok v Literárnovednom ústave SAV. V tejto tradícii sa bude pokračovať aj v ďalšej činnosti SJS.

Aby bol obraz o prednáškovej činnosti úplný, stručne dodávame, že viacerí popredni členovia spoločnosti mali prednášky v rámci seminárov mladých jazykovedcov, niekoľkí prednášali v Jazykovědnom sdružení a niekoľkí aj v zahraničných spoločnostiach jazykovedcov.

3. Vedeckovýskumná činnosť SJS sa aj pri svojej limitovanosti rozvíjala v rokoch 1982—1984 niekoľkými smermi. V nadväznosti na vedeckovýskumnú činnosť z predchádzajúcich funkčných období pokračoval výskum súčasnej slovenskej hydronymie, ktorý sa stal súčasťou čiastkovej úlohy štátneho plánu základného výskumu VIII-5-11/4b. Organizáciu tohto výskumu obstaráva M. Majtán z JÚĽŠ SAV. Vo výskume tejto úlohy sa pokročilo natoľko, že sa zavŕšila inventarizácia všetkého príslušného materiálu a pokračuje sa v jeho analýze. Čiastkové výsledky výskumu sa publikovali vo viacerých štúdiách a referátoch.

Do plánu vedeckovýskumnej činnosti SJS sa v tomto období dostala celkom nová úloha: príprava *Encyklopédie jazykovedy*. Po vyjasnení koncepcie tohto diela, ktorú spracoval najmä predseda SJS J. Mistrík a ktorú v diskusiách na početných zasadnutiach výboru dopĺňali aj ostatní členovia výboru, určilo sa 10 základných tematických skupín. Vedúci každej tematickej skupiny vypracovali hesláre danej skupiny, tie sa po doplnení a oponentúre stali súčasťou generálneho heslára. Po jeho oponentúre sa heslá rozdelili širokému okruhu súčasných slovenských jazykovedcov, ktorí sú členmi SJS. V súčasnosti môžeme konštatovať, že celé dielo je okrem niekoľkých hesiel viac-menej dokončené. Súčasne s dopĺňaním hesiel už prebiehajú redakčné práce. Napriek tomu, že pripravovaná Encyklopédia jazykovedy bude kolektívnym dielom — výbor sa usiloval, aby autorský kolektív bol čo možno najširší, — žiada sa už teraz osobitne vyzdvihnúť mimoriadne zásluhy niekoľkých členov výboru o vznik celého tohto diela. V prvom rade je to J. Mistrík, ktorý je nielen zostavovateľom, pôvodcom celej idey a koncepcie diela, ale aj organizátorom a spoluautorom. Ďalej je to Š. Peciar, ktorý sleduje textologickú stránku prác, a napokon K. Matějová-Hegerová, ktorá pomáhala pri distribúcii a najmä zhromažďovaní hesiel.

V spolupráci so Zväzom slovenských novinárov zorganizovala SJS vedeckú konferenciu o jazyku a štýle súčasných masovokomunikačných prostriedkov. Viacerí členovia sa zapájali do jej prípravy, viacerí prispeli svojimi referátmi. Materiály z konferencie vyšli v osobitnom zborníku (*Jazyk a štýl publicistiky*, Bratislava 1982).

4. Edičná činnosť SJS pokračovala v tomto funkčnom období približne v tom istom rozsahu ako v minulých rokoch. Vyšiel 7. zväzok *Recueil linguistique de Bratislava*, ktorý je venovaný 70. narodeninám prof. E. Paulinyho. V tlači je 8. zväzok venovaný prof. J. Mistríkovi. Začali sa prípravné práce na 9. zväzku tohto zborníka.

Novým počinom v edičnej činnosti je vydávanie informačného bulletinu *Zápisník slovenského jazykovedca.* V každom roku tohto funkčného obdobia vyšli 4 čísla. Náplň bulletinu tvoria tézy prednášok v SJS, zoznamy prednášok za jednotlivé roky a príp. aj krátke informácie o pripravovaných jazykovedných konferenciách a sympóziách, ako aj upozornenia na nové publikácie slovenských jazykovedcov. V 1. čísle 1. ročníka sa publikoval zoznam členov SJS a potom zoznam jazykovedných pracovísk. Takýto zoznam sa plánuje znova publikovať v 1. čísle 4. ročníka.

Pod patronátom SJS sa uverejňovali aj v tomto funkčnom období popularizačné články o jazyku v Nedeľnej Pravde a do zániku rubriky aj vo Východoslovenských novinách. Výbor sa zaoberal problematikou jazykových stĺpčekov na osobitnom zasadnutí už v r. 1982. Diskusia o tejto otázke ukázala, že si stále zasluhuje pozornosť nielen tematické zameranie príspevkov, ale aj voľba adekvátnej formy, snaha o pútavosť, živosť a aktuálnosť príspevkov.

5. Slovenská jazykovedná spoločnosť ako celok nerozvíjala nijakú sústavnú spoluprácu s inými spoločnosťami. V podmienkach pobočiek sa však osvedčuje spolupráca najmä s Literárnovednou spoločnosťou pri SAV, ktorá sa prejavuje najmä spoločným organizovaním takých prednášok, ktoré zaujímajú jazykovedcov aj literárnych vedcov. Spolupráca so Strediskom pre organizáciu vedeckých spoločností pri SAV bola v tomto období dobrá.

6. Hospodárenie SJS viedla K. Matějová-Hegerová. Bežnú agendu vybavoval vedecký tajomník spolu s predsedom. Pri organizovaní zájazdu členov na IX. slavistický zjazd v Kyjeve aktívne s výborom spolupracoval M. Majtán. Pri životných jubileách (60 a 70 rokov) výbor vypracoval návrhy na mimoriadne odmeny zo Slovenského literárneho fondu pre prof. E. Paulinyho, dr. V. Uhlára, dr. Š. Peciara, prof. J. Oravca, prof. Š. Ondruša a dr. A. Habovštiaka. Administratívne práce pre SJS vykonával aj v tomto období pracovník JÚĽŠ SAV V. Gregor.

Záver. Činnosť SJS v sledovanom funkčnom období bola rozsiahla a pestrá. Rozvíjali sa v nej tradičné formy odbornej záujmovej práce, ale zároveň sa uplatnili aj nové momenty, ktoré znamenali obohatenie celej činnosti. Možno konštatovať, že plán práce, ktorý sa sformuloval na predchádzajúcom valnom zhromaždení, aj plány na jednotlivé roky sa splnili. Napriek tomu sú v činnosti spoločnosti ešte isté rezervy, ktoré dávajú možnosť zdokonaľovať a prehlbovať spoločnú prácu.

J. Mlacek

Prvý celoštátny seminár o onomastike vo vyučovaní a školskej praxi

Pri príležitosti 25. výročia založenia Pedagogickej fakulty v Hradci Králové sa v metropole východných Čiech 9. a 10. októbra 1984 konal 1. celoštátny seminár *Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi.* Seminár zorganizovala Onomastická komisia ČSAV, Katedra českého jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Hradci Králové a onomastický úsek Ústavu pro jazyk český ČSAV. Zúčastnilo sa na ňom 37 vysokoškolských pedagógov, pracovníkov

ČSAV a SAV a hostia z družobnej univerzity v Opole (PĽR). Účastníci seminára počas dvojdňového rokovania predniesli 29 referátov a 26 diskusných príspevkov z oblasti onomastiky a jej miesta vo vyučovacom procese všetkých typov škôl. Seminár otvoril dekan Pedagogickej fakulty v Hradci Králové J. Švarc, s otváracími príhovormi vystúpili prodekan fakulty a vedúci Katedry českého jazyka a literatúry M. Bastl a J. Petr, člen korešpondent ČSAV, riaditeľ Ústavu pro jazyk český ČSAV.

Úvodné referáty seminára sa týkali otázok onomastiky a jej miesta vo vyučovacom procese. Na túto tému predniesol svoj referát *Onomastika jako oborová disciplína* I. Lutterer (FF UK Praha). Otázkami onomastického výskumu jednotlivých národných kolektívov sa v príspevku *Stav a potreby onomastického výskumu na Slovensku* zaoberal V. Blanár (JÚĽŠ SAV Bratislava), M. Knappová (ÚJČ ČSAV Praha) predniesla referát *Stav a perspektívy onomastických výzkumů v Čechách*, R. Šrámek (ÚJČ ČSAV Brno) prednášal na tému *Stav a perspektivy onomastických výzkumů na Moravě a ve Slezsku*. Hosťom seminára bol popredný poľský onomastik H. Borek, ktorý predniesol referát o stave onomastiky na filologických pracoviskách v PĽR. Poukázal na význam onomastiky vo výchovnom a vyučovacom procese na vysokých školách a konštatoval, že onymický materiál je jedným z najpresvedčivejších a najpríťažlivejších podkladov, pri spracúvaní ktorých prejavujú študenti schopnosť samostatne a tvorivo pracovať a myslieť. Na predchádzajúce referáty tematicky nadväzovali príspevky z oblasti metodológie onomastických výskumov. N. Bayerová (PF Ostrava) sa vo svojom príspevku zaoberala výskumom antroponymie lašských nárečí, A. Polívková (ÚJČ ČSAV Praha) sa v príspevku *K problematice začlenění místních jmen do českého textu* zaoberala otázkou cudzích vlastných mien a ich miestom v českom texte. Podobný charakter mal i príspevok D. Kremzerovej (PF Ostrava) *Zjišťování chápání rodu u některých typů vlastních jmen*. Metodologickou otázkou spracovania dvojjazyčného oronymického materiálu sa na česko-nemeckej konfrontačnej báze zaoberala R. Žilová (PF Nitra) v príspevku *K problematike dvojjazyčných názvov hôr*.

Jadro rokovania seminára tvorili príspevky zaoberajúce sa vzťahom onomastika — vyučovací proces. Metodologicky podnetný charakter v oblasti uplatňovania onymického materiálu v školskej praxi mali príspevky J. Spala (PF Plzeň) *Onomastika v praxi učitele*, J. Diblíka (PF Hradec Králové) *Onomastika a její význam pro školskou praxi*, M. Čejku (FF Brno) *Nomina propria, jejich sémantika a forma — využití ve výuce*, J. Fikejza (PF Hradec Králové) *Možnosti využití toponomastiky na nižším stupni ZŠ*. Významné miesto, ako ukázalo rokovanie seminára, má vo výchovno-vyučovacom procese na všetkých typoch škôl literárna onomastika. Tematicky i metodologicky hodnotnými príspevkami v tejto oblasti boli príspevky M. Majtána (JÚĽŠ SAV Bratislava) *Literárna onomastika a vyučovanie*, S. Pastyříka (PF Hradec Králové) *Literární onomastika ve školní praxi*. Problematikou onomastiky a jej miestom vo vyučovaní na jednotlivých vysokých školách a pracoviskách sa vo svojich referátoch zaoberali: M. Blicha (PF Prešov) v referáte *Onomastika a odborná prax, diplomové práce a ŠVOČ*, J. Pleskalová (ÚJČ ČSAV Brno) v príspevku na tému *Zpracování pomístních jmen Moravy a Slezska v diplomových pracích*, P. Žigo (FF UK Bratislava) v referáte *Miesto onomastiky vo vyučovaní vývinu slovenského jazyka*, P. Hauser (PF Brno) v príspevku *Vlastní jména*

v jazykovém vyučování. P. Prokop (ÚJČ ČSAV Praha) v referáte *Anojkonymie pohraničí ČSR a možnosti školní praxe* upozornil na potrebu riešiť otázky národnostnej autochtónnosti pohraničia ČSR spracovaním anojkonymického materiálu. O stave onomastických výskumov na PF v Nitre hovorila vo svojom príspevku *Onomastické práce na Pedagogickej fakulte v Nitre* E. Krošláková, K. Habovštiaková (PF Nitra) predniesla referát *Priezviská ako ilustračný materiál pri vyučovaní.* Otázkou vývinu pravopisu vlastných mien sa vo svojom príspevku zaoberal L. Bartko (FF UPJŠ Prešov), M. Opělová (PF Ostrava) rozoberala vo svojom príspevku otázku exonymickej lexiky vo vyučovaní, sociolingvisticky formuloval svoj príspevok *Slangová vlastní jména* B. Dejmek (PF Hradec Králové).

Pozoruhodná bola i účasť historikov a etnomuzikológov, ktorí vo svojich vystúpeniach zaujali práve svojím pohľadom nefilológov na spracovanie onymického materiálu. K takýmto príspevkom patril referát J. Holinkovej (PF Olomouc) *Vlastní jména v rejstřících královské daně v Olomouci v 16. a 17. století* a príspevok A. Staškovej (PF Prešov) *Vlastné mená v ľúbostných piesňach východného Slovenska.*

Účastníci seminára v diskusii konštatovali, že vyučovanie onomastiky je na všetkých typoch škôl prospešné z hľadiska formovania metód práce (práca so slovníkmi, zisťovanie slovotvornej a významovej štruktúry, prechod od analýzy k syntéze a všeobecnému lingvistickému mysleniu). V závere seminára sa P. Hauser v mene všetkých účastníkov poďakoval organizátorom seminára za jeho starostlivú prípravu. Teoretickú a metodologickú úroveň zhodnotil R. Šrámek, ktorý vo svojom vystúpení konštatoval, že seminár splnil svoj účel v oblasti zavádzania výsledkov výskumu v oblasti onomastiky do školskej praxe. Vyzdvihol aj interdisciplinárny moment týchto výskumov a otázky regionálnej problematiky.

Z historického, etnografického, spoločenského i jazykového hľadiska bola pre účastníkov seminára prínosom i onomastická exkurzia do Podorlicka. Účastníci seminára i študenti Pedagogickej fakulty v Hradci Králové sa oboznámili s problematikou osídľovania Hradecka a jednotlivými sídliskovými vrstvami na Polabí, pri Metuji a povodí Děděiny (12.—14. stor.)

Materiály zo seminára sa budú publikovať v osobitnom zborníku, ktorý by mal byť prvým zväzkom plánovanej série *Onomastika a škola.* Seminár na tému Onomastika jako společenská věda ve výuce a školské praxi sa okrem hodnotnej výmeny skúseností stal dobrým podnetom na organizovanie podobných podujatí na ostatných vysokoškolských pracoviskách.

P. Žigo

ROZLIČNOSTI

O derivátoch slova kábel. — Slovo *kábel* je základovým slovom viacerých derivátov. Pri ich tvorení si treba uvedomiť, že v pádových tvaroch podstatného mena *kábel* sa samohláska *e* vypúšťa: *bez kábla, na kábli, nové káble.*

Od podstatného mena *kábel* sa príponou *-ový* tvorí vzťahové prídavné meno. V príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa uvádza prídavné meno *káblový* (s vypustenou samohláskou *e*) i *kábelový* (bez vypustenej samohlásky *e*). Slovník cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (1979, s. 427) uvádza derivát *káblový*. Adjektívny derivát *káblový* sa uvádza aj v Česko-slovenskom slovníku (1981, s. 140). Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 658) na prvom mieste uvádza adjektívny derivát *kábelový*, na druhom mieste *káblový*. V Pravidlách slovenského pravopisu (1971, s. 186) sú taktiež zachytené dvojtvary, ale na prvom mieste je derivát *káblový*, na druhom *kábelový*. Dvojtvary *káblový/kábelový* sú aj v Praktickej príručke slovenského pravopisu A. Zaunera (1973, s. 250) a v Príručke slovenského pravopisu pre školy J. Oravca — V. Lacu (1973, s. 272).

Derivát s príponou *-ovňa* (názov miesta) sa v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny uvádza iba s vypustenou samohláskou *e: káblovňa*. V inzertnej časti odborárskeho denníka Práca (15. 2. 1984, s. 6) sme sa dočítali, že koncernový podnik ZSE Kablo Bratislava prijme do pracovného pomeru za výhodných pracovných podmienok pre bratislavské závody *Kábelovňa* a Gumon (!) viacerých pracovníkov rozličných profesií.

Verbálny derivát od substantíva *kábel* sa v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny uvádza iba v podobe *kábelovať* (bez vypustenia samohlásky *e* pred príponou *-ovať*).

V spisovnej slovenčine jestvuje viacej cudzích slov zakončených na *-el* s pohyblivou samohláskou *e*, ktoré majú v L. sg. príponu *-i*, v N. a A. pl. príponu *-e* (skloňujú sa pravidelne podľa vzoru *stroj*), napr.: *artikel, bicykel, debakel, fenikel, fascikel, motocykel, nikel, šmirgel, cykel, sokel, brajgel, handel, rašel* atď. Pri tvorení prídavných mien príponou *-ový* a slovies príponou *-ovať* od uvedených cudzích slov sa samohláska *e* taktiež vypúšťa, napr.: *nikel — niklový; bicykel — bicyklový, bicyklovať; cykel — cyklový, cyklovať; šmirgel — šmirglový, šmirglovať; handel — handlový, handlovať; debakel — debaklový; fenikel — feniklový, fascikel — fasciklový, sokel — soklový, artikel — artiklový* a pod. J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (1976, s. 471) uvádza aj sloveso *švindlovať*, v ktorom sa predpokladá základové slovo *švindel*. (Ostatné príručky súčasnej spisovnej slovenčiny uvádzajú iba slovo *švindeľ* a derivát *švindľovať*.)

V doterajších príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny sa uvádzajú dvojtvary *káblový* i *kábelový*. V slovách tohto typu je tendencia po alternácii samohlásky *e/Ø*, napr. *bicykel — bicyklový, nikel — niklový* a pod. Pri slove *kábel* je však situácia zložitejšia. V jeho slovotvornej čeľadi existujú deriváty len s alternáciou, napr. deminutívum *káblik;* deriváty s dvojtvarmi, napr. *káblový/kábelový;*

ale aj podoby len bez alternácie, napr. *kábelogram, kábelizácia, kábeláž, kábelážny*. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková uvádzajú v slovách *kabelizácia, kabeláž, kabelážny* po spoluhláske *k* krátke *a*. Priamočiaro vyžadovať v derivátoch od názvu *kábel* len formy s alternáciou samohlásky *e/ŏ* sa zdá ešte predčasné. Podoby s alternáciou samohlásky *e/ŏ* v derivátoch od názvu *kábel* sú však progresívne, podoby bez alternácie samohlásky *e/ŏ* ustupujú.

J. Jacko

Penny a penca. — V Slovníku slovenského jazyka (SSJ) III (1963, s. 55) sa zaznamenáva heslo *penny* ako nesklonné podstatné meno mužského rodu prevzaté z angličtiny a s výkladom „jednotka britskej meny, dvanástina šilinga, drobná britská minca". Slovník cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej — Z. Maníkovej (1979, s. 667) má heslo *penny* s odkazom na heslo *penca*. Pri slove *penca* sa v zátvorkách uvádza výslovnosť *pensa*, ďalej, že je to podstatné meno ženského rodu a výklad v podobe „podielová jednotka anglickej meny (1/12 šilinga alebo 1/240 libry šterlingov, v novej sústave 1/100 libry)".

Na prvom mieste vzniká tu otázka, či máme používať podobu *penny* alebo podobu *penca*. Treba vedieť, že v angličtine sa používa slovo *penny*, pritom množné číslo má tvar *pennies*, ak ide o niekoľko peniazov s hodnotou 1 penny (tvar *pennies* sa pritom vyslovuje ako *penyz*), alebo výraz *pence* (s výslovnosťou *pens*), ak ide o peniaz s hodnotou viacerých penny, napr. *sixpence*, teda šesťpennyový peniaz, „šesťpenny" alebo „šesťpennyovka" (ako je u nás napr. *päťkorunák* alebo *päťkorunáčka*, t. j. minca alebo bankovka s hodnotou päť korún). Z tvaru množného čísla *pence* vznikla poslovenčená podoba *penca*.

V slovenčine sa uvedené slová používajú trochu ináč. Slovo *penny* sa používa na označenie podielovej jednotky britskej meny. Ako nesklonné podstatné meno sa používa rovnako v jednotnom aj v množnom čísle. Nevýhodou tohto slova je práve jeho nesklonnosť. Popri slove *penny* sa v spisovnej slovenčine používa aj podoba *penca*, a to v rovnakom význame ako slovo *penny*. Podoba *penca* sa používa v jednotnom aj množnom čísle. Napr. *Lenže je blázon. Ani p e n n y si neudrží v ruke.* (Barč-Ivan) — *Nechýbajú vám ešte peniaze? — Nie, ani p e n n y.* (Jégé) — *Každý spoločlen tejto novej spoločnosti každotýždenne prispievať bude dvoma p e n c a m i, to jest 6 grajciarmi.* (Sokol, VI, 1867) — *Zo šesť šilingov monopolmi zvýšenej ceny prišlo do štátnej pokladnice iba okolo desať p e n c í.* (Anglická revolúcia 1640) — *Vývoj sa nezastavil ani pred takým posvätným faktom, akože anglická libra šterlingov má 20 šilingov a jeden šiling 12 p e n c í.* (Večerník 1971) V súčasnej slovenskej próze sme našli takúto vetu: *Mám six p e n n y...* V angličtine spojenie *six penny* nie je možné a tak sa nemôže použiť ako lexikálny citát ani v slovenčine (môže byť iba *six pennies* alebo *sixpence* podľa významu). Pretože podoba *penny* je nesklonná a spisovná slovenčina podľa možnosti nahrádza nesklonné slová slovami, ktoré sa môžu skloňovať, namiesto podoby *penny* sa čoraz častejšie používa podoba *penca*.

Pretože forma *penca* sa používa na označenie čiastkovej jednotky základnej menovej jednotky (v novej sústave), vzniká otázka, ako označiť peniaz s hodnotou viacerých pencí. Povedali sme, že v spisovnej slovenčine používame v takýchto prípadoch deriváty typu *päťkorunák, päťkorunáčka, stokorunáčka* a pod. Analogicky by sme takýto derivát mali používať namiesto anglických pomeno-

vaní s tvarom *pence*, teda napr. *sixpence* prekladať ako *šesťpencovka*. Toto slovo môžeme označiť ako výsledok univerbizácie dvojslovného spojenia *šesťpencová minca* (príp. *bankovka*). Podľa toho by bol rozdiel medzi spojením *šesť pencí* a pomenovaním *šesťpencovka*, ako je napr. rozdiel medzi spojením *päť korún* s pomenovaním *päťkorunák* alebo *päťkorunáčka*.

Problematické je v Slovníku cudzích slov určenie výslovnosti slova *penca* ako *pensa*. Pri skloňovaní takýchto mien bývajú totiž isté ťažkosti (porov. L. Dvonč, Cudzie podstatné mená s rozdielom medzi pravopisom a výslovnosťou z hľadiska skloňovania, Kultúra slova, *12*, 1978, s. 241—246). Takéto substantíva zaraďujeme do skloňovania zvyčajne podľa výslovnosti, napr. *Bologna — Bologne*, *Tatabánya — Tatabánye*, niekedy podľa pravopisnej podoby, napr. *Piacenza — Piacenzy* (takto v SSJ). Slovo *penca* s výslovnosťou *pensa* by sa totiž malo skloňovať podľa vzoru *žena*, nie *ulica*. Bolo by však neprirodzené používať slovo *penca* s výslovnosťou *pensa* a skloňovať ho podľa vzoru *ulica*. Stav v jazyku je taký, že slovo *penca* sa skloňuje podľa vzoru *ulica*, pri tomto skloňovaní sa však vychádza z výslovnosti slova *penca* s *c*, nie so *s*. To isté sa vzťahuje aj na výslovnosť derivátov.

Z nášho výkladu vychodí, že k anglickému slovu *penny* treba v anglicko-slovenských a slovensko-anglických slovníkoch uvádzať ako ekvivalent výraz *penca*. V starších anglicko-slovenských slovníkoch sa k slovu *penny* neuvádza nijaký výraz v slovenčine, čo znamená, že aj v slovenčine sa má používať slovo *penny*, ale napr. už v Anglicko-slovenskom a slovensko-anglickom slovníku od J. Smejkalovej a kol. (1967) sa v anglicko-slovenskej časti uvádza slovo *penny* a k nemu slovenský ekvivalent *penca* (v slovensko-anglickej časti však nie je podoba *penca* a k nej anglické pomenovanie *penny*).

Nakoniec treba spomenúť, že slovo *penny* sa v angličtine používa ako súčasť mnohých frazeologických jednotiek. V takýchto prípadoch sa v slovenčine používajú ekvivalenty, ktoré neobsahujú slovo *penca*, napr. *a pretty penny — pekné peniaze; a penny for your thoughts — čo ti chodí po rozume, nad čím si sa zamyslel; penny-wise and pound-foolish — stíska halier, a milióny vyhadzuje oknom.*

L. Dvonč

Kocúrkovo — Kocúrkovan, kocúrkovan; Abdéra — Abderita, abderita. — M. Majtán v príspevku Kocúrkovo, kocúrkovčina (Kultúra slova, 5, 1971, s. 217—218) sa zastavil nad tým, že autori publikácie Co je to, když se řekne (Praha 1969) spomínajú český názov *Kocourkov*, ale nespomínajú slovenský názov *Kocúrkovo*. Názvom *Kocúrkovo* sa označuje „rozprávková obec so smiešne zaostalými, hlúpymi ľuďmi, malomeštiackymi obyvateľmi, symbol malomeštiackych pomerov (Slovník slovenského jazyka I, 1959, s. 712). O výklad pôvodu tohto názvu sa pokúsil J. V. Ormis v príspevku Ako vzniklo meno Kocúrkovo (Kultúra slova, *8*, 1974, s. 87—89). O obyvateľských menách a prídavnom mene k tomuto názvu sme písali v príspevku Názov Kocúrkovo a jeho deriváty (Kultúra slova, *8*, 1974, s. 280—282). Upozornili sme, že sa tu používa podoba *Kocúrkovan* (ženská forma *Kocúrkovanka*), čo je zrejme pozostatok zo staršieho jazyka, keď sa takto obyvateľské mená tvorili, lebo inak od názvov zakončených

na *-ov, -ová, -ové, -ovo* sa dnes pravidelne tvoria takéto deriváty príponou *-čan*, napr. *Prešov — Prešovčan, Kráľová — Kráľovčan, Jasenové — Jasenovčan, Štúrovo — Štúrovčan* atď. Pomenovanie *Kocúrkovan* sa podľa Slovníka slovenského jazyka I (SSJ) používa aj prenesene na pejoratívne označenie obmedzeného, zaostalého maloměštiaka. Vyslovili sme mienku, že tu už ide o apelatívum, o osobitné slovo (vzniknuté deproprializáciou, presnejšie apelativizáciou), ktoré treba tak ako iné apelatíva písať s malým začiatočným písmenom: *kocúrkovan*. Dnes možno konštatovať, že v Slovníku cudzích slov (SCS) od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (Bratislava 1979, s. 21) sa pri výklade hesla *abderita* popri určení „obmedzený človek, maloměštiak" uvádzajú aj výrazy *kocúrkovan* a *kocúrkovčan* ako synonymá. Obidve podoby sa tu celkom správne chápu ako apelatíva a píšu sa s malým začiatočným písmenom. Popri *kocúrkovan* s príponou *-an*, ktorá zodpovedá obyvateľskému menu *Kocúrkovan* je tu aj podoba *kocúrkovčan* s príponou *-čan*, ktorá zodpovedá novšiemu tvoreniu obyvateľských mien. Ak sa počíta s existenciou slova *kocúrkovčan*, treba počítať aj s existenciou obyvateľského mena *Kocúrkovčan*, lebo apelatívum v tomto prípade vzniklo z propria.

Názov *Kocúrkovo* vznikol ako slovenský ekvivalent pomenovania gréckeho mesta *Abdéra* v Trácii. K tomuto názvu sa v SSJ I uvádza prídavné meno *abdérsky*, ďalej sú tu obyvateľské mená *Abdéran* a *Abderita* a za skratkou *pren.* apelatívum *abderita* „obmedzený človek, maloměštiak"; napokon sa tu uvádza aj prídavné meno *abderitský*, ktoré patrí k apelatívu *abderita*. V SCS sa názov *Abdéra* nespomína, uvádza sa však apelatívum *abderita* s výkladom „podľa obyvateľa gréckeho mesta Abdery (!) v Trácku". Pretože sa tu hovorí o tom, že ide o pomenovanie podľa obyvateľa mesta, celkom prirodzene sa predpokladá existencia obyvateľského mena *Abderita*.

Ešte však malú poznámku k podobe starogréckeho mesta v Trácii. SSJ I uvádza formu s dlhým *é (Abdéra)*, SCS s krátkym *e (Abdera)*. Správna je však iba podoba *Abdéra*. V tomto názve sa uplatňuje dlhé *é* analogicky podľa slov cudzieho pôvodu typu *aféra, sféra, efeméra, chiméra* a pod. Dlhá samohláska v týchto slovách sa opiera o pravopis cudzích podstatných mien ženského rodu s koncovkou *-ia*, podstatných mien stredného rodu na *-ium* a podstatných mien mužského rodu na *-ius*, ktoré majú predchádzajúcu slabiku dlhú, ak je pred koncovým *-ia, -ium, -ius* jedna znelá spoluhláska, napr. *demagógia, antológia, séria, štatárium, ordinárius, delírium, Sírius, Tibérius*.

Všimnime si ďalej obyvateľské meno k tomuto názvu. SSJ I uvádza varianty *Abdéran* a *Abderita*. J. V. Ormis používa podobu *Abderita*. Forma *Abdéran* je utvorená príponou *-an*. Pri názvoch so spoluhláskou *r* býva v súčasnej spisovnej slovenčine skôr prípona *-čan*, napr. *Predmier — Predmierčan, Žitomir — Žitomirčan, Ankara — Ankarčan*, prípona *-an* býva pri názvoch so spoluhláskovou skupinou, napr. *Nitra — Nitran, Zubrá — Zubran, Biskra — Biskran*. Dnešnému stavu tvorenia by teda viac zodpovedala podoba *Abdérčan*. Treba však brať do úvahy to, že názov *Abdéra* sa dnes prakticky nepoužíva, lebo bežný je názov domáceho pôvodu *Kocúrkovo*, a preto sa na označenie obyvateľa nepoužíva ani derivát *Abdéran*. Aj forma *Abdérčan* je dnes iba potenciálna.

Ako obyvateľské meno sa v SSJ I spomína aj podoba *Abderita*, uvádza ju vo svojom článku aj J. V. Ormis a existencia tejto formy sa predpokladá vlastne aj v SCS. Forma *Abderita* (z ktorej vzniklo aj apelatívum *abderita*) je utvorená

príponou *-ita*. Prípona *-ita* sa využíva pomerne málo; majú ju napr. substantíva *husita, adamita, jezuita, minorita* (J. Horecký, Slovenská lexikológia. 1. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 109). Podoba *Abderita* nebola vlastne utvorená v slovenčine, ale prevzatá a morfologicky prispôsobená nášmu jazyku. Aj o podobe *Abderita* a rovnako aj o apelatíve *abderita*, ktoré vzniklo z obyvateľského mena, možno konštatovať, že sa dnes používajú veľmi zriedkavo. Pokiaľ sa v slovníkoch tieto slová spomínajú, mali by sa označiť ako zriedkavé. Tu možno spomenúť, že v Slovníku spisovného jazyka českého I (1960, s. 2) sa uvádzajú pomenovania *Abdérita* a *Abdéřan*, pri pomenovaní *Abdérita* je výklad „obyvatel Abdéry, Abdérčan". Okrem toho sa tu s hviezdičkou uvádza apelatívum *abdérita* s výkladom „hanl. omezený člověk, omezenec". Hviezdičkou sa v tomto slovníku označujú zriedkavé výrazy. Takto by sa malo slovo *abderita* označovať aj v slovenčine.

L. Dvonč

Slovo generácia a jeho nový význam. — Práca na pripravovanom Krátkom slovníku slovenského jazyka je založená predovšetkým na využití nových dokladov z beletrie, periodickej tlače, vedeckej a vedecko-popularizačnej literatúry. Na základe toho aj pri nevyhnutnej stručnosti vyplývajúcej z koncepcie a poslania tohto slovníka dochádza často, napr. v porovnaní so Slovníkom slovenského jazyka, k podrobnejšiemu rozpracovaniu niektorých heslových slov, k prehodnoteniu ich významovej štruktúry. Je to aj prirodzené, lebo za vyše dve desaťročia, ktoré uplynuli od prvého komplexného spracovania slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, v nejednom prípade mohli nastať závažné zmeny pri používaní jednotlivých slov (rátame do toho postupný ústup niektorých významov alebo vznik nových významov, nehovoriac už o novej štylistickej platnosti). Príklad na nový prístup k spracovaniu významovej štruktúry niektorých slov poskytuje aj slovo *generácia*.

V Slovníku slovenského jazyka je výklad slova *generácia* podaný veľmi stručne, iba s pomocou slova *pokolenie*, čím sa naznačuje synonymný vzťah týchto dvoch slov. Podstatné meno *generácia* však patrí k tým prevzatým slovám, ktoré sa dnes využívajú veľmi široko, používa sa v špeciálnych vedných odboroch aj ako súčasť bežného výraziva, ba okruh jeho využitia sa rozširuje, ako to naznačíme v nasledujúcom výklade. Pomenúva sa ním 1. biologicky a časom zrodu príbuzná skupina jednotlivcov čiže pokolenie, potomstvo, napr. *generácia včiel, mravcov;* 2. potomstvo jednej dvojice rodičov čiže pokolenie, napr. *v byte žijú tri generácie, zišli sa tu tri generácie žien;* 3. vrstva ľudí spojených vekom, zmýšľaním, záujmami a pod. čiže pokolenie, napr. *naša mladá generácia, štúrovská generácia, povojnová generácia;* 4. časový úsek približne 30 rokov, napr. *prešli tri generácie.*

Novšie preniklo z oblasti úzkej odbornosti aj do vedomia širokej verejnosti ďalšie použitie slova *generácia* napr. v takýchto slovných spojeniach: *počítače prvej, druhej, tretej* atď. *generácie* alebo *počítače novej generácie.* Ukazuje sa, že sa tu sformuloval nový, osobitný význam slova *generácia* vyvolaný novými potrebami pomenovania, jeho novším súčasným využitím. Opisuje ho aj Slovník cudzích slov M. Šalingovej — Z. Maníkovej v takejto podobe: typ v rade iných stupňov výrobnej etapy (napr. *počítač tretej generácie*). V Krátkom slovníku slovenského jazyka bude tento ďalší význam slova *gene-*

rácia sformulovaný menej všeobecne, a to takto: vývojový stupeň technických výrobkov (nateraz najmä počítačov) charakterizovaný kvalitatívne vyššou úrovňou. (Špeciálne pri triedení počítačov sa vychádza napr. z typu použitých súčiastok: 1. elektrónok, 2. tranzistorov, 3. integrovaných obvodov.)

Z jazykového hľadiska ide o nový význam, ktorý vznikol prostredníctvom metafory na báze už jestvujúcich významov. Takýto spôsob vzniku a formovania sa nových významov je napokon známy jav podmienený okrem iného aj pomerne obmedzeným počtom jazykových prostriedkov, čo má za následok využitie už existujúcich prostriedkov, pomenovaní na základe zhody príznakov, prenášaním významov, metaforou (v našom prípade striedajúce sa, nastupujúce generácie ľudí a podobne striedajúce sa, stále sa vyvíjajúce nové typy technických výrobkov). Hoci tento spôsob vzniku nových významov je známy a bežný aj v slovenčine, a hoci by sa zdalo, že tento nový význam vznikol v slovenčine, nie je to tak. Na základe metaforizácie vznikol nový význam slova *generácia* už v jazyku, z ktorého sme ho prevzali, teda v angličtine. Aj po jeho prevzatí sa zachovalo povedomie motivačnej súvislosti, ktorá vznikla v sprostredkujúcom jazyku, motivačná súvislosť je nám zrozumiteľná, blízka, ako keby bola vznikla bez prostredníka priamo v našom jazyku. Jestvovanie slova *generácia* v obidvoch jazykoch, ako aj zrozumiteľná, nám vyhovujúca motivácia nového významu umožnili hladké prevzatie a prirodzené zaradenie ďalšieho významu do významovej štruktúry slova *generácia* aj v spisovnej slovenčine.

E. Smiešková

Oznam redakcie. — Výbor Slovenského literárneho fondu na základe odporúčania redakcie Slovenskej reči udelil v r. 1984 šesť prémií za štúdie a články v časopise Slovenská reč.

Prémiu vo výške 500,— Kčs dostali autori týchto príspevkov: J. Dolník, *Slovotvorný a lexikálny význam činiteľských mien s príponou -teľ* (s. 13—20); J. Bosák, *Hovorovosť ako dynamický faktor* (s. 65—73); J. Pavelek (preklad), *Matej Bel: Predhovor* (s. 135—148); F. Kočiš, *Syntakticko-kompozičný pôdorys románu R. Morica Explózia* (s. 195—205); G. Horák, *Jazyk v románe J. Beňu Predposledný odpočinok* (s. 205—215); J. Findra, *Rozprávač, rozprávanie a štýl v románe P. Jilemnického Kronika* (s. 273—280).

Redakcia Slovenskej reči si váži rozhodnutie výboru Slovenského literárneho fondu stimulovať publikačnú činnosť v časopise Slovenská reč a ďakuje za podporu a spoluprácu.

Index 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 50, 1985, číslo 3. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka S. Číčelová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 813 81 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Registračná značka F 7089.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1985.
Kčs 8,—.